

הפלחה

בשנים ראשונות התבססה חקלאות ההתיישבות העובדת על הפלחה החרבה, מתוך שאיפה נכונה לבנות משק חקלאי מעורב בכל חלקי הארץ. גם בניגור, לפני שמצאו מים, עובדו השטחים ע"י הפלחים, אם כי לא כל השטחים. שיטחי עבר-הקישון היו משובשים בצמחיה עבותה בעלת שורשים עמוקים, רחבים וסבוכים שמנעו כל אפשרות של חריש, והם נשארו בור עד ימי הטרקטור.

אדמת יגור — אדמה כבדה היא. בימות החורף הגשומים היא מוצפת מים, ובימות הקיץ היא מתייבשת ומתקשה כאבן. משום כך לא היתה כל אפשרות של עיבוד יסודי של הקרקע. סכין המחרשה לא חדרה אלא במעט ומצע הזריעה היה שיטחי וריגבי. בחורף נחנק הצמח הצעיר מחוסר אויר ומעודף מים. הקרקע הפכה ביצה טובענית ואי אפשר היה לעשות משהו לניקוז המים בשטח. פעם אחת יצאו ויסמן וסטריקובסקי לשטח ה-320 דונם לסיור והחלו שוקעים. לחזור למסילת הברזל יכלו רק בזחילה על הבטן.

השטחים המעובדים היו בין החר והקישון ומן הפרדס הישן עד לשדות עוספיה. כ-800 דונם. ע"י החר היה השטח משובש באבנים וקוצים, ואילו בין הפסים והקישון היה השטח טובעני. השטחים הטובים והפורים ביותר היו בין הכביש ומסילת הברזל.

היינו 6—7 פלחים, ולרשותנו 5—6 זוגות בהמות. עבדנו מעלות השחר עד בוא השמש, עם הפסקת צהרים של שעתיים והמנוחה היתה מתחת לעגלה. בחורף, בעונת הגשמים, עבדנו בעבודת חוץ — הובלת אבנים לגשר.

החריש נעשה במחרשת סוק וביסוק (מחרשה בעלת סכין אחת ושתי סכינים), בהתאם לסוג החריש. היתה לנו גם מחרשה לחריש עמוק, ה"שמינית", להכנת תבואות הקיץ. אל המחרשה הזו היינו רותמים 2 זוגות בהמות. היו לנו גם מקצרות וקולטיבטורים ומגובים — הכל מותאם לבהמות.

העיבודים

החריש, כאמור, היה שיטחי ומצע הזרעים ריגבי. זה השפיע על היבולים ועל מיבנה הקרקע. לתבואות חורף חרשנו ושידדנו במשדדות. זרענו בידים ובעגלה מפורת זרעים. לאחר הזריעה שוב חרשנו לכיסוי הזרעים. כך זרענו חיטה, שעורה ושחת. העיבודים לתבואות קיץ נעשו בחלקם בסוף הקיץ ובחלקם בסתו, לאחר הגשם הראשון. היה זה הישג, כאשר הגענו לעומק של 12 ס"מ (כיום חורשים כרגיל 35—45 ס"מ) במחרשת ה"שמינית" או ה"שביעית" — זהו הסוק. קציר השחת נעשה במקצרות סוסים ובחלקו גם בחרמשים. הופכים אותו בידים ועורמים לערימות. בהתחלה הובלנו את הערימות במפורז

לגורן. אחר כך רכשנו מכבש-סוסים חצי-נייד. הוא הגיע לשדה על גלגליו, אך לצורך הכיבוש הורידו אותו מהגלגלים. שירתו אותו 3 אנשים, ביניהם בחורה אחת. קשירת החבילות היתה בחוטי ברזל.

קציר החטים נעשה במערמת — ר'לי שקצר ואסף את התבואה בערימות. אחר-כך רכשנו מאלמת, "מכונה" שקצרה ועשתה אלומות. הן הערימות והן האלומות הובאו לגורן ונדושו במזחלת כמו בגורן ערבית. רק לאחר שנתיים התחלנו לדוש במכונת דייש שהשגנו בדגניה.

לא נהגנו בשיטת מחזור זרעים תקין. זרענו גרעינים על גבי גרעינים וניצול האדמה היה אכזרי.

העיבודים לתבואות קיץ היוו תמיד בעייה. ראשית — הזריש. לא יכולנו להתגבר, בכלים שעמדו לרשותנו, על האדמה המאובנת שלנו. לעתים הרשנו זריש זה לאחר הגשם הראשון והשגנו פעולה הפוכה מן הרצוי. אמנם המחרשה חדרה בעומק של 12 ס"מ, אולם מתחת לזה התהדקה האדמה לסוליה קשה, אשר אטמה את הקרקע מלספוג את מי הגשמים. ושנית — קילטור חורפי כמעט שלא בא בחשבון. לזה הגענו רק באביב. קילטרנו בקלטרת ובמחרשה ערבית. זרענו בביסוק כשמאחורי כל סכין קשור משפך וחברה הולכת אחרי המחרשה ושופכת את הזרעים. זרענו דורה ותירס. לאסיף התירס היה צורך לגייס את כל המשק.

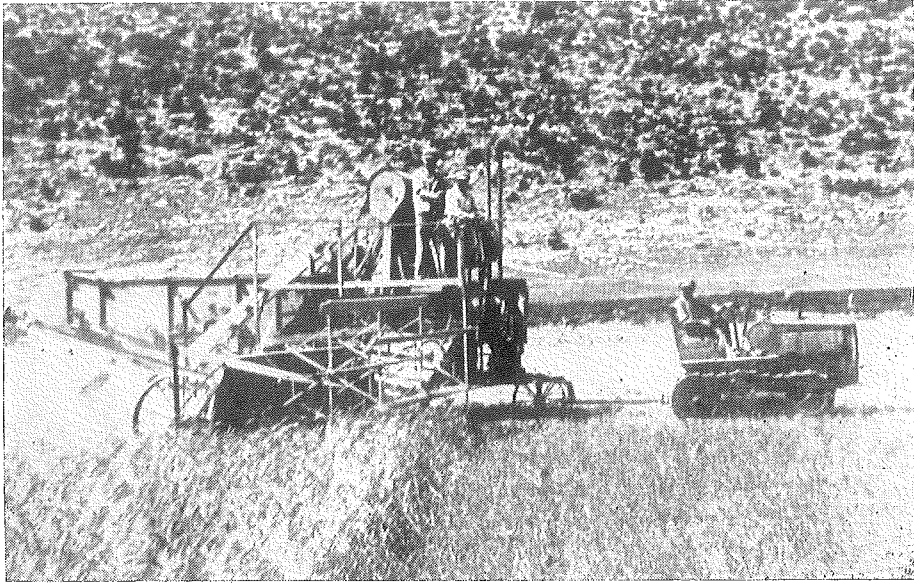
היבולים היו קטנים. לא הגענו לרנטביליות, ואף בחלומנו לא ראינו יבולים המקובלים כעת. החיטה נתנה יבולים של כ-50 ק"ג לדונם ואילו בתבואות קיץ הגענו ל-60—70 ק"ג לדונם. רק החציר נתן יבול יפה — למעלה מ-400 ק"ג חציר יבש לדונם. היה זה בגלל תלתן-הבר, שצמח בשדות שלנו דוקא בחורפים הגשומים ביותר.

יום העבודה

יום העבודה היה ארוך מאוד. לא ידענו תקן של שעות עבודה. השומר היה רותם בשבילנו את הבהמות למען נוכל להוסיף ליהנות מקצת שינה טרם צאתנו לשדה. המטרה היתה להגיע לתלם עם אור ראשון של שחר. אוכל לקחנו איתנו לכל היום: בוקר וצהריים. כאן עזר לנו ה"בולביף" הידוע בגלל אריותו בפחיות והאפשרות לפותחן בקלות. הביתה חזרנו עם חשכה. עבדנו בכל השבתות והחגים ולא קיבלנו תגמול. ההספק היה כ-3 דונם ליום עבודה.

בשנת 1928 רכשנו את הטרקטור הראשון — הפורדסון. הוא היה הראשון בכל הארץ. טרקטור על גלגלי ברזל, מוגבל בכוח העבודה שלו. עם הופעתו עברנו את הקישון והתחלנו להכשיר את הקרקע שלנו שם. העמקנו לחרוש עד כ-20 ס"מ וגם ההספק עלה. אלא שעל בעיית הצמחיה העבותה גם טרקטור זה לא התגבר. משהגיע לשיח כזה היה מתחפר ולא יכול לו. כעבור זמן קצר רכשנו טרקטור שני — אינטרנציונל, גם הוא על גלגלי ברזל. העיבודים נעשו יעילים יותר. העלינו שכבות בלתי מנוצלות והיבולים עלו. הגענו ל-90—100 ק"ג חיטה ושעורה לדונם ו-110 ק"ג לדונם של תבואות קיץ. שיטת העבודה שלנו על הטרקטורים היתה בחילופין. היינו מגיעים לשדה בעגלה (הטרקטור נשאר בלילה בשדה). שני אנשים לטרקטור, והיינו מתחלפים כל שעתיים. הרחבנו את השטחים המעובדים, רכשנו כלים, אבל על בעיית העיבודים לתבואות קיץ לא התגברנו.

לצורך זה רכשנו בגצרת 19 סוסות להריש עונתי בלבד, נתכוונו למוכרן לאחר מכן. השיירה שיצאה לשדה היתה מרהיבת עין, אך במהרה הוברר לנו שהסוסות אינן בהמות עבודה. הן לא רצו לעבוד והיה הכרח למוכרן לפני גמר העונה. סוסה אחת בלבד נשארה בשם "צילקה". קנינו עוד שני זוגות פרדות ובעזרתן עיבדנו את השדות לתבואות הקיץ. באחת השבתות, כשהיינו שקועים בהריש המידרן שבעבר הקישון — באה אלינו משלחת מכפרי חסידים עם הרבי מקוויניץ בראש ותבעו מאתנו להפסיק את העבודה

בשבתות. הודענו להם שאין אנו מתערבים בעניניהם ואל יתערבו הם בענינינו. הם נוכחו שאין מה להתוכח איתנו וחזרו כלעומת שבאו.

הערבים, שכנינו, הציקו לנו לא מעט. היו מעלים את עדריהם על השדות וגונבים קמה. העמדנו שומרים על הכלים בשדות. באחד הימים, בשדה שמרו גלוברמן ז"ל וכהנוביץ, הם נתקלו בערבים קוצרים קמה שלנו בעבר הקישון. משראו הערבים את השומרים, ברחו לעבר התירס שלנו, שהיה בחלקה סמוכה. על התירס שמר שומר אורח. הוא כנראה לא היה מומחה גדול בשמירה וטייל לו בתוך השורות, מבלי להרגיש בנעשה מסביב. הגנבים חבטו בו בנבוטים והוא נפל מסוסו, אשר ברח והגיע הביתה ללא רוכב. הוועקנו כולנו ויצאנו לשדה. מצאנו כבר את הערבים במאהלם ופרצה קטטה. השתמשנו במקלות, קלשונים ובידיים. תוך כדי הקטטה שחט בדואי עיזה והם אח"כ העלילו עלינו שאנחנו עשינו זאת וטענו שאנו התנפלו עליהם. עם בוא המשטרה שככה הקטטה, היחסים היו מתוחים, אך הגנבות פסקו.

התקדמות ושיכלולים

בשנות ה-30 חלה תמורה בעיבודי הפלחה. עם בוא הטרקטורים הזחליליים וכלים יותר משוכללים התחלנו להעמיק בחריש. הגענו ל-25—28 ס"מ עומק ומאוחר יותר אף ל-35—40 ס"מ. הכלים גדולים ונוחים יותר. הוכנסה מחרשת הסק וה-14 וההספק עלה ל-20 דונם חריש ליום עבודה. הפלחה גדלה ובעקבותיה הורחבו ענפי בעלי-החיים. המיכון בענף התקדם בצעדי-ענק. עיבדנו, נוסף לשדות שלנו הקבועים, גם את שדות חרתיה ומאוחר יותר חכרנו מחברת הנפט אי.פי.סי. את אדמותיה שליד בתי הזיקוק — למעלה מ-1000 דונם.

קבוצת-הפלחה עשתה את עבודת החריש והדיסקו לענפי השלחין. תמיד היה וויכוז קשה בין הענפים, כל אחד רצה לעבד את חלקתו בזמן. הפלחה הועמדה תמיד בצל בוויכוז זה. כל ענף שלחין קדם לפלחה החרבה ולא מעט נזק נגרם לענף ולמשק בגלל איחור בעיבודים שונים עקב זאת.

עברנו לעבודת משמרות. כרגיל שתי משמרות ובזמן דחק — עונת הזריעה של תבואות החורף, ועונת העיבודים החורפיים — שלוש משמרות, למען הספיק לגמור את הזריעה לפני בוא הגשמים, או להספיק לגמור את הקילטור החורפי בין גשם לגשם. כלי-הסוסים הוצאו מכלל פעולה והחליפו אותם כלי-הטרקטור. כלים גדולים ורחבים, אשר נגררו ע"י הטרקטורים הגמלוניים.

בייחוד נשמנו לרווחה, כאשר הופיעו המגוב המהפך והמכבש הנייד, שפתרו לנו את בעיות האדם הנחוץ להפיכה, לעירום ולכיבוש השחת. כן גם היו יעילים מאוד הקומביינים לקציר תבואות החורף וקטפת התירס.

קציר השחת ותבואות החורף לא יכלו להיעשות במשמרות מפאת לחות הקמה. לכן היה צריך לנצל את כל שעות השמש לשם הורדת יבולים אלה מהשדה. עבדנו לכן שוב ימים ארוכים ללא מנוחה, בהפסקה קצרה, למען "בלוע" את ארוחות הבוקר והצהריים. בתקופת הקומביין, כשהתבואה נקצרת ונדושה בתוכו והשקים נושרים ממנו אל השדה, היינו מובילים שקי תבואה הביתה. היבול היה גבוה יותר, הגענו ל-130—150 ק"ג לדונם. שקים כבדים, בני 100 ק"ג, קשה היה להעלותם על הפלטפורמה והיה נדרש מאמץ רב בעבודה זו. עד שהחכמנו והתחלנו למלא את מחצית השק בלבד. באותם הימים עברנו לשיטת מחזור הזרעים התלת-שנתי, וכן גם לטיוב הקרקע ע"י דישון בזבל כימי והשבחתו ע"י עיבודים רציונליים יותר. קילטור עמוק יותר ופחות דריכה. זאת השגנו ע"י השימוש בטרקטור הזחלילי ששטח לחצו גדול הרבה מן טרקטור האופנים ולכן גם מהדק פחות.

עם קום המדינה

לאחר מלחמת העצמאות חלה תמורה נוספת בעיבודים של שדות הפלחה. נרכשו כלים הידראויליים ובמיוחד הקומביינים הגדולים בעלי היסע עצמי. ביתנים אדומים וירוקים הזדחלו בתוך הקמה והזוהבה בשטח האינ-סופי, והשאירו אחריהם פס צר של קש קצוץ ועגן אבק. מדי פעם פונה לו אחד שמאלה, מגיע לאוטו המחכה לו, ומריק לתוכו את טנק הגרעינים — טונה אחת בערך, וחוזר לשדהו. לפעמים נעמד הקומביין במקומו ויורד ממנו פלח מאובק ושחור. צריך לשמן את הצירים ואת הגלגלים למען ינועו. ככה נבלעים השטחים הנרחבים בבית ובנגב — ס"ה כ-12 אלף דונם פלחה חרבה. חלו שינויים בעיבודים. הפלחים רכשו נסיון ולמדו תורה בקורסים לפלחים. התחלנו

להשתמש בזבל אורגני. המפזרת המיכנית וה"שופלדור" איפשרו לנו עבודה זאת בהשקעת עבודה מועטה. היבולים עלו והגענו ל-180—200 ק"ג חיטה לדונם ואף יותר מזה. שיטת השחת, "נאכלו" ע"י המכבשים החדשים ורק בעיית ההובלה למתבן נשארה בעינה. טרם גמצא לה פיתרון מתאים.

בגידולי תבואות הקיץ חל מיפנה עצום. התירס הוצא מן המחזור ואת מקומו ירש, בן משפחת הדורה — הסורגום. גידול קשה לזריעה ולגביטה, אך נוה לגידול ויבולו מניח את הדעת. בתנאי פלחה חרבה יבולו מגיע ל-300—400 ק"ג לדונם והעיקר שקצירו נעשה בקומביין. הרבה יותר נוה, יותר טוב ושימוש נוסף לקומביין השובת תשעה חודשים בשנה.

הפלח ודאגותיו

רבות הן דאגות הפלח. כבר עם הכנת השטחים צופה הוא לשמים. האם לא ישבש הגשם את התוכנית להכנת השטחים. טוב היה אילו מיד אחרי גמר הכנת השטחים היה יורד גשם הגון ומגביט את זרעי-הבר למיניהם, ואז אפשר להשמידם לפני הזריעה, אבל שמא יתחיל הגשם לרדת ולא יפסק, ולא נוכל כלל לעלות ולזרוע? זורעים לכן לפני בוא הגשם. והנה יורד הגשם — היורה. הנבטים מציצים מתוך האדמה ירקרקים ורכים. כמה זמן יעמדו בציפיה לתוספת גשם? יום יום נישאות העיניים אל העננים החולפים ומתחננות אליהם שיורידו שפעם ארצה.

אנו ביגור מן המאושרים שבפלחי הארץ. מעטים המקרים שאולצנו ל"הפוך" שדות שנבלו. כמעט תמיד ירד הגשם המושיע כשהנבטים היו כבר על סף הקמילה. ובאביב עם קציר השחת, מצפים לימים יבשים. טוב לקצור ולהפוך ובעיקר טוב לכבוש. בימי חמסין "בולע" המכבש ניר אחר ניר ואינו שבע ואינו עייף. אך דא עקא, שבאותה המידה השחת מתיבשת מדי ומאבדת ערכה המזוני. דילמה, כיצד פותרים אותה? וכמו להכעיס מתחשק לגשם, המלקוש, לרדת דוקא עכשיו, להרטיב את הנירים ולהשחית את השחת. אבל לאט לאט מתגבר הפלח על בעיותיו. נרטב בגשם ונשוף בשמש, ואכול חמסין ורוה, הוא משפר כליו ושיטת עבודתו ומנסה להתגבר על שובבות הטבע, להשתלט על איתניו ולספק את המזון לאדם ולחי.

ו י י ס מ ן — ר ו ט מ ן

הנספוא

בעית פיתוח הרפת קשורה קשר ישיר ביכולת המשק לספק את המזון המגוון הנדרש להאבסתה. האבסה מאוזנת קובעת את רמת התנובה. יחידות המזון צריכות להיות מורכבות ממזון מרוכז, גס ועסיסי ביהס מחושב, לכן לא יכולה רפת להתפתח בתנאי פלחה חרבה. עם קידוח באר א' בשנת 1932 בא המפנה. אמנם טרם היה הנסיון הדרוש בגידול סוגי המספוא בהשקאה. אותם האנשים, אשר היו את גרעין קבוצת המספוא ביגור, נסיונם היה בחבל-ארץ אחר — בעמק יזרעאל המזרחי, שם האקלים אחר, האדמה שונה והמשקעים מועטים. תנאים אלה, השפעתם על גידול הצמח ותנובתו מכרעת לפעמים. בעמק זבולון היינו החלוצים להניף הטוריה על תלם ההשקאה. עמלנו קשות כדי להתגבר

על הקשיים של אדמת-טיץ' כבדה, לא מחלחלת: צמאון הצמח, עודף הרוויה, התנדפות יתרה, רקבון השורש, מחלות ומזיקים ועוד. לאט לאט רכשנו את הנסיון והסתגלנו לתנאי אדמת יגור ועלינו על דרך המלך.

בשנת 1933 קצרנו את שלושים וארבעה הדונמים הראשונים תירס ירוק וארבעים דונם תלתן. יבול התלתן — 11 טון לדונם. כל העיבודים — לרבות הובלת הזבל מגבעת חרתיה — נעשו בבהמות עבודה. הזריעה נעשתה בידים. מים בצמצום — 40 מ"מ לשעה להספקת היישוב, המספוא, גן-הירק והמשתלות. לשדה הגיעו המים בצנור, בקוטר קטן, ובשדה — בתעלות עפר, אשר גרמו לאיבוד מים והריב עליהם בין הענפים לא שכך הרבה זמן. הקציר נעשה בחרמשים וההובלה בבהמות-עבודה ובעגלות עם גלגלי עץ. בחורף היינו מוכרחים להוציא את הירק באלונקות אל הכביש, כי העגלות טבעו בבוץ. תנאי עיבוד אלה העלו את מחיר יחידת המזון העסיסי פי $3\frac{1}{2}$ ממחיר יחידת מזון מרוכז. מכיון שהמזון העסיסי חיוני לפרה, עמדה השאלה הבערת של הזולת מחיר יחידת מזון זו. החלפנו את המשארה ותפוקת הבאר עלתה ל-100 מ"מ לשעה. הוחלף גם הצנור המוביל לשדה ל-8", ובשדה בנו תעלות מובילות מביטון. זה נתן אפשרות להגדיל את שטח המספוא ל-80 דונם תלתן וסיפקנו לרפת 4 עגלות ירק ליום. אז היתה זו כמות ניכרת. מחיר יחידת המזון העסיסי ירד בהרבה. בשנת 1936 חצינו את כביש כפר חסידים, וממערבו הנחנו קו צנורות 8" להשקאת שטח 320 דונם והפרדס. נוצרו אפשרויות — ואנו מנצלים אותן — לגוון מנת המזון. זרענו סלק-מספוא ואספסת בשדה ודלעת-המספוא בשורות, בפרדס. בשנה זו סיפקנו לרפת 1657 טון תלתן, 454 טון תירס ירוק, 151 טון סלק, 74 טון אספסת, 23 טון אפונת-בקר ו-6 טון סטריה. האספסת התאזרחה במשק עד היום. היא תופסת מקום נכבד בהאבסח הרפת. חשיבות מיוחדת לגידול זה הודות לתכולת החלבון הגבוהה שלו, שהוא מאבות התזונה של החי. המלחמה במזיקים ובמחלות בימים ההם מתנהלת באמצעים פרימיטיביים ביותר. מרססים מוטוריים טרם היו במשק ובפתיונות בלבד קשה להשתלט על המזיקים והמחלות השונות. יש צורך ליישר את השטח. בעזרת סקרייפרים — מגרדים — רתומים לבהמות הצלחנו ליישר חלק מהשטח והמצב השתפר.

באותן השנים — שנות המאורעות — הוספנו 180 דונם למספוא בחרתיה. ההשקאה נעשתה בלילות בלווי משמר מזוין, כי הרפת גדלה ויש לספק לה את מנת המזון ההכרחית והן לא נפסיק התפתחותנו בגלל המאורעות.

ב-1938 השתתפו 2 חברים מהענף בקורס למספוא שהתקיים ברחובות. ראשוני הקורסנטים להרחבת הידיעות וגידול התנופה. עם שובם הנהיגו את שיטת מחזור הזרעים ה-5 שנתית. בסוף שנת 1939 חל מפנה כביר בענף. הרפת גדלה מאד וגם הצבא הבריטי בארץ ביקש מספוא לסוסיו. אז כבר פעלה באר' ב' ובעבודת לילה עמדה לרשותנו כמות מים של 200 מ"מ לשעה. הרחבנו את השטחים וע"י כך הגענו ל-6,000 טון ירק לשנה, שהם כ-750 אלף יחידות מזון. ב-1942 עשינו לראשונה 100 טון תחמיץ מתלתן ופרי הדר — 15,000 יחידות מזון עסיסי, מאכל תאוה לפרה.

ב-1943 בנינו את בריכת העפר בעבר הקישון המכילה 3000 מ"מ מים. כך ניתנה לנו אפשרות לאגור מים בלילה לשימוש בהם ביום, בורם גדול, 500 מ"מ מים לשעה הזרמנו לערוגות הרחבות. חסכנו ימי עבודה, הרווחנו שטח מזורע והדברנו עשביית הבר. שני הישגים ארציים לזכותנו באותה תקופה. לאחר תקלות רבות בהובלת הזבל האורגני ישר במזבלות, התחלנו להוביל את הזבל מהערימה לשדה במכונות, ובשדה העמסנו אותו

במזבלות לפיזור. שוב הסכנו ימי עבודה, מנענו שברים וקלקולים במזבלות, והעיקר, הרווחנו זמן, זיבלנו את השדות בזמן. השיבותו של דבר זה יבין וירגיש רק היוגב. גם זריעת הסלק הוקדמה לתחילת אוגוסט, למען יספיק לגדול עד בוא הגשמים הרבים ויוכל לעמוד בשטח המוצף. שני הישגים אלה התבטאו מידית ביבול גבוה ונתקבלו כשיטות יעילות בכל הארץ. בשנת 1949 קנינו את הקומביין הראשון לירק. שמנו את החרמשים במוזיאון, בצריף המספוא; את הבהמות והעגלות הפקדנו בידי החצרן ואנו עברנו לקציר והובלה מיכניים. גם הדישון בזבל כימי — הנקני וזרחני — עבר מעבודת ידיים לעבודה מוטורית. בזאת נעזרנו ע"י הפלחים, ממשפחת גידולי-שדה גם הם — היה בכך חסכון נוסף בימי עבודה לדונם מושקה.

ב-1951 זרענו לראשונה את זן ה"לגונה" — זן תירס המצטיין בנוף גבוה ותנוכה רבה. ע"י כך הכפלנו את היבול מ-4 ל-8 טון ירק לדונם. עד מהרה הזמין "הזרע" אצלנו חלקת זרעי "לגונה" להפצה בארץ. אותה שנה זרענו גם את החלקה הראשונה של מרעה זרוע, אשר הוכיחה עצמה בכדאיותה וכבר שנה אחת לאחר-מכן הרחבנו את המרעה הזרוע עד ל-240 דונם. נוסף שטח ירוק תמיד, לפרות למרעה, לעין לראווה, ולחג הבכורים לכנס עם.

בשנת 1953 החלטנו לרשת שטח גדול בעבר הקישון, לרכוש זכויות מים ממקורות ולעבור להשקאה בהמטרה. שיטה זו הביאה לחיסול בריכת העפר ולביטול הדפנות והתעלות. כך נוסף עוד שטח מורע, כלומר, תוספת יבול לדונם.

ב-1956 הושלם מפעל טיהור מיהביוב שלנו. אלפי ממ"ע מים שזרמו לקישון ולים, מנוצלים כעת להשקאת המספוא ומחיר יחידת המזון העסיסי ירד למחיר נורמלי. באפשרותנו לגדל גם גרעינים בהשקאה. הנסיונות בגידול תירס לגרעינים בהשקאה אינם עולים יפה. עוברים להשקות שטחי סורגום ובוה מצליחים הרבה יותר.

בורות התחמיץ גם הם "צומחים" וכיום יש לנו בורות ל-2000 טון תחמיץ. חשיבותו של התחמיץ לא רק בטעמו הטוב לחד הפרה ובערכו המזוני הרב, אלא גם בויסות מנת המזון העסיסי, המאפשר הספקתו לרפת בתקופות "יבשות" מדי או רטובות מדי בשדה. כיום בונים עוד בור גדול לתחמיץ, כהכנה לקראת הגדלת שטחי המספוא הנמצאים בשדותינו בתל-הנן ואשר יושקו במימיו של מכון הטיהור שהוקם ע"י עיריית חיפה.

הנה כך עברה תקופה של מאמצים ולבטים, אשר בה נרכש נסיון בעבודה קשה ומפרכת, בצעידת שלב שלב מהפרימיטיביות אל הקידמה, וכיום עומד ענף המספוא על תלו, ממוכן, מטופח, מנוקז ומיושר, ומצפה מעובדיו לניצול כל האפשרויות הגנוזות בו.

*

בינתיים השנים עשו את שלהן. החברים, אנשי ענף המספוא, אשר עבדו בתנאים קשים; קציר בחרמשים, סחיבת אלונקות עמוסות-ירק בכוח החורפי של יגור ובעבודות ידיים אחרות — יוצאים לאט לאט מהענף עקב הגיל והמחלות. הם לא חסו על עצמם ושמרו בכל התנאים על הספקה סדירה של ירק לרפת ומאמציהם לא היו לשוא. עתה עובר הענף בהדרגה לבני הדור השני, כאשר החברים המבוגרים מלווים אותם בעין טובה ומוסרים לידיהם יחד עם הענף נסיון וידע שנרכש תוך עמל מפרך במשך שלושים שנה.

גן הירק

כבר בשנים הראשונות לעליה על הקרקע ניסה המשק, ביזמת החברות, לגדל ירקות בתנאי בעל, למרות כל הרצון הטוב והמסירות הרבה, לא הצליח הנסיון בעיקר בגלל חוסר מים להשקייה וחוסר ידיעה בגידול ירקות.

בשנת 1933, משהגיעו מספר חברים מהעליה הגרמנית, אשר היו ירקנים מקצועיים ובאופן מיוחד עם גילוי המים באותה שנה, חל מיפנה בשטח זה.

עם בואי ליגור בשנת 1933 הקיף גן הירק עשרה דונמים שהניבו פרי יפה. את הסיוור הראשון שלי במשק עשיתי בלוית בת-שבע חייקין ז"ל. באתי ליגור לאחר שנתיים עבודה בגן הירק של בית-אלפא, שם הכניסוני החברים לכל העבודות הקשורות בגידול ירקות. בת-שבע גוללה לפני חוץ גידולו המהיר של המשק ושל העיר חיפה, וחיוניותו של גן-ירק גדול כמקום לקליטת עליה וכן לסיפוק מזון חשוב לחברים, ונוסף לזה לנצל מבחינה כלכלית את קירבת העיר.

23 דונם היתה ההתחלה הצנועה של גן-הירק שבהתפתחותו הגיע ל-250—300 דונם. מעט המים שהוקצבו לנו מבאר "א" נוצלו במלואם. ההשקייה היתה בתלמים, אשר דרשה התמחות וידיעה רבה, בייחוד כשהיינו צריכים להשקות בלילה. ברבות הימים למדו את המלאכה רוב עובדי גן הירק.

הדחיפה להתפתחות הגן נתנה כריית באר "ב". באר זו שפעה 300 קוב לשעה ואיפשרה לנו להגדיל את שטח הגן ל-300 דונם. העבודה היתה קשה. רוב העובדים בענף היו בחורות, הבחורים בקושי הגיעו לשליש. מנינו אז כ-20 עובדים קבועים. רק החריש היסודי נעשה ע"י טרקטורים. כל יתר העיבודים: הובלת זבל, פתיחת תלמים וקלטורים — בעזרת בהמות-עבודה, העישובים, אסיף פרי — על טהרת עבודת ידיים, בהעמסת פרי על העגלות ומהעגלות למכוניות-משא שותפו הבחורות בשויון זכויות מלא.

מזון טוב מייצר הירקן, אך גידול ירקות גורם להרבה צרות. הגידולים, הן השרשיים והן העל-קרקעיים, רגישים מאד למחלות ומוזיקים והם עלולים להשמד תוך זמן קצר מאד. להרבה מרץ, יוזמה ומסירות זקוק הירקן עד אשר הוא מצליח לגדל עגבניות, מלפפונים, תפודים או גזר וכרוב. בייחוד סובלים הגידולים מעודף רטיבות, ואנו התברכנו במשקעים רבים בחורף. התפורנו על כל המדרונים שברשותנו: בחרתיה, עבר הקישון ובין ההר והקישון. עיבדנו שטחים אלה עיבוד מתאים ועברנו למחזור זרעים שיטתי, וכך השגנו רציפות בהספקת ירקות לשוק ולמשק.

לשיא התפתחותו של הגן הגענו בשנים 45—1946, כאשר עיבדנו 300 דונם והקבוצה היתה מגובשת. העובדים רכשו נסיון וידעו כיצד לגדל ירקות בכל עונה. אלא שעם פרוץ המאבק, מלחמת הקוממיות ועם קום המדינה, שטחי הגן התחילו להצטמצם. מדי שנה הוברר שאדמותינו אינן הכי-מתאימות לגידול ירקות ולאט ולאט החלה פרשת חיסול הענף, עד שחוסל כליל בשנת 1960.

עומדים אנו לפני הגברת העליה ואני מקוה שעוד נחזור לגן, כשברשותנו ידע ונסיון ונוכל לגדל את הירקות המתאימים לאקלים ולקרקע שלנו, וכן לנצל את הנסיון שנרכש בעיבוד גני הירק במכונות חקלאיות שונות.

מתוך הארכיון - קטעים מיומנים:

- 23/11 — 1926 נשלח המכתב הראשון לתחנת הנסיון למחלקת ההדרכה בבקשה לשלוח מדריך למשק.
- 14/1 — 1927 מתוך דו"ח באסיפה הכללית:
מדי הודש משקיעים בגן הירק 16 י"ע וירקות לאספקה אין.
- 29/10 — 1927 שטח הגן: 3 ד' כרוב, 4 ד' כרובית, 1 1/2 ד' גזר.
בגלל הוצאת הבחורות לעבודות שונות קבוצת הגן החליטה על ביטול הקבוצה המקצועית.
- 11 — 1929 הואיל וגן הירק הכניס דפיציטים ביטלו את הגן. הסיבה העיקרית — חוסר מים.
- 6 — 1934 על שטח בין הכביש ופסי הרכבת סודר גן-הירק. השטח 23 ד'. המצב בחלקות משביע רצון.
- 5/7 — 1935 נחמה ועידוד רב מצאנו בסיכומי גן הירק. ההכנסה מדונם מ-17 ל"י עד 39 ל"י.
זה הודות לעמליידיים חרוצות ולאפשרות של השקאה שנתגלתה אצלנו.
- 3/6 — 1936 אסיף ראשון של תפ"א. היבול מדונם 1 1/2 טון. ההכנסה ליום עבודה 1 ל"י.
- 1938 שטח גן-הירק 120 דונם. נעשה נסיון ראשון לאיסום זרעי תפ"א לעונת הסתו מהיבול האביבי שלנו.
- 1940 התהלנו בגידול זרעים בשביל אגודת "הזרע". הגידולים: מלפפונים, כלרבי, סלק, גזר, צנון, כרוב וכרובית. שטח הגן 371 ד'. מספר העובדים — 30.
תפ"א — 135 ד'; עגבניות 50 ד'; כרוביים 42 ד'; מלפפונים 39 ד'; גזר 35 ד'; סלק; 16 ד'; דלעת 15 ד'; בצל 10 ד'; שאר ירקות 29 ד', סה"כ 371 ד'.
- 3/12 — 1940 קצב גידולו המהיר של גן-הירק עבר בהרבה את קצב הגידול של כל יתר הענפים.
בשנת תרצ"ט העסיק הענף 16 עובדים, בשנת ת"ש — 29 עובדים, בשנת תש"א — 40 עובדים.
- 30/11 — 1942 גיוס כללי. בגן הירק עובדים היום 116 הברים וחברות.
- 17/8 — 1944 בגלל מחזור בעובדים הוחלט להקטין את גן הירק. התכנית הכללית 321 דונם.
- 14/7 — 1947 עובדי גן הירק נאבקים על קבלת כוחות צעירים לענף. המזכירות לא נענית.
- 18/2 — 1951 תכנית הגן 300 דונם. עובדי הגן תובעים לרכוש כמה מכונות.
- 19/11 — 1955 בעקבות הדיון על היסול העבודה השכירה במשק הובעה דעה לצמצם ואולי גם לחסל את גן-הירק.

הכרם

הכרם היה פעם אחד הענפים המרכזיים במשק, עבדו בו אז שלושים איש קבועים ושיטחו הגיע לשלוש מאות דונם. הוא גם היה ענף מכניס והודות ליציבות הכנסותיו תפס מקום חשוב במאזן המשק, רק עם קום המדינה החל שיטחו להצטמצם ולפנות את מקומו לענף הנשירים ולפרדס.

הכרם השתרע על כל הרצועה בין ההר והכביש וכל השטח מעבר לוואדי, מערבה למשק, היה נטוע כרמים. כמובן שהנטיעה לא בוצעה בבת אחת, אלא במשך שנים רבות. הכרם הראשון שניטע ביגור (קראו לו כרם א') — שיטחו היה עשרים וחמישה דונם וכולו נמצא במקום בו נמצאים היום בתי מגורים ושטח בית הספר.* אדמות אלו למרגלות הכרמל, נוסף לסלעים, הכילו גם אבנים בכמויות עצומות אף מתחת לפני השטח. סיקולן והכשרתן לנטיעות נעשו ע"י חריש עמוק באמצעות מחרשה מס' 14, שהיתה רתומה לשמונה זוגות בהמות. באותה שנה — 1926 — סללו את הכביש חיפה—נצרת ואבנים אלו סיפקו את כל הסולינג בשביל הכביש. עבדו בזה עשרות עגלות, כך שעבודת הסיקול היתה בעת ובעונה אחת גם עבודת חוץ שהכנסותיה לא היו מבוטלות במאזן המשק הצעיר. אכן היתה זאת עבודת בראשית לעבד שטח זה, בו היו אבנים יותר מאשר אדמה, בכלים פרימיטיביים שעמדו אז לרשותנו.

בשטח הראשון ניטעו רק שני זנים: מדלן ושסלה. במרוצת השנים גיוונו את הזנים והוספנו עליהם את ההמבורגי, האלכסנדרוני ותמר. את היידע לנטיעת הכרם סיפקו לנו שני החברים שבאו אלינו לעזרה מעין-חרוד והם צבי סטריקובסקי וברוך גולדשטיין, שהיו אנשי מטע במישקם. סטריקובסקי המשיך לעבוד בכרם גם ביגור והדריך את אנשי המקום בענף זה. יש לציין שהכרם הראשון, למרות שעליו למדו החברים לעבוד, היה בזמנו מהכרמים הפורחים ביותר.

בהתחלה ניטעו הכרמים תוך מגמה שייגדלו אותם בתנאים של כרמי בעל, ללא השקאה. בשנים ההן, כאשר יגור הובילה את מי השתיה בחביות, אי אפשר היה להעלות על הדעת שנוכל אי פעם להשקות את הכרמים. אולם במרוצת השנים, לאחר שקדחנו את הבאר הראשונה ובעיית המים נפתרה בחלקה, ונוסף לזה נוכחנו לדעת, שבתנאי בעל קשה להגיע לפרי נאה המתאים לצורכי השיווק — נעשו סידורים להשקות את הכרמים. ברם, סידורים אלה לא יכלו להיות מושלמים, הואיל והכרמים לא ניטעו לפי קווי גובה וגם רשת ההשקאה היתה די פרימיטיבית.

באותן השנים, עד קום המדינה, היו בעיית השיווק של התוצרת העברית חמורות ביותר. היא היתה צריכה להתחרות בתוצרת הערבית, שהתבססה על עבודה זולה מאוד. ואם כי רמת החיים שלנו היתה באותה תקופה נמוכה ביותר, בכל זאת לא יכולנו לעמוד בהתחרות.

לעזרת המשק העברי קם הוועד למען הגנת תוצרת הארץ. המוסד היה פעיל מאד. היה לו חבר-עובדים מסור, שעשה רבות להחדרת התוצרת העברית לשוק. למרות הכול המצב בשטח השיווק היה קשה למדי. המחירים היו ירודים ביותר ונעו משמונה מיל עד שנים עשר מיל הקילוגרם, שהיה מחיר השיא, אליו שאפנו. למען התגבר על הקשיים הללו אירגנה

* ממערב בסמוך לו ניטע „כרם שלמה" ע"ש חברנו שלמה גלובמן ז"ל (לאחר הקמת הבנינים ניתק השם והדבר דורש תיקון).

יגור אספקה ישירה של ענבים בחנויות נשר וקרית-חיים. במיבצע זה הצלחנו, כי סיפקנו ענבים טריים לגמרי, בשעות הבוקר, ישר מהבציר באותו יום.

יש לציין שגם מבחינת הניקוז היוו הכרמים שלנו בעייה חמורה. ברוב חודשי החורף הם הוצפו מים. בזמנו ניטעו הכרמים רק בכיוון הרוח וכל השורות מקבילות לכביש, מבלי להתחשב שבאמצע היו בקעות ומקומות נמוכים, בהם ניקו המים ללא מוצא לתעלות הכביש.

עם פינוי השטחים שעל יד הבית — כרם א' נעקר אחרי 18 שנה — התחלנו לרכו את שטח הכרמים בחרתיה, בחלקו הגדול בשפלה ומיעוטו בגבעות, שם רוכזו ענבי יין וקצת ענבי מאכל.

במשך השנים חל שינוי בהרכב הזנים, אולם נראה שזו עדיין אינה המילה האחרונה בענף זה. המדלן נמצא במצב של התנוונות בכל הארץ. כל השטח בחרתיה, בו ניטע הזן, נמצא בחיסול ויינטע מחדש ע"י זן אחר, את השסלה לא הרבינו לנטוע — אין דורשים אותה בשוק. במקומם נטענו את מלכת הכרמים, שיבוליה יותר גבוהים והגרגיר יותר גדול.

הזן הזה מצליח יותר בעמק הירדן ובעמק בית שאן ומצטיין פחות באיזורנו. במקום המוסקט האלכסנדרוני והמוסקט ההמבורגי שהיו לנו בכרמים הקודמים, נטענו את הזן אלפונסו, המצטיין בצורתו הנאה וגם ביבוליו. אבל הציבור שלנו עדיין רגיל לטעמו של המוסקט ההמבורגי, בעל הריח העדין והציפה הדקה. הוצאנו את המוסקט ההמבורגי, כי איננו מקבל אצלנו את הצבע השחור, והשוק אינו מקבלו.

מבין הזנים הלבנים בולט הזן דבוקי, זן מקומי ערבי, שגידלו אותו בכל אזורי הארץ. יבוליו הם הגבוהים ביותר והוא מקובל בשוק. יש לו כל היתרונות: הוא עסיסי, ציפתו דקה וחרצניו מועטים. את הזן הזה לא פיתחנו בארץ וזה גרם לפיגור הענף בכללו. במקום לפתח את הזנים המקומיים ובמיוחד את הדבוקי — הכנסנו זנים מחוץ-לארץ (פנינת שבא). דבר זה, כמובן, לא נעשה עקב הזנחה או חוסר ידיעה או חוסר הערכה של יתרונות הזן המקומי. הסיבה נעוצה במצב הספציפי לפני קום המדינה, כאשר יכולנו לעמוד בהתחרות עם הערבים רק במקרה שהוצאנו לשוק ענבים מוקדמים. אין ספק שזה עיכב את התפתחות הענף, כי זנים מוקדמים פוריותם אינה גדולה והוצאות הייצור הן גבוהות.

בשנים האחרונות עקרנו אמנם שטח לא מבוטל של כרם, עקב חוסר הריגטביליות בהחזקתם: זנים לא פוריים וגם כרמים שהזדקנו. בדרך כלל חלה הפסקה זה כמה שנים בנטיעת כרמים במשקים, וגם אצלנו אין נטיה להוסיף כרמים בשנים הקרובות, עקב המצב בשוק הענבים שהגיע כבר לרוויה ויש קושי בשיווקם. אנו מקווים שיימצאו זנים אפילים יותר משישנם עד עכשיו, אז נוכל באופן הדרגתי להגדיל גם את הכרם שלנו.

בעיה רצינית מהווים המזיקים. פעם עיבדנו את הכרמים במחרשה ערבית, היו חורשים ע"י הגפן עם ביסוק. לאחר מכן עשינו עבודת עידור גדולה. לא פחות פרימיטיבית היתה הדברת המזיקים שנעשתה על ידי מגפר-גב (אגב, למרות כל אלה הצלחנו לקבל יבולים טובים). עכשיו, חרף ההתקדמות הרבה והשיכלולים הרבים במיכון הענף ובמיוחד בהדברת המזיקים — הרי בעיית המזיקים עומדת בכל חריפותה יותר מאשר בשנים הקודמות. הרבה מזיקים שהיו פעם אופייניים לשדות שלחין עברו עכשיו גם לכרמים. נוסף לזה יש גם הסתגלות המזיקים לחומרי הדברה. במצב זה יש יתרון רב לנטיעת כרמים בשיטת ורנדה, המאפשרת הדברה יעילה של המזיקים וגם הגדלת היבול.

אם כי שטח הכרמים הוא עכשו מצומצם, אין בכל זאת, לוותר על מקומו של ענף זה במשק ויש להחזיקו ברמה הולמת.

ש ל ו ם פ ר י ד מ ן

גן הנשירים

יגור — חלוצת ההתיישבות היהודית בעמק זבולון — היא שהחלה בנטיעת עצי-פרי באיזור זה לפני שלוש עשרות שנים, בטרם נחקרו תנאי קרקע, אקלים וכו', של גידול זה במקום. ענף הנשירים בארץ התחיל אז את צעדיו הראשונים.

לכטים ונסיונות נטיעה

גן א' — שטח בעל, לרגלי הכרמל, ניטע בשנת 1931—1932 גלעיניים: 13 דונם שזיפים יפניים ו-2 דונם מישמש.

הנטיעה בוצעה ללא הדרכה מתאימה ובלי התחשבות בתנאים המיוחדים שלנו: קרקעות כבדות המכילות מעט גיר, אטומות לא מחלחלות וכו', כמויות משקעים גדולות — 715 מ"מ ממוצע שנתי — מרוכזות בזמן קצר של 59 ימי גשם. לאחר שהמטע הראשון הניב פרי, הותקף ע"י המזיק "קפנודיס", שעשה שמות בעצים. כמויכן חוסר ידיעות

בחלקה זו נסינו כנות תפוחים עמידות בפני ה"סקלרוזיום": כנות איסט-מולינג 9 וקראב סי, תפוח זריע, חשבי, דוסין איטלקי וגם חבוש. עצי התפוח על כנת חבוש התנוונו הראשונים. כנת קרפסי האריכה יותר. הטובה ביניהם הייתה איסט-מולינג 9 בשטח של אי-פליחה.

בדרך הגידול והרחבה

בשנים 1945—1962 נטענו: שזיפים, חבושים, ורימונים — במקום התפוחים שנעקרו בגלל ה"סקלרוזיום". גני אגסים מהונים האיטלקיים, המתאימים והמצליחים בתנאי קרקע ואקלים שלנו, נטענו מדי שנה-שנתיים שטחים גדולים באדמותינו בהרתיה ובבית. כמ"כ המשכנו בנטיעת תפוחים מזנים סטנדרטיים על כנת איסט-מולינג 9 ללא-פליחה, העומדת יותר בפני ה"סקלרוזיום".

במטע חרתיה נטענו לנסיון שזיף אירופי ואפרסקים. השזיף האירופי התנוון בטרם הניב פרי. האפרסקים סבלו קשות באדמות הכבדות והרטובות שלנו. הם מתו פרט לשני הזנים: "בבקוק" ו"סמית" שהניבו יבולים נמוכים מספר שנים ולכסוף עקרונם.

לסיכום

במשך יותר משלושים שנה נטענו וניסינו כנות וזנים רבים, מינים שונים של פירות עד שהגענו לשטחי מטעים נרחבים, הנטועים כיום באדמות המשק בבית ובהרתיה. בסה"כ 576 דונם עצי פרי נשירים: גרעיניים, גלעיניים ורימונים.

הרחבת מטע הנשירים ויבולי הפרי בארץ עולים מדי שנה בשנה. אי-פתרון לעודפים וירידת המחירים מהוים בעיה רצינית לרוחיות הענף בעתיד כאשר המטעים הצעירים הנטועים יכנסו לפוריות מלאה. לכן הגבילה הממשלה את הנטיעה במשקים ומתירה נטיעה חדשה במקום עקירת מטע ישן בלבד. בסקירה זו על גן-עצי-הפרי נעלה את זכרם של שני החברים היקרים שנתנו מכווח ואונם לענף ונגדעו תוך עבודתם בגן.

אריה אברך ושמואל שיר ז"ל

הרכב המטע לשנת 1962—1963 תשכ"ג

המין	נושאי-פרי	%	צעירים	%	סה"כ דונם	%
אגסים	110 דונם	19,1	192 דונם	33,4	302	52,1
תפוחים	61 דונם	10,4	77 דונם	13,6	138	24,4
שזיפים	96 דונם	16,5			96	16,5
חבושים	35 דונם	6,1			35	6,1
רימונים	5 דונם	0,9			5	0,9
סה"כ	307 דונם	53	269 דונם	47	576 דונם	100%

י. קרן-צבי

עוקצו של אגס

המטעים הצעירים החלו להניב פריים. פרי ההדר החרפי מתחלף בסיום עונתו בבננה, והבננה בפירות קיץ, בשסק ואפרסקים, והאפרסק בשזיפים, והשזיפים בענבים, ובמקביל להם רמונים, תפוחים ואגסים... וכבר אינך יכול לספור את המינים והזנים, העומדים, כביכול, בתור זה אחר זה, במשך כל חודשי השנה.

בשנים משכבר, אם חשקת במשהו מיוחד, שלא ניתן להשיגו — היו אומרים עליך: חשקה נפשו בדובדבנים ובאגסים. עתה הגיע הזמן גם לשני אלה.

*

המטעים משתרעים רחוק מהחצר וצריך להסיע אליהם את העובדים. משכימי קום הם הבוצרים, כי מנהג נושן הוא בכרם: «תבצור את הגפן טרם ייבש ממנה טל הבוקר», ככתוב, «השכימו לכרמים».

אחריהם באים בצעדים מתונים «הפרדסנים». הם אינם עצבניים, אינם באים בטענות למרכז המשק, או סדרן העבודה. עונתם היא בחורף. עתה אדישים הם לכל הבולמוס המסחרי של שוק, להספק הקטיף ולמחסור בכוחות עבודה המטריד את יתר המטעים. בנחת הם מטפלים בעצי הפרדס, ומציצים בחיוך מתפאר על עובדי גן עצי-פרי העצבניים. עם הבשלת השזיפים התחילה העונה הבערת בגן עצי הפרי. השפע מאיץ לקטיף מהיר, פן תפליא השמש בהם מכותיה, וכל מי שיד ורגל לו מגוייס לקטיף שזיפים. הוותיקים מהרהרים מדי פעם על הצורך בקיצור יום העבודה — אבל אין זה נוגע לקטיף הפרי המבשיל. אז אין זמן למנות את השעות. וגם אתה, הקשיש, אשר שנים כבר לא עבדת בשדה — הקטיף מחכה גם לך.

מדי יום מתחלפות בלוח המודעות רשימות הקרואים לגיוס לקטיף לאחר העבודה. ולא רק שכל חבר חייב אישית בתום העבודה בענף שלו להקציב מזמן מנוחתו לקטיף, גם כל ענף חייב לתרום לכך מעובדיו.

*

לאחר שנים של נסיונות עקשניים נמצאו גם זני האגסים המתאימים: «קוסציה» ו«ספדונה». והשנה, מסתודדים במשק, יצטרכו גיוס גם לקטיף האגסים...

קטיף האגסים תובע גם זהירות רבה, שכן הפרי יקר ואין ערוך לו בשוק. האגס הצנוע פרץ בשפע. העצים מתכופפים תחת משא הפרי. אתה ניגש, קוטף וקוטף, ורואה בעליל, כי «שיחררת» את הענף והוא מתרומם מתוך הקלה... ויש שענף שלם קורס ונופל תחת כובד הפרי ולא תצליח להרימו, לישרו, להשעינו — עד כי לא שחררת אותו ממעמסת הפרי.

בערב מתכנסים אנשי הענפים החקלאיים בחדר-האוכל, ענף, ענף ושולחנו. אין ברירה, גם הגיוס לקטיף אגסים הכרחי הוא. גם את ילדי בית-הספר צריך לצרף לקטיף, גם גוער עולה, גם «מחנה העבודה»...

ושוב הם באו — התופרת ומנהל החשבונות, ואפילו הגזבר, ונוער לסוגיו הרבים:

ילדי בית-הספר, נוער צולה, תלמידי האולפן ומחנות עבודה של תנועות נוער — כולם, כולם נפגשו בקטיף האגסים.

«לא לרוץ, לקטוף בזהירות! חברה! זכרו את העוקץ באגס! ללא עוקץ האגס פסול לשיווק» — אין עובדי הקטיף מתעייפים מלהסביר ולהזהיר.

יש לקטוף את הפרי בכיוון הפוך למשיכת האזמה, ועליך לשבור בדיוק בפרק מסויים — ורק אז יתגלגל לידך, שלם, עם העוקץ.

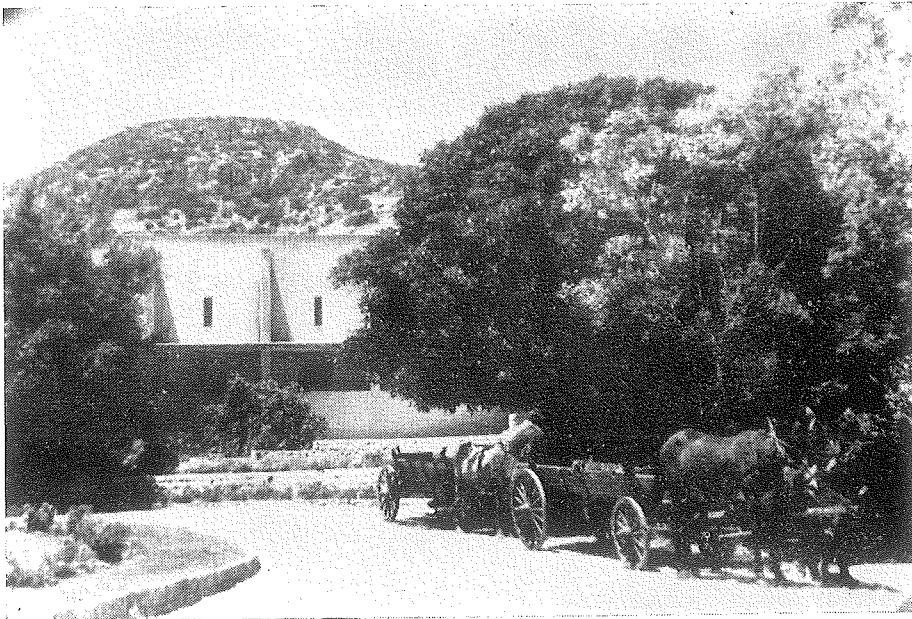
מתלוצצים החבריה הצעירה: «שוב הוויכוח על עוקצו של אגס!» ומסבירים הם אחד לשני: «אם תראה אגס עם לחי אדומה, אל תשלה את עצמך שבשל הוא — זאת רק השמש נשקה אותו, כי אגסים הגדלים בצמרת העץ גלויים הם לחומה. נסה גא לטעום אגס כזה: קשה הוא כאבן. הוא נקטף לאיסום. את הרך, העסיסי, תמצא בין הפרי הגושר, אשר צפרים נגסוהו — הללו «מבינות» בטעמו של פרי.

*

את הקטיף משלימה עבודת הבריור בבית האריזה. כאן זוכה האגס מייד לטיפול מודרני — ממיינת מיכנית נרכשה לבריור שפע היבול, לפי הגדלים. ארגו מסוג מיוחד נקבע לפרי העדין, ומה רבה השמחה כשמתרבה הסוג הגדול, הקרוי $6\frac{1}{2}$. הסרט נע והידים הזריזות מבררות — מה לאיסום, מה לשוק, מה למטבח.

השפע במטע נותן את אותותיו גם בתפריט המוגש לשולחן החברים. כמעט שאין ארוחה ללא פרי: ענבים, שזיפים. אבל האיסטנסיים רוטנים: ואיפה האגסים?...

שולמית אמיתי

הפרדס – בעיות וסיכויים

רק כאשר קיבלנו את אדמת חרתיה התחלנו לחשוב ברצינות על נטיעת פרדס. יש לזכור: בכל העמק שלנו לא היה אז אף פרדס, פרט לסביבת עכו, שם האדמה יותר קלה. גם המומחים טענו שאין טעם לנטוע פרדס באדמתנו, שהיא אדמה כבדה, לא מחלחלת, מישורית ולא מנוקזת. לא התחשבנו בדעת המומחים, כי קסם לנו הנסיון של שלמה לביא ז"ל בעין-חרוד, שנטע פרדס באדמה כבדה והצליח. (אחר כך התברר, אמנם, שהקרקע שם מדרונית ומחלחלת). אדמת חרתיה, שהיא קצת יותר קלה ויש לה כמה מידרונים, נראתה לנו כמתאימה למטרה זו. נוסף לכך הוחלט אז במשק לרכז את כל המטעים בשטח חרתיה והפרדס היה צריך להשלים את התוכנית.

באותו הזמן — כלומר בשנת 1931 — נטענו גם לשם נסיון שני דונם אשכוליות מול השער הראשי, מעבר לפסי הרכבת. העצים התפתחו יפה וגם התחילו להניב פרי די מוקדם. בד בבד עם ההחלטה על נטיעת פרדס בן מאה דונם בחרתיה הקימונו גם משתלה לחמישים דונם אשכוליות, ולעוד חמישים דונם לימונים ותפוזים. בקיץ 1936 הוברר לנו שלא נקבל כל כך מהר מים בחרתיה, והוחלט אז באופן דחוף להכין שטח בסביבת הבית, כי השתילים היו כבר בני שלוש ואי אפשר היה להשהות יותר את נטיעתם. החלקה שנבחרה למטרה זו היתה בת 65 דונם, בין הכביש והפסים, שלפי מפה ממשלתית ישנה הראתה שיפוע קל לצד מערב. לפי מפה זו הכינונו תוכנית נטיעה, חרשנו את השטח חריש עמוק והצלחנו למשוך קו מים עד התחלת הפרדס.

כאמור ההחלטה היתה בקיץ וכאשר נגמרו כל ההכנות נגמרה גם עונת הנטיעה הקיציית. הזמן הכי-מאוחר לנטיעה בסביבתנו הוא סוף אוגוסט וכאן עמדנו בסוף ספטמבר. אבל לא היתה לנו ברירה אחרת בגלל השתילים במשתלה והוחלט לנטוע לפחות את האשכוליות ויהי מה.

ב־25 בספטמבר 1936 התחלנו לנטוע את הפרדס. הגיוס לנטיעה הקיף כמעט את כל אנשי המשק המסוגלים לעבודה, כי במשך זמן קצר ביותר צריך היה לסמן ולחפור את הבורות בשטח, להוציא שתילים בני שלוש עם גושי אדמה, לנטוע ולהשקות. קיבלנו עזרה גדולה מהחברים שעבדו בעבודות חוץ: בבנין, במחצבות, בבח"ר "נשר" ועוד, כמובן אחרי יום עבודה. כך הצלחנו לגמור את הנטיעה די מהר.

בזמן הנטיעה התברר לנו בינתיים שהשטח הוא לא כל כך מסודר מבחינה טופוגרפית וחששנו שבאם ירד גשם מוקדם לפני שהשתילים יספיקו להיקלט עלול הדבר לגרום לריקבון השורשים. ואמנם החשש התאמת בחלקו. באותה שנה ירדו גשמים מוקדמים ובכמות רבה. אבל למזלנו חלה הפסקה די ארוכה אחרי הגשמים הראשונים ובאו ימים חמים ויבשים, כך שהספקנו אפילו לעשות תלמים לניקוז השטח.

באביב חיכינו בכליון עיניים לליבלוב העצים, ורבה היתה השימחה כשהתחיל הליבלוב ועוד יותר שמחנו לראות שהקליטה היתה כמעט מלאה. באביב ניגשנו לנטוע ביתר ביטחון את שתי החלקות הנותרות: הלימונים והתפוזים ובס"ה 65 דונם.

מ. בנארי

התחלתי לעבוד בפרדס בשנת 1946. אחרי „השבת השחורה“, בכדי להחליף את העובד הקבוע, שנמצא אותו זמן ברפיה. התקופה היתה אחר מלחמת העולם השנייה וצפו בעייות רבות בקשר לענף ההדרים בארץ. בעיקר בעיית השיווק. ליגור היו בעייות מיוחדות משלה: האשכוליות (בחלקות א', ב') היו מכוסות בכנימה שחורה והבעייה הראשונה היתה איך לנקות את הפרי, כדי שיוכלו להשתמש בו במשק ובעיקר שיהיה ראוי לייצוא. בעייה אחרת היתה שיווק הלימונים (חלקה ג'). היתה זו חלקה בת 15 ד'. כשבאתי לעבוד בענף, בחדשי יולי-אוגוסט, הופתעתי לראות שמורידים לימונים מהעצים והדיסקוס עובר עליהם ומכסם. שאלתי לפשר הדבר. ענו לי שלא כדאי לאסוף את הפרי בגלל מחירו הזעום. נסעתי לתנובה לברר את הדבר והסתבר שלימונים בגודל זה זורקים לאשפה כי אין להם שוק. חלקה ד', היתה חלקה נסיונית של מיני ציידהדר שונים. היו שם: שמוטי, ושינגטון, לימונים וולנסיה שתפסה את רוב השטח והגיבה יבול טוב, אלא שאו עדיין לא ידענו איך להתגבר על זבוב ים-התיכון, שהתקיף את הוולנסיה וגרם נזק רב.

צרה נוספת — פרדס פרוץ, חסר גדר. בכל יום נתקלתי בערבים המפזרים רשתות וצדים צפורים בשטח הפרדס. לא היתה ברירה אלא לגדור אותו. על בעיית הכנימה באשכוליות התגברנו בהתחלה ע"י הכנסתן למכונת קילוף תפוזי, כדי לקלוף את שכבת הקליפה העליונה המכונמת. אחר כך עברנו לשימוש בגאו הריף — ציאנומיד, שעשה פעולת השמדה יסודית והפרי היה כשר לשימוש ביתי ולשיווק. מומחים מאירגון מגדלי ההדרים הם שהציעו לנו לעשות מטע אחיד של אשכוליות. הם טענו שחלקות קטנות ומגוונות במינים דורשות השקעה גדולה ולא מבטיחות הכנסה טובה, ואכן כן עשינו.

שיטת עיבוד הפרדס

השיטה כיום היא אי-פליחה. או — חרשו עם דיסקוס בין העצים. ההשקאה היתה בערוגות. צורת ההשקאה הראשונה היתה „נחשים“. כלומר, היו עושים תעלות מסביב לעצים ומזרימים לתוכן מים. שיטה זו גרמה לביובו מים רבים פי 2—3 מהנחוץ לדונם. עברנו להשקאה בערוגות, שהיתה היסודית יותר.

בתקופה יותר מאוחרת עברנו להשקאה בהמטרה. היו ויכוחים גדולים בקשר להשקאה בהמטרה. היו כאלה, שהתנגדו לזה. הם טענו שהמטרה לא מתאימה לאדמה כבדה. הורכבה ועדה שיצאה לסויר בארץ. ביקרנו את גן-שמואל, גבעת-ברנר ובית-אלפא. כשחזרנו חיווינו את דעתנו בעד המטרה. זה לא התקבל בקלות אך הזמן עשה את שלו. תחילה הכניסו את שיטת ההמטרה לגן-הירק ואחר-כך לפרדס.

הרכב הקרקע

לא היו בידינו נתונים בדוקים ומדויקים. היה ידוע על הבדלים באחוז הסיד לרגלי ההר לעומת השטח שבקרבת הקישון. זה התבטא בחוסר אחידות בהתפתחות העצים. יש עצים בחלקות הותיקות (א', ב'), שגראים בהתפתחותם כבני 14—15 ולמעשה הם כבר בני 25 שנה. גם לא ידענו את מקור השתילים הואיל ולא נעשה רישום של הדברים. נוכחתי שהובאו גם שתילים שכבר גשאו פרי וכמובן שאלה הם שתילים רעים וזה השפיע לרעה על התפתחות העצים.

י. צר בוניק

בסוף שנת 1948 התחלתי לעבוד בפרדס, שהיה אז בתהליך של הרכבה. השגנו "רכב" נוסף במקוה-ישראל וכל שנה נכנס שטח נוסף לפוריות. ההרכבה נמשכה עד שנת 1950. בשנת 1952 התחלנו בשיווק הפרי הראשון ל"תנובה". בשנה זו שלחנו כ-15 מכוניות לשוק המקומי. בשנת 1953 שלחנו 1300 תיבות לייצוא.

עד שנת 1948 לא נעשו כמעט עיבודים בפרדס. הטענה היתה שאין תועלת בהשקעות אם אין יכולים. אנחנו צפינו לעתיד ונלחמנו בעקשנות למען העלות ולקדם את העיבודים והטיפולים. בשנת 1948 זובל הפרדס לראשונה והתוצאות לא איחרו לבוא וכבר בשנים הראשונות הניב הפרדס כ-5½ טון לדונם. את הקטיפ ביצעו ב-90% ילדי בה"ס.

אריות הפרי

תנובה שלחה במשך שנים ארוזים למשק כדי לבצע את עבודת האריזה של הפרי המיועד לייצוא. במשך השנים למדו חברינו את העבודה וביצענו זאת בכוחות עצמנו. בשנים האחרונות עברנו לאריזה בבית-אריזה איזורי. בשנת השיא שלחנו כ-5200 תיבות לייצוא.

לימונים

מתוך 17 דונם לימונים נשארו לנו כ-5 דונמים. עד לפני 4—5 שנים היינו מוכרים אותם בשוק המקומי. בשנים האחרונות נשלח הפרי לייצוא. בשנת השיא אספנו 7½ טון לימונים מדונם כיום אנחנו אוספים כ-5½ טון מדונם. עד היום ישנם חברים החושבים שיש לעקור את הלימונים הואיל וזה מטע לא רנטבילי בגלל השקעת ימי עבודה מרובים בקטיפ הפרי. דעתי היא אחרת, עובדה היא שמדי שנה אנחנו משרים את שיטות העבודה, מפחיתים בהשקעת ימי עבודה וזה משתלם.

אני נזכר בשנים הראשונות של עבודתי. עבודת האדמה היתה זרה לי. הדרכה לא קיבלנו כי טענו שביגור פרדס לא יצליח, האדמה כבדה והגשמים מרובים ולכן אין טעם להשקיע. לא התיאשנו ולמדנו. אמנם נכשלנו פעמים רבות, אך התגברנו והגענו ליבולים. גדלנו יחד עם הפרדס ולמדנו מתוך העבודה.

ד. טורף

התחלתי לעבוד בפרדס בשנת 1951. הייתי השלישי בצוות.

ביום העבודה הראשון קיבלתי מגפי גומי ויצאתי לשטח. היה יום גשום והורדנו פרי לבית. קטפנו כ-25 תיבות ובוססים בבוץ העמסנו אותן על עגלה רתומה לזוג בהמות. העבודה היתה קשה ומפרכת. עם גמר הקטיפ נכנסתי ליתר העבודות המקצועיות: הרכבה, קשירה ועוד. עברו שנים רבות עד שהפרדס התחיל להניב יבולים. אחרי שלמדנו שיטות עיבוד מתאימות והתחלנו לזבל פעם בשנתיים התוצאות לא איחרו לבוא.

שנים רבות היינו מצומצמים בשטח וכן גם בצוות העובדים. אחרי שהפרדס התחיל להניב נישתנתה המדיניות של מוסדות המשק. הם ראו שיש שכר לעמלנו והתחילו בהכשרה ונטיעה של שטחים נוספים וכן הוגדל צוות העובדים.

מ. דולברג

עד לפני כ-5 שנים היה אצלנו הפרדס ענף צנוע והשתרע על 60 דונם. הוא לא היווה גורם רציני במשק ועבדו בו באופן קבוע רק 2—3 אנשים. תוך חמש השנים האחרונות

יצא הפרדס למרחב. הוא גדל בבת־אחת מ־60 ד' ל־360 דונם. כ־300 דונם מטע צעיר, שיתן כבר השנה את היבול הראשון. יידע רב לא הצטבר בענף שהיה מצומצם. ברם, עם ההרחבה הגדולה נקטנו בשיטות עיבוד חדישות יותר. סוגי ההדרים שלנו הם: אשכוליות ומעט לימונים. כעת אנחנו עומדים בפני נטיעה נסיונית של 10 דונם תפוזים (ושינגטון על חושש). המגמה היא להכניס גידול נוסף לפרדס עקב הגבלה בנטיעת אשכוליות.

בקשר לנטיעה החדשה

קשה להגיד שהשטח היה מוכן במידה מספקת. היישור לא נעשה כראוי. השטח בכללו ארוך וצר. בחלקו מישורי ובחלקו מדרוני. ההשקאה איננה יכולה להיות אחידה. למעלה המים מהחלים מהר ולמטה הם נקווים.

בשנים הראשונות התפתחו העצים בשטח המישורי יותר יפה מאשר בשטח המדרוני שהיה זרוע אבנים והעצים נקלטו בו קשה. למרות כל הקשיים התגבר השטח העליון על חבלי הקליטה והוא כרגע השטח היפה והמבטיח. בשטח המישורי ישנן בעיות של ניקוז. מים עומדים גורמים שם לריקבון השורשים, להתנוונות העצים ולמותם. בשנה האחרונה נעשתה עבודת יישור וניקוז המים. במידה רבה הצלחנו, ונראה כי עצים רבים התחילו להתאושש.

היה ויכוח בזמנו אם לטעת עצים מורכבים או בלתי מורכבים. דעתי היא שנעשה מישגה שניטעו בלתי מורכבים וההרכבה נעשתה בשטח. לא היה לנו נסיון מספיק בטיפול בהרכבות והעצים סבלו. לו נעשתה ההרכבה במשתלה, בשטח מצומצם, ע"י אנשים בעלי יידע היתה הצלחה רבה יותר. הנטיעה עצמה לא היתה טובה, מחוסר נסיון, וקליטה של החושש היתה גרועה מאד (למטה מ־50% קליטה). את החלקה האחרונה נטענו מורכבים. הקליטה היתה 99% והעצים יתחילו להגיב שנה מוקדם יותר. רק השנה סיימנו את נטיעת המילואים, כך שהשטח אינו אחיד. יש לנו בעצם 3 שנות נטיעה: פרדס ב' — 150 ד' שניטע לפני 5 שנים; פרדס ג' — 150 ד', בתוכם כ־30 ד' לימונים; פרדס ד' — 30 ד' — ניטע מורכבים והקליטה היתה שם 99%.

חלקה א', בצד השני של הכביש — היא פרובלמטית. הרכב הקרקע — אחוז גבוה של סיד (עד 50%) והעצים מתנוונים. בעייה נוספת חוסר ניקוז, שגורם למים עומדים הגורמים לריקבון השורשים בעצים. ניסינו, לפני שנה לטעת שם מילואים. הפרגו בורות עמוקים ומלאנו אותם אדמה טובה. התפתחות העצים היא טובה ומבטיחה.

ז. וייץ

בפרדס הישן הריווחיות התחילה רק לאחר שנים רבות. בפרדס החדש כבר השנה נתחיל לכסות את ההשקעות.

עד עכשיו הושקעו בפרדס החדש כ־200 אלף ל"י. אני חושב שכבר השנה הוא יכניס כ־40—50 אלף ל"י.

צריך לציין שהכישלון הגדול של הפרדס הזה מקורו בכך, שבשנים הראשונות המשק ניגש לענין בפוזיות יתרה, בלי נסיון מספיק ובלי יידע. 80% של העצים הוחלפו במשך המש השנים, בשטח של כ־150 דונם.

המקום בו ניטע הפרדס הוא לא המתאים ביותר, היות ובו מעטה האדמה ואבנים רבות.

התפתחות העצים עכשיו היא די טובה, אך כשהעץ גדל הוא יהיה מוגבל בהתפתחותו מבחינת הקרקע העומדת לרשותו.

הבעייה העומדת בפנינו כיום הוא כוח-עבודה ואירגון העבודה. יש לזכור כי הוצאות עבודה והרווח מהווים 85% מהכנסות הפרדס ורק 15% מתחלקים על חומרים ויתר ההוצאות. כל יום עבודה פחות על כל דונם פרדס — זה רווח נקי. הפרדס הוא אחד הענפים הירודים במשק מבחינת היחס בין ההוצאות לעבודה והוצאות אחרות ואת זה יש לשנות ולתקן.

אני רואה את עתיד הפרדס בגידולו והרחבתו. אני חושב שצריך להגיע במשך 10—15 שנה ל-1100 דונם גטועים.

י. סלע

ציוני דרך בתולדות המשק

י' טבת תרפ"ג — קב' „אחוזה" עלתה על הקרקע.

1925 — משק יגור הצטרף לקיבוץ עין-חרוד.

1926 — איחוד עם פלוגת חיפה הראשונה.

1929 — גוסדה ע"י אנשי קלוסובה פל. חיפה-יגור.

1932 — באר ראשונה.

1932 — פתיחת בית-הספר.

1933 — איחוד הפלוגה והמשק.

1937 — התרחבות הנקודה אל מעבר לוואדי.

1939 — כניסה לחדר-האוכל החדש.

1939 — ראשית הפחתייה ממנה צמחה „לגין".

1942 — ראשוני הפלמ"ח ביגור.

1946 — 29 ביוני „השבת השחורה".

1952 — „לגין" למקומה הקבוע עם ציוד חדש.

1953 — חנוכת האסם.

1954 — פתיחת מכון החליבה.

1957 — חג מחצית היובל של בית-הספר.

1959 — הקמת שלד „יד למגינים".

59/60 — הרחבת „לגין" והרחבת המטעים.

המשתלה בראשיתה

המשתלה ביגור היתה בין ענפי המשק הראשונים. ראשיתה, מאז הצטרפותה של יגור לקבוץ עין־חרוד, בקבוצת החברים שהגיעה ליגור מטעם הקבוץ לעזרה בפיתוח והרחבה של ענפי משק שונים, היתה גם חברה־משתלנית, שהתחילה בהקמת משתלה במקום. מצומצמת היתה ההתחלה, מספר ערוגות בלבד. הדבר נשא אופי יותר של חובבות מאשר ייסוד ענף, עם עזיבתה של החברה, שימשה המשתלה לאחד העובדים בה מקום לנסיונות לצמחים וגידולים החורגים ממסגרת משתלה כגון: חיטה, תירס וכיו"ב.

עם כניסת מספר חברות לענף, בשנת 1926-7 נפסקו הנסיונות והגישושים, וחל מפנה במבנה המשתלה. עובדה תכנית משותפת עם משתלת עין־חרוד להספקת שתילי עצי־יער לקרן הקיימת. במשך הזמן הוסיפו סוגי גידולים אחרים: צמחי־גוי, עצי־פרי, ציטרוסים ועוד. כעבור שנתים הוקם בית זכוכית לגידול צמחי־בית. נטעו שטחי ורדים ופרחים עונתיים שונים לקטיף.

רבים היו הקשיים והמכשולים לקיים משתלה בתנאים פרימיטיביים של תקופת־ראשית זאת. את המיים להשקיית אלפי שתילים היו מביאים בחביות מהקישון, ואת השתילים הרבים היו משקים במזלף־יד רגיל. ואף־על־פי־כן המשיכו בעבודה הקשה והמפרכת הזאת עד בוא הגואל: מים רבים נמצאו עם קדיחת הבאר הראשונה. מאז התחילה התנופה ברבוי סוגי משתלות: משתלת עצי־פרי למטע הראשון במשק וגם לשווק, משתלת ציטרוסים לפרדס הנסיוני הראשון מעבר לפסי הרכבת, ואחרון אחרון משתלת שיחים, פרחים, צמחי־בית וגידולי בית־זכוכית.

ענף המשתלות הוא מן הענפים האינטנסיביים והמורכבים ביותר בין ענפי־החקלאות. שהחברה תפסה בו את המקום העיקרי. משברים ונסיונות רבים עברו על המשתלה בדרך התפתחותה עד שזכתה להיות ענף כלכלי מכניס במשק. עליות וירידות ליווה בכל שנות קיומה. הכל בהתאם למתהווה בארץ. עליה, בנין ונטיעה מוגברת, — הן גם שנות הרחבה והכנסה. שנת מאורעות היא גם שנת משבר למשתלה. כדי להתגבר על כל אלה, נוסד בשנת 1933 אירגון המשתלות של הקבוץ המאוחד, שמטרותיו היו לרכז ולארגן את המכירות של תוצרת המשתלות בסניפיו: ירושלים, חיפה ותל־אביב, לתכנן תוכנית להרחבת הענף ולדאוג להדרכה מקצועית לעובדים. יחד עם הפעולה המקצועית, חתר הארגון תמיד לשכלול בעבודה ולהבטחת הכנסה הוגנת ליום עבודה. אין ספק שבשנים האלו היו המשתלות ברוב המשקים לגורם משקי רב־ערך.

ארגון המשתלות בכל שנות קיומו ראה צורך כלכלי לקיים בידיו לא רק את הייצור כי אם גם את השווק. ב־1945 יסד יחד עם ארגוני המשתלות של יתר הזרמים בהתישבות העובדת את המחלקה לשווק התוצרת ע"י "תנובה". מאז ועד עתה עברה המשתלה כברת דרך של ירידות ועליות רבות ומשמשת כיום מקום חשוב לעבודת הבת במשק החקלאי.

מ ר י ם פ ר ב ר

המשתלה בהתפתחותה

בשנת 1955 נעזבה משתלת הנוי, מסיבות שונות, ע"י החברות הוותיקות שעבדו שם במשך שנים ונכנסה לעבוד שם בת צעירה. אומנם בין הזמנים נמצא מי שהשקה לפעמים את השתילים, אבל המשתלה הפכה, מחוסר טיפול, לג'ונגל ממש. המגמה היתה לחסלה ולמכור מה שניתן למכור. הואיל ולא היה הרבה מה למכור וגם הקונים לא עמדו בתור התחילה העובדת החדשה טפלה בשיקום המשתלה מחדש. במשך הזמן שינו מוסדות המשק את דעתם והחלט לקיים את הענף הזה שיכול לשמש מקום עבודה חשוב לילדי בית הספר מהכיתות הנמוכות ואולי גם תוכל לקלוט מספר בנות צעירות שיראו בה את מקום עבודתם הקבוע. ואכן כיום נמצאות במשתלת הנוי 5 בנות עובדות קבועות ועוד מספר זמניות.

הבת הראשונה העסיקה בימים ההם כ-15 ילדים מכל הכיתות והתחילה להכניס סדר בענף, אבל יכולתה היתה מוגבלת ביותר, כי לא היו לה ידיעות של ממש בענף, אם לא לקחת בחשבון את השעות המעטות, בהן נודמן לה לעבוד במשתלה בהיותה תלמידת בית-הספר. אבל לא היתה ברירה, את הענף צריך לקיים ויהי מה. הסתובבה הבת במשתלות וקצת למדה מנסיון עצמי. הוחלט גם לקבל מדריכה שתעזור להעמיד את הענף על בסיס מקצועי, אבל העזרה היתה קטנה מאוד. היתה זאת אישה בעלת גינה קטנה וידיעותיה בשטח זה היו קלושות ביותר. "יש להחזיק תמיד — היתה חוזרת ואומרת — מזמרה בכיס ובכל מקום שניתן יש, לסחוב' ייחורים". זו התורה כולה על רגל אחת.

כעבור שנה נתוספה עוד בת ובמשך השנים נכנסו עוד כמה בנות ונקלטו בענף. בעצם היו אז נסיונות רבים להכניס אנשים למשתלה, אבל ללא הצלחה. חלק לא החזיק מעמד מסיבות שונות והיתר הוצאו ע"י מוסדות המשק לתפקידים שונים או לענפים "יותר חשובים". הענף נשאר על טהרת החברות, מבלי אף חבר, דבר שמקשה ביותר על העובדות.

יום העבודה הוא ממוצע. המשתלות הפרטיות עובדות בעיקר בעבודה זולה, בלתי מאורגנת. המשקים, בהם יש משתלות מחזיקים את הענף בכדי להעסיק חבירות וילדים. רק בשנתיים האחרונות הועלו מחירי השתילים ע"י אירגון השתלנים ע"י תנובה בשיעור של 60%. דבר שהעלה את רווחיות הענף. יש לציין שהביקוש לשתילי נוי גדל ואין באפשרותנו לספק במלואן את דרישות הלקוחות. רכשנו לנו עמדה בסביבה, בה השתילים שלנו מבוקשים מאוד. מיותר להוסיף שהעבודה במשתלה היא מעניינת ביותר ונותנת סיפוק רב לעובדות, אם כי איננה קלה ודורשת לעתים מאמצים פיזיים די רבים.

בשנה האחרונה נשלחה אחת מעובדות המשתלה להולנד, שם היא עבדה חודשיים וחצי במשתלה אצל איכר הולנדי. ידוע שבהולנד, עומד ענף המשתלות על רמה גבוהה. כל איזור מטפל בסוג מסויים של שתילים ואין התחרות פרועה בייצור כמו בארץ. ישנם בתי חרושת להכנת אדמה מטוייבת ומותאמת לכל סוג וסוג, בעוד שאנחנו למשל מקבלים אדמת הר מהדרוזים ומערבבים ומטייבים אותה בידיים. אין תימה איפוא שהולנד מייצאה שתילים לרוב ארצות תבל. כמובן שחודשיים וחצי אינם מספיקים בכדי לרכוש ידע בענף המשתלות, ענף בעל אפשרויות רבות, ויש להצטער שבארץ אין בשטח זה מוסד לימודי ראוי לשמו.

כאמור, התקדם הענף במשך השנים האחרונות ויום העבודה שלו משתווה עם יום העבודה המקובל במשק. במשך הזמן, נשתנה גם היחס של המוסדות, שרואים את המשתלה כענף שיש לדאוג לשיכלולו ולקידומו וכדאי להשקיע בו כוחות ואמצעים כמו ביתר הענפים. עובדות המשתלה

משתלת עצי־הפרי

משתלת עצי־הפרי במשק יגור קיימת זה למעלה מ־30 שנה, תחילה כחלק ממשתלה מאוחדת עם יתר ענפי השתילים (פרחים, נוי, עצי־יער וצמחי־בית) ואחר־כך, עם הסתעפות הענף, נפרדה משתלת עצי הפרי והפכה לענף עצמאי. הענף קשור קשר הדוק עם בנין הארץ וסבל רבות מהמשברים הכלליים שפקדו את היישוב, כמו מאורעות ומלחמות, אבל לא הפסיק את קיומו ותרם את חלקו בפיתוח המטעים לכל סוגיהם ברוב חלקי המדינה.

משתלתנו עסקה ברוב סוגי הפרי בהתאם לצרכי השוק ולנטיעות במשק שלנו. גידלנו שתילים של: תפוחים, אגסים, חבושים, אפרסקים, שזיפים, מישימיש, שקדים, זיתים, רימונים, תאנים, שסק והדרים. כמעט כל מטע עצי הפרי הנטוע במשק הוא משתילים שלנו, כמו־כן חלק מהפרדס אשר ניטע משתילים מורכבים. הייצור שלנו הגיע בעשר השנים האחרונות בממוצע שנתי ל־20—25,000 שתילים.

בזמן האחרון, בקשר עם תכנון החקלאות בארץ וארגון מועצות הייצור, הוגבלו גם המשתלות והוטל צמצום בכמויות השתילים, אשר כל משתלה רשאית לגדל.

ענף המשתלות הוא אחד הענפים המתבסס בעיקר על עבודת ידים והמיכון בו הוא מצומצם מאד (רק מתחזה מוטורית לעיבוד בין שורות השתילים, מכונת־יד להרכבות: להרכבת ראש, ומחतरה להוצאת השתילים — זה כל המיכון). שטח המשתלה, נטו, משתרע על 15 דונם ועם השטחים המשמשים למחזור ולמנוחה — כ־50 דונם.

הבעיות אשר מעסיקות את העובדים (שני קבועים ועזרה בעונה "הבוערת" בחורף) הן: החלפת השטח, אשר עובדים בו הרבה שנים והוא מנוצל ביותר, ובעית המים אשר אנו מקבלים מבארות המשק, בהן אחוז המליחות הולך וגדל.

מרדכי כ.

גידולי תעשייה

ענף גידולי התעשייה, המשתרע כיום על כ־1200 ד', הנו היורש החוקי של גן־הירק בעבר. הלא רחוק, כיום עוסק הענף בשני גידולים בלבד: כותנה ומלפפונים לזרעים. בגידול ירקות עוסק משק ביה"ס.

גן־הירק ביגור היה בעבר אחד המקורות העיקריים לתעסוקה. בשנות מלחמת העולם השנייה העסיק כ־30–40 עובדים, זמניים וקבועים — כעשרת אלפים ימי עבודה בשנה. כיום מעסיק הענף כ־7 עובדים בממוצע שנתי או כ־2000 י"ע בשנה. התמורות שחלו בענף משקפות נאמנה את התמורות שחלו בחקלאות בארץ וכן בנוף האנושי של המשק.

עם תום מלחמת העולם השנייה השתרע הגן על 300 ד' ומעלה. הגידולים היו מגוונים ביותר — כ־20 מיני ירקות שונים בכל עונות השנה. הגן סיפק אז כמעט את כל הצריכה העצמית בירקות וכן שיווק כמויות ניכרות של ירקות. עבדנו כ־15–20 חברים קבועים. נוסף לעובדים הקבועים עבדו בגן אנשי הפלמ"ח, ההכשרות והברות־הנוער וכן ילדי ביה"ס. עבדו בתקופה זו כ־30 עובדים.

מלחמת השחרור ותקומת מדינת ישראל נתנו מיד את רישומן בענף. מחד — גדלה בארץ הדרישה לירקות עם בוא גלי העליה ומאידיך — חסרנו גורמי עבודה זמניים כמו הפלמ"ח וההכשרות המגויסות. בתקופה זו גדל מספר הילדים במשק, המחסור בידיים עובדות פתח את הפתח לעבודה שכירה בגן־הירק ובענפי החקלאות האחרים.

בשתיים שלוש השנים הראשונות שלאחר מלחמת השחרור היה ביקוש רב לירקות בארץ ומחירי הירקות היו טובים, אולם לאט לאט החלו להגיע לשוק ירקות ממושבני עולים רבים שקמו אז. השווקים הגיעו לרוויה, נוצרו עודפים גדולים והמחירים ירדו. ירקות מהישוב הותיק נמכרו אז במחירי הפסד בעוד שההתישבות הצעירה קיבלה סובסידיה גבוהה, שעודדה אותה להגביר את גידול הירקות. בשנים אלה נמצאנו ניזוקים נזק כפול: נזק מוסרי על העסקת עבודה שכירה ונזק משקי של הפסדים ואי־רווחיות.

בשנים 1953–1954, עם החלצות המשק לחיסול העבודה השכירה בחקלאות, צומצם גן הירק. הוא תוכנן על עבודה עצמית בלבד. הגורם המרכזי בעבודות האסיף, השתילה, העישוב וכו' — היה ביה"ס. בשנים 1954–1956 היוותה עבודת הילדים מעל ל־50% מכלל העבודה בענף. מספר הגידולים הצטמצם. בשנים עברו היו הגידולים העיקריים; עגבניות בשלוש עונות השנה וכן כרוביים ותפ"א — אביב וסתיו. עתה היו הגידולים העיקריים: תפ"א, מלפפונים ומילונים לזרעים. ירקות אחרים גדלו בחלקות מצומצמות, לאספקה עצמית.

ציינו לעיל, שגן־הירק היה המעסיק העיקרי של ילדי ביה"ס. אולם, במשך השנים החלו הענפים האחרים להוות גורם גדל והולך בהעסקת ילדים, החשוב שבהם: מטע הנשירים. ושוב עמד הענף בפני פער גדול בין התוכנית לבין כוחות העבודה העומדים לרשותו לביצועה. כדי להתגבר על כך שונתה תוכנית הגן, המגמה היתה: גידולים הדורשים מעט ימי עבודה ותקופת אסיף מרוכזת וחד־פעמית, דבר המאפשר תיכנון יותר נוח של כוחות העבודה. הגידולים היו תפ"א — כ־130 ד', בוטנים — 50–100 ד', דלועים — 50–70 ד', בצל יבש ודלעת — כ־20 ד'. במתכונת זאת המשיך הענף שנים מספר והיו לו כ־2500 י"ע בשנה. כל

העבודות השוטפות בוצעו ע"י צוות בוגרים מצומצם של 4—5 עובדים. עבודות העישוב, הדילול והאסיף בוצעו ע"י ילדי ביה"ס ומחנות-עבודה של תנועות-נוער בעיר. בגידול הכותנה התחלנו מאוחר. הסיבה היתה — מחסור בעובדים לקטיף. אולם עם הבאת קטפות הכותנה והצלחת הקטיף המיכני התחלנו גם אנהנו בגידול זה. בשנת 1959 ורענו 100 ד' כותנה, בשנת 1960 — 500 ד', מזה 250 בבעל. משנת 1961 הפכה הכותנה לגידול המרכזי, כאשר לצידה נותרו מכל גידולי העבר רק המלפפונים לזרעים. מה גרם לתמורה חדה זו? א. היות הכותנה גידול רווחי בהשוואה לגידולים אחרים; ב. הכותנה איפשרה לנו לנצל שטחי שלהין נרחבים יותר בצוות-עובדים קטן; ג. צמצום שטחי הירקות, כתוצאה מתיכנון ארצי של ענף זה, פגע בנו קשות. לדוגמה: לשנת 1961 אושרו לנו רק 40 ד' תפ"א במקום 150 ד' שתבענו, או 5 ד' בצל במקום 25 ד' שתבענו. הבוטנים אשר גידלנו בהצלחה ניכרת במשך כמה שנים התנגשו בכותנה, הן בלוח-העבודה והן בלוח-המים ולכן חדלנו גם מהם. את שטח המלפפונים לזרעים הגדלנו, כי ראינו בו גורם מאזן בעבודה, בראשית העונה, וכן גידול בעל סיכויים לרווחיות טובה.

עם התמורות שחלו בענף השתנה גם צוות העובדים. בשנת 1953 נכנסו הבנים הראשונים לעבוד בענף וכיום מורכב הצוות מחברים צעירים בלבד.

י ו ח א י ש ל ם

באי-עבודה חטאנו, ובעבודה, בעבודת עצמנו — כל התיקון, בה נוכל להגאל. זוהי תקותנו היחידה. אין אנו יכולים לבלי לקוות לה, לבלי לנסות בה. להתחיל לעבד — ובשדה.

י. ח. ברנר

קרקע, מים וניקוז

תולדותיה של יגור יש בהן פרשה נכבדה של מאבקה על קרקע, מים וניקוז. המאבק החל ב' טבת תרפ"ג, 29 לדצמבר 1922, וכל עוד יש ערך לקרקע ולמים משוך יימשך.

אל הנחלה

מאז החלה בארץ התיישבות ציבורית מכוונת עוסקים בסוגיה של גודל היחידה: לכמה דונם זקוקה משפחה אחת שתוכל לקיים את עצמה בכוחות עבודה עצמית. מעולם לא היתה התשובה פסקנית וחד-משמעית. היא ניתנה תמיד לפי התפיסה החברתית של המשיב, לפי האינטרסים של השיכבה הסוציאלית אותה הוא מייצג. אך בכל תקופה התיישבותית, איש לא יכול היה להתעלם מהרמה האגרוטכנית של תקופתו, שהציבה את הבסיס, ממנו הסתעפה קשת התשובות בנוסח הסוציאלי המבוקש. בזמן שמשק הארץ התנהל בצורה אכסטינסיבית (דוגמת המשק הערבי, שבתחילה שימש דוגמה ויסוד להתאקלמות חקלאית — וגם בשלבים נוספים) נקטו בכמות דונמים מרובה כידה. עם אימוץ דרכי האינטנסיפי-קציה (זיבול, בירור זרעים, השקאה ועוד) עלו פיריון העבודה והתנובות. היחידה, כפי שהוגדרה בתקופה הקודמת היתה מעל לכוחותיה של המשפחה לעבדה במצב החדש, והתאפשר לתכנן הכנסה מספקת מיחידה מצומצמת יותר. תהליך זה תאם את הכמיהה והמדויגות של התיישבות צפופה. וכשהמחסור בקרקע היה הגורם המגביל בהתיישבות, היה בצימצום היחידה משום אות לקידומה. והנה תמורה חדשה. תוך תהליך האינטנסיפיקציה התבלט בקצב הולך וגובר גורם המיכון, אשר הקיף מדי פעם ענפים חקלאיים נוספים, שלא שיערו, כי אי-פעם המיכון יונהג בהם. המיכון הפחית את מספר ימי עבודה של אדם הדרושים לעיבוד השטח הנתון, שיחרר על ידי כך כוחות עבודה, שלמען העסקתם דרוש שטח מעל לנתון. במצב זה הסתבר כי גודל היחידה נתון שוב לבחינה.

היחידה זהו הצד האחד של המטבע. הצד השני — המשבצת. ככל היחידה במספר הנפשות המיועדות להתיישבות במקום פלוני מהווים את משבצת היישוב. כך יוצא שיישוב בן 100 משפחות, לפי 40 ד' ליחידה, נקבעים לו 4000 דונם כמשבצת. התשובה לשאלה מהי המשבצת הרצויה ניתנת תמיד אף היא לפי התפיסה החברתית של המשיב ולפי האינטרסים של השיכבה הסוציאלית שאותה מייצג המשיב. גורם ראשון במעלה בקביעת המשבצת משמש כוח העמידה של המתיישבים על הדרך אותה הם בחרו להתיישבותם.

*

אנשי "אחוזה" נשאו את חלום הקיבוץ הגדול. תוכנית קיבוץ בן 25 משפחות הלמה בזמנים ההם את החזון. אך כבר עם הצעדים הראשונים ביגור החלו מושגיהם להשתנות: לאט — ואחר כך בקצב מהיר.

ב-1926 דרש כבר המשק מהקק"ל בתור תוכנית סופית קרקע ל-30 משפחות לפי 100 דונם ליחידה, ובסך-הכל 3000 דונם. ב-1928 הוגשה תביעה ל-6000 דונם. לא בקלות הושגה ההיענות של המוסדות המיישבים — והיתה זאת היענות חלקית שלא תאמה לא לשאיפות המשק ולא למצבו הקונקרטי. עובדה מאלפת — התקציב ההתיישבותי. ב-1932 היתה יגור מוכרת עדיין כיישוב בן 25 משפחות, ורק ב-1938 הכירו ב-15 משפחות

נוספות. ושוב, ב־1942, כשהמבקר מטעם הסוכנות מצא כי למעשה הגיעה יגור ל־120 משפחות מצוידות ציוד התיישבותי מלא — הושלם התקציב ההתיישבותי רק עד 80 משפחות. מאז לא הוסיפו יותר. שנה אחרי זה, ב־1943, סיכמה הקרן־הקיימת כי משקי־יגור יעמוד על 80 יחידות חקלאיות לפי 50 דונם ליחידה; ובצירוף 40 יחידות חצי־עירוניות לפי 5 ד' תהיה ליגור משבצת בת 4200 דונם. כמו כן הוחלט למסור ליגור את השטח שהשתרע מזרחה מרפתות המשק עד ג'למי, באם יקבלוהו מהערבים. כידוע, לא עלה בידי קק"ל לקבלו ותמורתו נמסר לנו שטח מסויים בסביבת קרית־חרושת. מעמדנו זה נשמר עד אחר קום המדינה, כאשר, בשנת 1951, הוקמה וועדה בין־מוסדית מיוחדת להגדרת משבצות היישובים ברחבי הארץ. הזרמים ההתיישבותיים ביקשו מהוועדה שבביל יישוביהם מיכסת יחידות נמוכה יותר מהמיכסה המבוקשת על ידי הקיבוץ המאוחד ששאף להקמת יישובים גדולים. ואמנם רבים מיישוביו של הקיבוץ המאוחד קיבלו מיכסת יחידות גדולה יותר — ושלושה מהם: גבעת־ברנר, נען ויגור נקבעה להם מיכסת־מכסימום מבחינה ארצית, 250 יחידות לכל אחד.

*

בתקופת המנדט הבריטי היו ה"גופים" (כפי שכינו אותם) להתיישבות מחכים בתור עד שתירכש קרקע עבורם. אבל רק במקרים יוצאים מן הכלל ניתן היה לקבל בבתי־אחת משבצת שלמה. בדרך כלל היו נאחזים בכל פיסת־קרקע שנרכשה בינתיים ועולים עליה תוך תקווה, כי מקרש־פנייה זה ירחיבו גבולות. אחר־כך היו מחכים להרחבה המיוחלת שנים על גבי שנים ואף עשרות בשנים. עם קום המדינה באה הגאולה. ניתנו השלמות ומילואים מהאדמות הנטושות במידה והיו כאלה בקירבת מקום — ובמקרים מסויימים השלימו את החסר בקרקע בריחוק מקום רב. בין הראשונים לדוחקי־הקץ, בזמן המנדט, נמנתה "אחוזה"־יגור. עלו על השטח שניתן היה לעלות עליו וקיבלו תוספות מכל מקום בשעה שניתן וכמה שניתן לקבל, כי לפי טבען של הנסיבות, כל הזדמנות היתה חד־פעמית ואסור היה להחמיצה. כך רואים אנו כי חרתיה התחילו לעבד ב־1932; את המרעה הזרוע (של בוריצר) ב־1942; הפרדס הוותיק ו"גשר" ב־1946 וכן הלאה. אדמות הכפר יגור ובלד־א־שייך — ב־1948 עם בריחת הערבים מהמקום. כאן פשר התופעה שקרקעותינו מפוזרים על פני "שבעה ימים": מקרית־חרושת ועד לבתי־הויקוק, והן מנומרות במובלעות של שכנים רבים.

בשנת 1924 היו בידי המשק 400 ד' בסך הכל; ב־1934 — כבר 4200 ד'. ובתחילת 1948 — 4800 ד'. ואז באה תקופת ההתפשטות הגדולה. כשקמה המדינה, עלינו יחד עם רבים ממשקי הצפון על אדמות הנגב להכין אותן להתיישבות החדשה שתבוא. קיבלנו גם 2000 ד' בלג'ון, כהשלמה זמנית עד אשר תנוקו המשבצת, הזקוקה כידוע לניקוז יסודי. כמו כן החזיק המשק, זמנית, אדמות של חברות פרטיות. ב־1954 היו ברשות המשק, קרקעות של בעלים שונים כ־17000 ד', מהם כ־16000 מעובדים, שיא בתולדות יגור. לצערנו, המילה היפה "שיא" מקפלת בתוכה רמז לירידה. ואמנם, הירידה לא איחרה לבוא. מסרנו את שדות הנגב. את אדמות לג'ון לקחו מאתנו (בלי לקיים את ניקוז המשבצת) ונוסף על חלק מהאדמות הפרטיות־הזמניות שטרם נילקחו מאתנו, נשארו לנו כ־8400 ד' של קרן קיימת לישראל. תביעתנו החוזרת ונשנית זה שנים רבות ליחידה של 40 ד' לפחות ולמשבצת של 10,000 ד', נכונה ענינית ומוצדקת שבעתיים נוכח הרמה האגרוטכנית שהגענו אליה בארץ. תביעתנו מוצדקת גם לאור העובדה כי המרכז לתיכנון משותף קבע לאיזורנו, ב־1956,

יחידה של 40 דונם. ואמנם למשקים השכנים שלנו מציעים כעת יחידה זו, אך ליגור — לא. הסיכום של וועדת הקרקעות העליונה משנת 1958, מקפיא את המצב הקיים למעשה. לפי הסיכום, לא מוסיפים ולא גורעים — מה שבידי יגור, זאת היא המשבצת. כשסוקרים לאחור לשנת 1943, נמצא, כי ההיסטוריה חוזרת על עצמה. או סיכמו, כי מה שישנו למעשה בידי יגור — זאת היא יגור. וב-1958 — שוב אותו הסיכום. כידוע, אין ההיסטוריה חוזרת על עצמה בדיוק — וכך גם במקרה זה. ב-1943 היו בידי המשק 4200 ד', וכעת 8400 ד'. יש בכך הוכחה, כי ברצון טוב, בהבנה יתירה ובמאמץ רב אפשר להשלים את משבצת יגור כנדרש.

בקרן הקיימת לישראל התאזרח, על יד ההגדרה המופשטת "יחידה", מונח הדובר אל המוח וגם אל הלב: נח לה. יגור טרם הגיעה אל הנחלה... ואל המנוחה אף איננה מבקשת להגיע.

בראי המים

כמו בראי משתקפים תולדות יגור במים. ההנחות שלא התאמתו, ולעומתן התגשמות הבלתי־צפוי.

עלו על הקרקע, כמנהגו של העולם אז, תוך גישה כי החקלאות החרבה, היא החקלאות של הארץ. הידיעה על המים הספונים במעמקי אדמת הארץ היתה עדיין גנוזה בחיק העתיד, ולא היתה רבועת בכך כי עלו ללא מקורות מים מוכנים מראש. את המים לצורכי אדם הובילו בחביות מבאר של "נשר", תוך חשש מתמיד שהחברה, בעלת־הבאר, תפסיק את אספקת המים, בגלל צרכיה היא. למהנדס המים שטיפל בבעיה זו אז, נראה כי מצא את הפיתרון הרצוי. על יד "בנין הרכבת" נמצא בור חפור, בעומק של כ־15 מטר ובו מים. המהנדס חיווה את דעתו (בספטמבר 1923), כי "הבאר הנמצאת במקום תספק כפי הנראה די מים, והמים טובים לשתייה". הוא הציע להרכיב מנוע ומשאבה לשלושה מטרים מעוקבים לשעה. כיום, כשהמשק מנצל 2—2.5 מיליון ממ"ע לשנה, ומתכנן להכפיל בעתיד את הכמות — כמה מיניאטוריים נראים שלושת המטרים המעוקבים לשעה, אבל באותה שעה — עולם ומלואו היו מקופלים בהם.

והנה התברר שהבור אינו באר. המשק פנה להנהלה הציונית שייקדחו באר, ונתקל בסירוב. ההנהלה חששה למשפט ולמאסר חברים, מפני שקניית הקרקע, עליה עלו, טרם הושלמה ואת המים המשיכו להוביל בעגלות, שנה אחר שנה. ארבע שנים אחרי העליה על הקרקע המשיך ותינה המשק בפני המוסדות את סבל האדם והבהמה במקום. המוסדות הוזהרו על הסכנה הנשקפת לרפת ממי־הקישון בהם משקים את הפרות, בגלל מחלת הדבר הנפוצה בעדרים הערביים השותים מהקישון. זוג בהמות ולפעמים 2 זוגות שעבדו מעלות השחר עד צאת הכוכבים בהובלת המים היוו גטל כלכלי קבוע. ומעל לכל, מחלות בלתי־פוסקות של החברים בגלל מחסור במים.

במכתבה לחברים, ממקום החלמתה ב־1926, כתבה בת־שבע ז"ל בהתרגשות רבה על הידיעה שקיבלה, כי אחוז החולים במשק הגיע ל־25, שנוספו עוד 4 מקרי קדחת ועוד יד הפגעים נטויה, אבל מכתב זה היה גם מכתב בשורה רבה. בהתערבותו של ברל כצנלסון הסכים קפלנסקי לסידור המים ביגור, ובת־שבע סיימה: "...כשאשוב הן נשתה מים טובים, מים מהברו ממש. האין זאת?" כשהיא חזרה היו המים — מהמשק והלאה. כעבור שנה, ב־1927, העלו המתכננים פיתרון חדש. הם הניחו, כנראה, כי המים העומדים בקישון במשך

כל השנה מקורם במעיין שבסביבה הקרובה. הם איתרו מקום לקידוח על יד הקישון (קילומטר אחד מזרחה מהבור שנחשב קודם כבאר מים) כדי לתפוס את מיי-המעייין. המתכננים חישבו כי הבאר תספק 250 מ"מ ליממה; מזה לצריכת היישוב. בחודשי הקיץ 53 מ"מ ועוד כ-200 מ"מ נשארים להשקאה!

ב-18 בספטמבר 1928 התקיים טכס רשמי של העברת הבאר לרשות המשק. בזמן קצר ביותר נעלמה ונגוזה הפטה-מורגנה של מים רבים. הבאר הכזיבה. רק בעשור לקיומה של יגור, ב-16.1.1933 פרץ סילון מים חיים מהקידוח למרגלות הכרמל — באר א'. יגור הוצפה מים, ענפי המשק טולטלו בתנופה עזה והחלו חיפושים אחרי מים נוספים. המרחק מהבית לחרתיה חייב לקדוח שם. ב-1936 בוצע, במשותף עם שער-העמקים (או «עין-השרון») קידוח בחרתיה. בעומק של 80 מטר נמצאה כמות מים זעומה בעלת ריח גפרית. הקידוח נסתם.

שמחה בלס שעתידי היה להיות איש המים של מדינת ישראל, הזהיר את יגור בתקופה מסויימת לא לסמוך על באר אחת. באר עלולה להכזיב, עלולה להמליח. המחשבה הופנתה שוב למרגלות הכרמל.

פרופסור פיקרד איתר באפריל 1937 מקום לקידוח. בעד עבודתו והוצאות הדרך ביקש 2 לירות. בקידוח נתגלו מים טובים בכמות פנטסטית של כ-300 מ"מ לשעה — באר ב'. ייתכן ובאר זו יכולה להפיק יותר, אבל כמות יותר גדולה מ-300 מ"מ לא ניסו לשאוב מחשש המלחה.

אלה רמזים בלבד לתולדות הקידוחים ביגור. אך תולדות המים ביגור אינם מתמצים בקידוחים. המים מבארות א'—ב' שימשו בסיס ומנוף למים נוספים — למים ממקורות אחרים, למים מחברת «מקורות».

*

«מקורות» נוסדה בשנת 1937. קידוחיה הראשונים באדמות כפר-חסידיים ויגור. הסכמת יגור ניתנה בהתאם להחלטת האסיפה הכללית מיום 15.5.1938, שהתבססה על שתי הנחות: ממשלת המנדט עומדת לשים ידה על קידוח בארות בארץ, ורצוי לכן להקדים ולהעמיד את המים הגנוזים בחיקי-האדמה לרשות יהודית (הסתדרותית, לאומית); ליגור מים די והותר, ולא יזדקקו לנוספים. עם זאת הותנה כי אם צורכי יגור יעלו על אפשרות האספקה של מקורותיה היא — תספק «מקורות» ליגור את המים. היות וחרתיה, כאמור, רחוקה מהבית, ובגבעות כפר-חסידיים נתגלו מים, נרכשו מ-«מקורות» מניות להספקת 150.000 מ"מ לחרתיה. במרוצת הזמן הורחב הבסיס הקרקעי של המשק, הוכנסו גידולי שלחין בהיקף רחב — ושוב הפכו המים למי-לחץ. תבענו מ-«מקורות», שגדלה והתעצמה, מים לפי צרכינו או החזרת הקידוחים שעל אדמתנו. בסופו של דבר הוסכם, כי תמורת אבדן האפשרות לקידוח באותם המקומות מקבל המשק זכות ל-600 אלף מ"מ לשנה ללא תשלום מניות. יחד עם זה קנה המשק (בתשלום של כ-90 אלף לירות) מניות ל-750.000 מ"מ. כך הגיעה זכותנו ב-«מקורות» לסך-הכל של 1.5 מיליון מ"מ לשנה, וזאת זכותנו כיום. בינתיים התרחבו שיטחי השלחין, המים שלרשותנו שוב אינם מספיקים — ולפתח רובצת... המיכסה. פעם הקניה והמכירה היו חופשיים. במרוצת הזמן, כשרבו הקופצים והמים מעטים — הוטלו הגבלות וניקבעו מיכסות על ידי המרכז החקלאי בתקופת המנדט וכעת ע"י מוסדות המדינה. מיכסת המים שונה באזורים השונים בארץ, כדוגמת היחידה לקרקע. זה שנים

מספר שהמים נהיו גורם מגביל בהתיישבות ובפיתוח, כפי שבזמנו הגורם המגביל היה הקרקע. בהתאם לכך מבססים לאחרונה את תיכנון המשבצת וקביעת מיכסת המים בנוסחה המקשרת את שני הגורמים. הנוסחה קרקע \times מים, פירושה: פחות קרקע — יותר מים; ולהיפך. בשנת 1956 קבע המרכז לתיכנון המשותף עבור אזורנו יחידה בת 40 ד' בצירוף 13.800 מ"ע או 30 ד' בצירוף 16.700 מ"ע. מאז ישבו שוב וועדות, ערכו סקר חקלאי, הציעו הצעות, הסיקו מסקנות. טיבעם של מיים זורמים לשטוף את שניקרה על דרכם — וקשה להגיד בוודאות איזו החלטה, איזו וועדה, איזו מיכסה היא בת-תוקף. לאחרונה סערו הרוחות בארץ סביב הגדרת היחידה, המשבצת והמיכסה. לפי הסכם עקרוני בין התנועות ההתיישבותיות בינן לבין עצמן, וביניהן למשרד החקלאות יושבות מחדש וועדות על מדוכה זו. מימוש המיכסה תלוי בגורמים ותנאים שונים ומשונים, מקומיים וארציים, מתוך הכוונה ומחוסר הכוונה. ישנם בארץ יישובים מעטים שכל המיכסה בידם וכאלה שהגיעו למחציתה ואף פחות מזה. יגור עם זכויותיה ב"מקורות" והמיים העצמיים מהבארות שלה רחוקה עוד מהמיכסה הסופית — ומחכה לפיתרון הבושש לבוא.

בלעדיו — העמל לא יסכון

כשרצה בורא העולם ש"תוציא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עושה פרי אשר זרעו-בו..." זאת אומרת, כשחשקה נפשו בחקלאות, נזדקק הוא לשתי הוראות. ביום השני לבריאה הוא הורה להבדיל "בין המיים אשר מתחת לרקיע ובין המיים מעל לרקיע" ולמחרת היום ציווה: "ייקו המיים מתחת השמיים אל מקום אחד ותראה היבשה..." סילוק המיים מהיבשה הגה פעולת ניקוז מובהקת, במקרה זה בקנה-מידה עולמי. הפקודות נתמלאו — כי הרי הכתוב אומר "ויהי כן". עם זאת ניתן להניח כי ביצוע ההוראות לא היה מושלם — ואנו נושאים בתוצאות. מסתבר, כי ליבשה לא ניתן השיפוע המתאים בכדי שהמיים ירדו ממנה לגמרי; כי מתנשאים עליה הרים, וישנם עמקים, בקעות, שקעים וסתם מישורים המשמשים כמקוה-מיים גם שלא לצורך. מסתבר כי לא די שרואים את היבשה — צריך היה להוציא את המיים שבמעמקי היבשה לים, ולא הוציאו אותם. ויותר מזה. אחרי שהפרידו בין המיים אשר מעל לרקיע לבין אלה שמתחת לרקיע — מורידים מדי פעם מיים מלמעלה למטה אם כי בספר "בראשית" לא צויין, כי מישוהו נתן הוראה לעשות כך. משלושה אלה: שטח מישורי, מי-תהום ופלגי-גשם נטל משקי-יגור תשעה קבין וכ"שי" נוסף — קרקע כבדה שאינה מחלחלת.

ראשית דבר — הגשם.

בתקופת 36 שנים (1923—1958) היו ביגור רק 3 שנים בהן ירדו פחות מ-500 מ"מ גשם. לעומת 16 שנה שירדו 700—501; ו-17 שנה מ-701 מ"מ עד המכסימום של 1160 מ"מ. היבולים ביגור עומדים בדרך כלל ביחס הפוך לכמות הגשם. מכאן האימרה המהלכת בין החקלאים בארץ, כי ביגור טוב בשנת בצורת. פירוט הגשמים מראה, כי אפילו לא בכל שנת בצורת נעצר הגשם. ביגור, בגבול הרצוי.

ומי התהום — אם כי עוקבים כבר מספר שנים אחרי תנועתם, טרם נתקבלה תמונה ברורה של מצבם. מכל מקום בשורה של תצפיות המנוהלות על ידי ת.ה.ל. נתקלו במקומות מסויימים בעליית מי-תהום עד לעשרות אחדות של סנטימטרים למטה מפני השטח. זה קורה כמובן אחרי כמות גשם ניכרת ומציינת את התופעה הבלתי-רצויה של "מים במים בפגשו".

ופטורים אגו מלדבר על מישורים. כל השטה המדרוני של יגור מצטרף בקושי למאות אחדות של דוגמים וכל היתר — ישר כשולחן, לפי הביטוי הפלחי.

תוצאות מעשי-בראשית הורגשו יפה כבר בצעדי הראשונים של המשק. ביטוי לכך ניתן במכתב הסתדרות הפועלים החקלאית למחלקה להתיישבות של ההנהלה הציונית מ-28.4.1926 שבו נאמר: „הסיבה העקרית לאי-הצלחת תבואות-החורף והגן בקבוצת יעזור היא בשל המיים העומדים בשדותיה. התיעצנו עם הנהלת תחנת הנסיון ועם מומחים שונים בנדון — הובעה הדעה לסדר דרג' בשדות הקבוצה, וכי זה הכרחי ובלעדו כל עמלה לא יסכון“. התום: ל. שקולניק — הוא לוי אשכול ראש ממשלת ישראל כיום. ובמכתב תחנת הנסיונות להנהלה הציונית כתוב: „ביום 24.4.26 בקרתי את משק יעזור (אחוזה). מצב השדות במשק זה מעציב מאד. 50 אחוז של תבואות החורף הלכו לאיבוד מחמת הרטיבות המרובה, ומירקות החורף של הגן לא נשארו, גם כן מהסיבה הנ"ל, אלא הבצלים והשום בלבד“.

כעבור 30 שנה, בערך, אחרי שנכתבו המכתבים האלו נפתרה בעיית גן-הירק ביגור — הגן חוסל... בעיית תבואות החורף ממשיכה לחכות לפיתרונה, ולא די בנתונים שמקורם בכוח-עליון. אין לנו ברירה אלא לערום במו ידינו קשיים על גבי קשיים. במפנה שבדרכי בנין הארץ ופיתוחה עוברת החקלאות מעיבוד-בעל לשדות שלחין. בדרך זו התקדם המשק בצעדים מהירים מאד. ב-1944 היו בהשקאה 1500 ד'; ב-1961 — 4200 ד'; ב-1963 — 5300 ד'. וייתכן כי נגיע ב-1964 ל-6000 ד'.

בעיית הניקוז עלולה להחמיר עוד יותר אם השימוש במי המכון לטיהור של חיפה יעבור משלב נסיוני לניצול קבע. וכך נמצאנו מוסיפים מיים על מיים — ולעודפים שלהם מוצא אין. נקלענו למצב שהוגדר על ידי מישוהו בצורה ציורית: המיים הגיעו עד נפש והצינורות סתומים.

דרכי הניקוז בארץ אבלות. אמנם רבים העוסקים בניקוז: נציבות המיים, הסוכנות, קק"ל ואחרים. אך מתוך מחסור באמצעים ועוד יותר מתוך חוסר „תודעה ניקוזית“, מתוך חוסר הבנת הגזק שבאי-עשייה עושים מעט מועיר, ולעומת הצרכים עזרת המדינה היא סימלית בלבד. אם במניעת שיטפונות והסדרת נחלים נעשה קצת יותר, הרי בשטה הניקוז החקלאי נעשה מעט מן המעט. בקצב הנוכחי, באם יתמידו בו, ישנו סיכוי לסיים את הניקוז החקלאי של מליון הדוגמים הראשון במדינה — כעבור 150 עד 200 שנה...

ביגור נעשו ב-8 שנים האחרונות פעולות ניקוז פחות או יותר רציניות. נוקו 100 ד' מעבר לקישון, וה-216 ד' ניקוז מלא; שטח הפרדס הצעיר וה-520 ד' נוקו בפנים, אך תעלות הכביש והרכבת, אליהם זורמים המיים מהשטחים האלה טרם הוסדרו לקבלת כל הזרימה — והניקוז נמצא לקוי בחסר.

בחרתיה תעלת הניקוז האזורית העוברת שם תורמת בוודאי לשטח הקרוב אליה. אין ספק, מה שעשו מצדיק את עצמו ומחייב המשך מזורתי. האגף לשימור הקרקע המתכנן בשבילנו את הניקוז החקלאי, עושה מלאכתו נאמנה בתכנון ובפיקוח. העיכוב — באמצעים כספיים לביצוע. בקצב היגורי, אם לא ישתנה, עלול ההסדר הסופי של הניקוז החקלאי להתמשך לתקופה של 80 עד 100 שנה. הבל כי על מכוני המדיניות החקלאית של היום לא מקובלת האכסיומה של לוי שקולניק משנת 1926 שבלעדי הדרג' (הניקוז) כל עמלו של החקלאי לא יסכון — ותקלות הניקוז החסר בארץ בכלל וביגור בפרט בעינן עומדות.

אחרית דבר

כבר נאמר לעיל, כי תולדות יגור עשירות בהנחות שלא התאמתו ולעומתן התגשמות הבלתי-צפויה. הוכחה מאלפת לכך נותן לנו תזכיר של ד"ר מ. זגורודסקי — כשנתיים לפני העליה ליגור, במרץ 1921. מתוארים בו קרקעות יגור וסיכויי ההתפתחות התעשייתית והחקלאית של סביבתה. איננו יודעים איך קראו אז את התזכיר — כעת הוא מפליא ומדהים בכושר ראיית הדברים לעשרות שנים מראש. בין היתר הוא כותב: «...כל זה נותן לנו את האפשרות לפתח פה פרבר של עיר של בתי-חרושת, בתי-חרושת לשיע (מלט), לשמן, לשימורים וכו'. על התעשיות החקלאיות אין להרבות בדברים — אפשר לסדר מחלבות, מגדניות וכו' וכו'. גידול העופות, הדבורים, הצאן והבקר וגם הסוסים והפרדות נותן אפשרות גדולה למסחר ולתעשייה חקלאית גדולה». ומאלפת המלצתו הנלהבת להקמת ישוב חקלאי במקומה של יגור הערבית. וזאת על סמך שתי הנחות-יסוד: א. את קרקעות היישוב אפשר יהיה להשקות מימי הקישון; ב. את עודפי המים מקרקעות היישוב שייקום ניתן יהיה לנקו לקישון. שתי ההנחות יסודן בטעות היה.

לא היו ואין מיים בקישון להשקאה. הקישון אינו מנקז את קרקעות הסביבה. אנשי אחוה-יגור, אולי למזלם, לא הכירו את התזכיר ולא על פיו כיוונו את מעשיהם. והצדק ההיסטורי בכל זאת עם ד"ר זגורודסקי. בסביבה זו קמה כל החרושת והתעשייה שהוא חזה, ואף הפלא של המשק החקלאי קם ונהיה. על גדות הקישון ומרגלות הכרמל קם וקיים משק חקלאי מהאינטנסיביים בתקופתנו בעולם. הוא קם כזו הודות לחזון המשותף למתכננים והבונים; הודות לדרך של קיבוץ גדול שבחרנו לנו; ואחרון אחרון חביב — תודות לאלה שהקימו ואלה המקיימים את המשק יום-יום, הלא הוא בית-יגור, על חבריו, בניו, זקניו והטף.

נקוה כי כל אלה יעמדו לזכותנו, להרחבת הגבולין הנכספת.

יעקב מרקמן

בזיעת אפנו הקימונו את הכפר העברי, איך נקיים מולדת ונבטיח את בטחוננו, אם לא בזכות אותם הכפרים, המשתרעים מן ועד אילת? כל אחוז של האוכלוסייה החקלאית הנוטש את הכפר, גוזר לא רק על סיכויי פיתוח הנגב, אלא אף מסכן את הקיים. האם הטכניקה המשוכללת תשמש כתחליף לכפרי-עובדים ולנקודות מולדת חיות?

שום טכנוקראט, לא יחליף באוטומציה את עמל הכפיים הדרוש לגידול פרות יותר משובחות או להוצאת לחם מן הארץ בשפע. בארץ הזאת אין נחוצים לנו בעלי מוח גדול וידיים רפות, המסתפקים בלחיצה בכפתור, אלא נחוצים לנו אנשים בעלי מוח צלול, המתנוסס על פני לב חם וידיים אמונות. כזה היה תמיד הנושא החלוצי בפיתוח הארץ ואתו נוכל להתקדם גם להבא.

מאיר יערי

הרפת

שתי תקופות

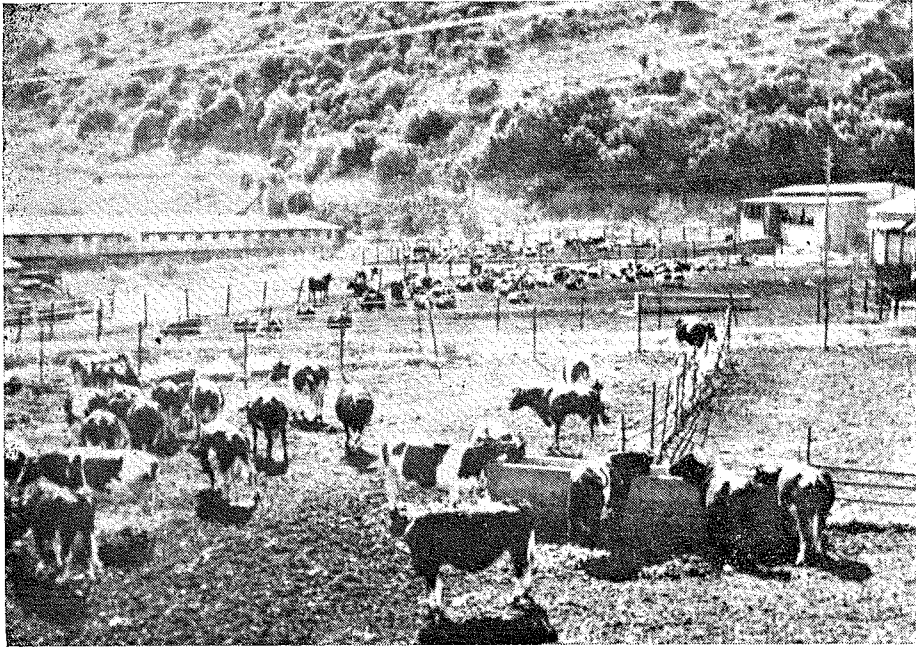
את תולדות הרפת ביגור (וכך זה גם בכל המשקים הוותיקים) אפשר לחלק לשתי תקופות עיקריות: א) תקופת הרפת הישנה, עת חלבנו עדיין בידיים, ב) התקופה הנוכחית שהתחילה עם מיכוגו של הענף לפני כ־10 שנים. השוני בין 2 התקופות הוא רב מאוד, הן מבחינת ההישגים המשקיים והן מבחינת תנאי העבודה של החברים. בתקופת החליבה בידיים פיגר הענף של הבקר ביגור לא רק בהשוואה עם הישגינו כיום, אלא גם יחסית להרבה משקים אחרים בתקופה הזו. תנובה ממוצעת לפרה של כ־3000 לי' לשנה היתה כבר אז נחשבת לתנובה נמוכה. בשנים האחרונות (כבר לפני כ־3 שנים) הגענו לתנובה שנתית ממוצעת של 6400—6000 לי' לפרה. כלומר הכפלנו את התנובה. אם נזכור שמספר ימי העבודה המושקעים בענף ירד לחצי — 10 ימי עבודה לעומת כ־20 שהשקענו עת חלבנו בידיים, הרי יוצא שהייצור לכל עובד בענף עלה פי ארבעה. במספרים אחרים אפשר לבטא זאת כך: בתקופה הראשונה הייצור של כל עובד בענף היה כמאה ליטר ליום (בערך כ־2000 ליטר חלב ליום עם 20 עובדים), עתה מייצר כל עובד ענף 400 ליטר ליום. (10 עובדים — ותנובה ממוצעת ליום כ־4000 ליטר). בייצור הבשר עלינו עוד יותר, כי אז היינו מוכרים את העגלים סמוך להיולדם.

גם בקשר לתנאי העבודה עברנו מרחק רב. אמנם גם עתה יש לנו לא מעט טענות למוסדות המשק, ומאוד מורגש הצורך בצוות עובדים קבוע, כי השילוב הזה של בעלי-חיים ומכונה דורש מהעובד סבלנות והתמסרות ללא גבול. פיתרון מלא לענף הרפת יבוא רק, כאשר צוות העובדים יהיה כולו או ברובו המכריע קבוע, וכאשר העובד ברפת יוכל לקבל את חופשתו ואת יום השבת שלו כפי שמקבלים זאת יתר חברי המשק. אבל בכל זאת אין להשוות את תנאי העבודה כיום, לתנאים של הימים ההם.

נזכר אני בשני ימים ברפת שנחרתו בזכרוני כגרועים ביותר, אך דומים לאלה היו רבים מאוד. „הפנצ'רים“ הפכו אז ללהם חוקנו. היה זה עם ראשית כניסתה של העבודה השכירה לענף. באותם הימים השתוללה במשק מחלת השפעת, רבים מאוד חלו וביניהם רוב עובדי הרפת. והנה בלילה בהיר אחד (באמת היה זה ליל ירח) קמנו לחליבה 6 אנשים במקום 14—13 שעבדו אז כרגיל ברפת. עם ה־6 נמנו: פועל שכיר אחד וילדה מכיתה י' או י"א, הפועל השכיר בראותו את המצב הסתלק מיד עם תחילת החליבה, ונשארו חמישה. כמובן שאת הפרות הקטנות לא חלבנו בכלל. לכל אחד מאתנו יצא אז לחלוב 25—23 פרות גדולות. כי גם פרות בינוניות הפכו לגדולות מאחר שהגענו אליהן באיחור 3 שעות ומעלה. היינו נאלצים להודיע למוזכירות שאיננו מסוגלים להמשיך. באין שום ברירה הופסקו הלימודים בשתי הכיתות הגבוהות של בה"ס וזה הציל את המצב.

היום השני היה עת הגיעה העבודה השכירה לשיאה. כ־10 עובדים בענף (בדיוק חצי) היו שכירים. בהרגישם שבלעדיהם לא נוכל לקיים את הרפת הגישו העובדים השכירים תביעות שלא יכולנו לעמוד בהם. השביתה שהשכירים הכריזו עליה היתה לדעתנו לא מוצדקת לחלוטין, כי שכר העבודה שלהם היה יותר גבוה מההכנסה שאליה הגיעו חברי המשק

בענף, והם קיבלו משכורת בהתאם להוראות ההסדרות. עמדנו בשנים אלה או על סף ההפסד או בהפסד ממש. אולם בלית ברירה היינו נאלצים להיכנע לאחר שביתה של יום אחד. ובעצם לו היו דורשים שכר הרבה יותר, גם אז היינו נכנעים. וכי מסוגל בן-אדם להכפיל תוך יום אחד את כושר החליבה שלו? עשינו זאת יום אחד ויותר לא יכולנו. השביתה הזאת גרמה לזעזוע עמוק במשק. זמן מה לאחר מכן הוחלט באסיפה כללית על תורנות

של בנים. ההחלטה חייבה כל בן חוזר מהצבא למסור מינימום שנתיים עבודה ברפת. כעבור כמה שנים תוקנה ההחלטה ל-3 שנים לבן ושנתיים לבת. ההחלטה הזאת חוללה מפנה מכריע. בערך באותו זמן עברנו גם לרפת החדשה ונפתח דף מפואר בתולדות הענף. כיום בהתחשב עם גודל העדר אנחנו עדיין במקום הראשון בארץ מבחינת מספר ראשים ברפת של קיבוץ וההישגים שלנו ראויים לציון גם בהיקף ארצי.

ש מ ש ו ן ז ע י ר א

אחת הרפתות הטובות בארץ

„נפלת” לרפת ב־1942, אחרי 5 שנות עבודה במחצבה. היה זה בזמן אחד המשברים ברפת, שהיתה כמעט מפורקת מפאת חוסר עובדים ונעשו מדי פעם גיוסי הצלה כדי לקיים איכשהו את הענף הזה. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר יגור התחילה עקב הגיוסים השונים ל„התקפל” כלפי פנים, היתה אז המחצבה מקור שאיבה לכל ענפי החקלאות. למען האמת, התנגדתי קשה לכניסתי לענף זה, הואיל ורחוק הייתי בכלל מחקלאות, אך לא היתה לי ברירה וקיבלתי את הדין.

הרפת היתה כבר אז יחידה משקית גדולה של 3 רפתות: רפת א', רפת ב' ורפת ג', שמנו 170 חולבות והיתה גם רפת המלטה. המבנים היו מביטון והבנייה היתה טובה וחזקה. ליד כל רפת הדביקו איזה סכונת מטלאים שונים בשביל ה„דור הצעיר”. עגלים או לא גידלו. קטוביץ ז"ל היה כבר אז „איש הסידורים”. הוא ראה הכול והכיר הכול וידע לכוון את הצעירים. הוא היה אחד מיחיד סגולה, אפילו בהיקף ארצי, בידיעת ענף הרפת. היחס שלו לבעל־חיים ובעיקר לפרה היה אצלו בדם. הוא לא הירבה לדבר, אך מדי פעם, בשיחת אגב, או בישיבה בחדרו, סיפר על חייו וכפר ועבודתו אצל איכרים עוד מגיל צעיר ביותר וכיצד ינק שם את האהבה לבעלי החיים. מי שעבד במחיצתו לא יכול היה שלא לכבדו. הוא הדביק כל אחד שעבד איתו ביחס הם לבעלי חיים ולעבודה, אישיותו השפיעה על כל אשר סביבו.

למדתי לחלוב ברפת א'. פרט לחליבה היה צורך לחלק ירק ותערובת. לנקות את הרפת ועוד עבודות שנמשכו שעות רבות. הכנת התערובת גם כן נעשתה ע"י הרפתנים, הואיל ואז עוד לא היה מחסן תערובות. העבודה הזאת נעשתה אז בידיים ודרשה כוחות רבים. אחרי תקופה מסוימת ראינו שכך אי אפשר להמשיך, האנשים ממש כשלו מעייפות. אפילו לאנשים צעירים כמוני — יום העבודה, שנמשך משעה 3 לפנות בוקר עד 6 לפנות ערב, עם הפסקה קטנה, היה מאמץ גדול מדי.

התחלנו לחפש דרך איך להקל על העובדים ברפת. יצאנו לסיור בעמק כדי לראות אם יש התפתחות בשיטות העבודה. חזרנו ואיתנו רעיון להקלה מסוימת, והוא: הכול באים בשעה 3 לפנות בוקר, מאביסים את הפרות ומוציאים את הזבל — עד שעה 6.30 בערך, לאחר מכן הולכים לאכול. אחרי האוכל חוזר אחד לפי התור ו־3 חברים הולכים להפסקה וחוזרים ב־9.30. סידור זה חזר כל ארבעה ימים. האיש החוזר מרפד בקש, מכניס את הפרות מן החצר, מכין לחליבה וכשהוא מתחיל גם לחלוב, כל היתר שבאים כאמור ב־9.30 מתחילים תיכף בחליבה והאיש שעסק בסידורים הולך להפסקה. אחרי סיום החליבה הולכים וחוזרים כרגיל בשעה 3 לחליבת ערב. היינו אחראים גם על קירור החלב בתנאים פרימיטיביים ביותר. פעמים רבות בקיץ היינו באים לפנות בוקר ומוציאים את החלב שהוא נחמץ. אחרי הקמת המחלבה התחלנו בקירור עמוק והבעייה נפתרה.

אחר שנים — בשנת 1944 — הובאו לארץ 3 מכונות־חליבה, מהן קיבלנו אחת. סידרנו אז את החליבה במכונת־חליבה ניידת, ברפת־ג'. היה זה הישג רב. עבדו בה שני אנשים במקום חמישה. המכונה הזו החזיקה מעמד בערך שנתיים. אחר כך התחיל גל של דלקות וכמעט חצי העדר הלך לאיבוד. לא היכרנו את המכונה ולא ידענו איך לטפל בה. בסופו של דבר זרקנוה לגרוטאות וחזרנו לחליבת ידיים. עברנו לעבודת משמרות, בפעם הראשונה שתי חליבות לכל רפתן במקום לחלוב שלוש פעמים.

מצב העובדים שוב החמיר והרצון לעבוד ברפת הלך ופחת. כמה חברים יצאו מהעבודה בענף וחדשים לא רצו להיכנס. הצוות הלך והתפרק ואז בפעם הראשונה (1949) הוכנסה עבודה שכירה לרפת. התחילה ירידה תלולה מבחינת ההישגים והטיב. הבנים, כידוע הצילו אז את המצב.

עוד ב־1942 היו לנו כמה פרים וגם פה נזכיר את טביעת עינו החדה של קטוביץ, על שהשיג אותם. בחלקם היו ראשוני הפרים מהולנד ונציין את „בורג“, פר הולנדי, שהניח את היסוד הגנטי לעדר שלנו. הוא הצטיין נוסף להעברת תכונה תורשתית של ריבוי חלב לצאצאיו, גם בתכונה תורשתית של ריבוי שומן.

יש אצלנו תעודות של אלופות — כלומר, פרות שהגיעו בימים ההם לחליבה של לפחות 10 תקופות והניבו 50 אלף ליטר. 70% מאלופות אלו הן בנות הפר „בורג“, „לילה“, „אסתר“, „זאבה“, „זקופה“ ועוד — אלה הפרות הראשונות שהניחו את היסוד לרפת שלנו, והודות להן הגענו להישגים שיש לנו עכשיו. 80—100 פרות שייכות למשפחה של „לילה“, והיא אחת המשפחות המצויינות ברפת שלנו. אנחנו שומרים, אגב, שכל השמות של בנות משפחה אחת יתחילו באותה אות (במקרה זה ל'). יש עוד כמה משפחות משובחות, שטופחו ע"י קטוביץ, והן הבסיס של העדר. הצלחה נוספת היתה לנו עם הפר „צור“, ממוצא הולנדי, יליד הארץ. הוא הקפיץ את תנובת החלב מעלה מעלה. כ־500 ליטר לפרה. כשקמו מכוני ההזרעה המלאכותית נמסר הפר הזה לאגודה.

ב־1945 הוקמה רפת ד', המבכירות של הפרים המשובחים האלה התחילו להעלות את התנובה ועברנו אז בסיכומים את ה־4300 ליטר לפרה וזה נחשב בימים ההם להישג רציני בקנה מידה ארצי.

בסוף 1945 תקפה את הרפת מחלה. זה התחיל מהפרות הטובות ביותר ברפת ד'. ניסינו לבודד את הנגועות, אבל התנאים היו קשים במיוחד. מחלה זו פשטה בכל הרפת, עשתה שמות בעדר והרסה את כל מה שהישגנו בעמל קשה במשך 15—20 שנה. צריך היה להתחיל הכל מחדש. היה ברור לכול שצריך לחול מפנה רציני ואי־אפשר להמשיך במבנים הקיימים ובצוות המדולדל. הוחלט לבנות את מכון החליבה וסככות סמוך לו, עם תנאים נאותים לעובדים ולפרות. ב־1947 הוחלט גם על בניית רפת גידול, כדי לאפשר תנאים טובים להתפתחות העגלות. מכל קצווי הארץ באו לראות את המבנים הללו, שהיו אז בגדר חידוש ברפת.

בתקופת המכון אפשר להצביע על הישגים גדולים מאוד. עכשיו, אחרי עשר שנים, הרפת שלנו נחשבת לאחת הרפתות הטובות ביותר בארץ.

אלתר קריב

תאריכים ומספרים

הרפת תופסת מקום נכבד בתולדות המשק ושנותיה כשנות יגור. בימיה הראשונים להתנחלותה הארעית של קבוצת „אחוזה“ על גבעת נשר יצא יואל ברגמן ז"ל לקנות פרות ואכן הביא מיסוד־המעלה שתי פרות חולבות, אחת מהן דמשקאית שקראו לה מלכה והשנייה — בירותית — עליזה. נוסף להן — מבכירה אחת ועגלה. כחודשיים לאחר מכן נסעו כהנוביץ

ופריצקר לאיזור תל-אביב—פתח-תקוה וקנו במושבה הגרמנית עוד שתי פרות: דרדרה ווילהלמינה, שתיהן מהגזע האוסטריווי (גרמני). הרפתן הראשון היה נ. פרובר-יגורי, לאחריו כהגוביץ. כל אחד שלוש חדשים ללא יום מנוחה, כי כידוע אסור להחליף את הידיים. כמובן שעליהם היה גם לקצור הציר ולהביאו הביתה וכלי רכב לא תמיד עמד לרשותם.

כאשר עברה הקבוצה מגבעת נשר למקום הקבוע ביגור בסתו 1923 מנתה הרפת שבע פרות הולנדיות, פר הולנדי, שלוש עגלות בנות שנה וארבע עגלות קטנות. בדו"ח מאותם הימים אנו קוראים בין היתר: "...המחלבה גותנת כיום 88 ליטר חלב ומזה מוציאים לשוק 80 ליטר, המחיר: 2 גרוש הליטר".

רוב הכספים (והם לא היו רבים כמובן) שקיבלה הקבוצה בזמנים הראשונים לעלייתה על הקרקע, אם זה מאיזה מוסד, ואם זה בצורת הלוואה מבנק-הפועלים — הוקצבו לקניית פרות לביסוס הרפת. במכתב אחד אנו קוראים שמסכום של 160 ל"מ קנו פרות בעד מאה ל"מ, כאשר לזריעה, כלי עבודה והוצאות שונות הוציאו 55 ל"מ בלבד. במכתב אחר מאותה תקופה כתוב: "...מהכסף שקיבלנו בחודש זה 125 ל"מ מוכרחים היינו לשלם חובות קודמים כ-40 ל"מ, אבל אנו בכל זאת מתאמצים לקנות פרות בעד 100 ל"מ ואין אנו משאירים לנו שום כסף להכנת אוכל לפרות ולבהמות". אנשי "אחוזה", ראשוני יגור, ראו ברפת אחד הענפים הבסיסיים ביותר של משק חקלאי ולא פעם חסכו מעצמם את הדברים ההכרחיים ביותר בכדי להרחיב ולשפר את הרפת. מיותר להרחיב את הדיבור על כך שמצבה הקשה של הקבוצה בשנים הראשונות השתקף בהתפתחותה האיטית של הרפת והמספרים יעידו:

בשנת 1925 היו ברפת 13 חולבות; תנובת החלב השנתית הגיעה ל-25,909½ ליטר. מזה נמכרו 19,871½ והיתר — לשימוש בבית ולהזנת העגלים. בשנת 1927 מנתה הרפת 21 ראש; כמות החלב היומית 190 ליטר, מהם שווקו 120. מחיר ליטר חלב היה אז 18 מילים. בשנת 1929 היה ערך הרפת כולה לפי המאזן — 1775 לא"י. היו אז ברפת 26 פרות חולבות והממוצע השנתי לפרה היה 3010 ליטר, ביוני 1934 היו ברפת 55 חולבות והתנובה היומית הגיעה ל-570 ליטר, הממוצע השנתי לפרה באותה שנה — 3545 ליטר. שנה לאחר מכן עלה הממוצע השנתי ל-3830 ליטר.

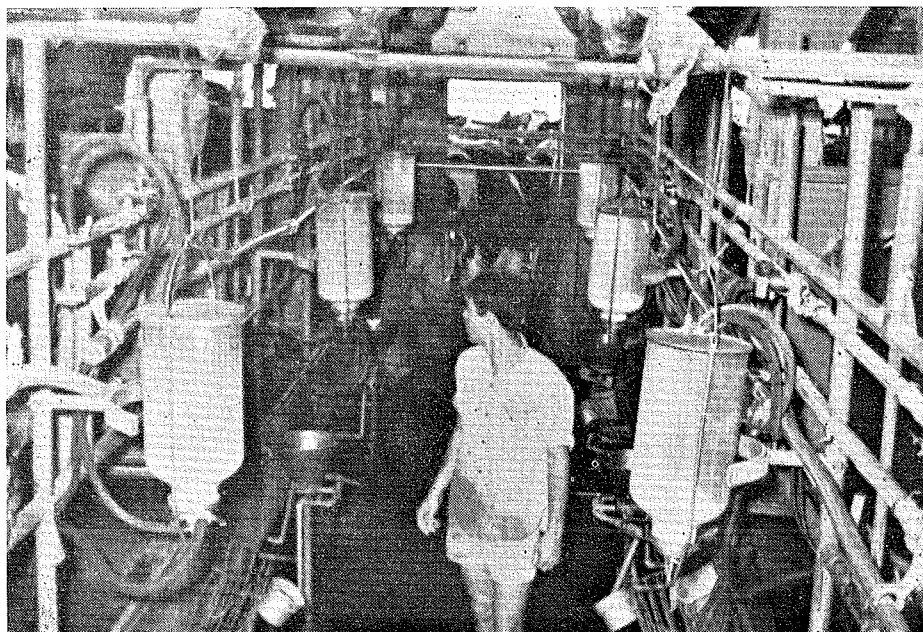
נסיון ראשון לגידול עגלים לבשר נעשה בשנת 1939. מחירי הבשר לא היו גבוהים ביותר, כמובן לפי מושגינו היום. כך למשל נמכר הפר אביעזר לבשר במחיר 7 גרוש הק"ג משקל חי. היה זה בשנת 1941. קיבלנו אז עבורו 61 לא"י.

משנה לשנה גדלה הרפת ועלתה גם תנובת החלב. בשנת 1945 היא מנתה 173 חולבות והממוצע השנתי לפרה היה 4306. בשנת 1949 גדלה הרפת ומנתה 213 חולבות אבל הממוצע השנתי לפרה ירד — 3950 ליטר. אגב באותה שנה נעשה נסיון מעניין לצאת עם הפרות למרעה טבעי ובנובמבר 1949 התקיימו דיונים על מרעה זרוע. במרץ הושלם בור התחמיץ הראשון ובדצמבר אותה שנה הוגש התחמיץ לפרות במנות של שמונה ק"ג ליום. באותו זמן החלו הדיונים על העברת הרפתות לאיזור החדש וכמו כן עלתה על סדר היום ההצעה להקים ביגור מכוון חליבה.

בעיית העובדים ברפת הטרידה את מוסדות המשק במשך שנים רבות. התנאים הקשים, היום המפוצל, הקימה בלילה לעבודה וכו' הקשו מאוד על העובדים הקבועים והרתיעו חברים רבים מלהיכנס ולהתמיד בענף. לא ישיבה אחת ולא אסיפה אחת הוקצבו לבעייה הזאת. עוד בשנת 1940 אנו מוצאים ביומן יגור קריקטורה שנונה: גפיר סוחב אדם והלה

שואל: לאן אתה מוביל אותי, למשטרה? לא, ענה הגפיר, — לרפת. הפירצה הראשונה בשטח זה היתה בשנת 1951. נתקבלו ארבעת השכירים הראשונים. ובמשך שנתיים עלה מספרם לשנים עשר. ההחלטה על חיוב הבנים להיכנס לעבוד ברפת לשנה אחת לאחר הצבא והשנה השלישית, נתקבלה בשנת 1952 והודות להחלטה גורלית זו חוסל הנגע של העבודה השכירה ברפת.

ביוני 1951 גילה מפקד הבקר שרפת יגור היא הגדולה בתנועה הקיבוצית — 238 חולבות. רק המושבים עלו עלינו. באוגוסט אותה שנה הגיעו לנמל מכוונות החליבה החדשות.

וביום 14 לחודש מרץ 1954, יום א' בשעה 3.30 נחלבה בשעה טובה הפרה הראשונה במכון החליבה. החלה תקופה חדשה ברפת. תנובת החלב הממוצעת השנתית לפרה עלתה משנה לשנה. בשנת 1952 היו 236 חולבות, התנובה הממוצעת לפרה היתה 3148, כאשר הכמות האבסולוטית היא 737,305 (הפרות עוד לא התרגלו לחליבה במכון). כעבור חמש שנים — בשנת 1957 הכמות האבסולוטית היתה 1,085,451 אם כי מספר הפרות הוקטן בארבע — 232, אבל התנובה הממוצעת לפרה עלתה ל-4670. השיא בתנובת החלב השנתית הממוצעת לפרה היתה בשנת 1960 — 5860 ומספר הפרות החולבות 249. בשנת 1962 היתה הכמות האבסולוטית השנתית 1,456,400 ליטר חלב. התנובה השנתית לפרה 5,740. פרות חולבות ברפת 245.

ביולי 1956 נכנס לפעולה הטנק המקרר. בשנים האחרונות הודות לסלקציה, לטיפול ולתזונה החלו להתבלט פרות מצטיינות בתנובת החלב. בפעם הראשונה בתולדות הרפת ביגור — הניבה הפרה רינה 41 ליטר ליום. בינואר 1951 הניבה הפרה זאבה 42,2 ל' ליום. שנה לאחר מכן הניבה הפרה רינה 47,7 ליטר ליום. בפברואר 1961 — הפרה פוטיפרע השיגה השיא ביגור — 56,8 ליטר. לאחריה צועדת הפרה ספציה שהניבה בינואר 1962 55,1 ק"ג ליום. יש להזכיר גם את הפרה דבשה — 49,1 ק"ג ואת הפרה גילה — 49,4 ק"ג.

ע. ה.

בהתחלה

הרפת ביגור, ראשיתה — בצריף ארעי בחצר, — ומיקומה בקירבת חדר-האוכל וצריפי המגורים. עם גידולה עברה הרפת לחצר המשקית, לבנין בטון, משכנה הקבוע במשך שנים רבות (כיום מחסן כללי). חומרי הבניה — החצץ והזיפזיף, לרפת הראשונה, נאספו ע"י חברים וחברות רבים בואדי שלנו (יגור) — בימי חורף, בזמן חוסר-עבודה במשק.

כאיש בניין עבדתי אז בבניית רפת א' ונשלחתי למשקי עמק יזרעאל כדי לראות את כל החידושים והשיכלולים שהנהיגו ברפתות בזמן ההוא, ולהכניסם ברפת הראשונה הקבועה ביגור. בשנים שלאחר מכן זכיתי לעבוד כרפתן באותה רפת ראשונה, שהשתתפתי בהקמתה וגם ללמוד בקורס רפתנים, אשר התקיים אז במקוה-ישראל.

בעיית העובדים ברפת הטרידה מאז ומתמיד את מוסדות המשק ובמיוחד את סידור העבודה. בימים ההם — עבודה ברפת היתה בה חלוציות רבה — כי עבדו אז כידוע שבעה ימים בשבוע ללא קבלת יום מנוחה תמורת עבודה בשבת, חג ומועד. כל הרפתנים השתתפו בחליבה שלוש פעמים ביממה כולל קימה באמצע הלילה. המנוחה בין החליבות היתה מפוצלת מאוד. רוב העובדים התנדבו לעבודה ברפת ויש לציין את השתתפותן של חברות רבות בעבודה ברפת — התמסרותן ודאגתן הרבה לענף חקלאי יסודי זה.

עם בחירתי למרכז קנייות במשק, הפסקתי את עבודתי כרפתן. לאחר שנים הנהיגו לתת שבתות לרפתנים ע"י חברים שעבדו פעם ברפת. באופן כזה יצא לי במשך מספר שנים — לאחר שכבר עבדתי במטע, בימי גשם בחורף — שוב לעבוד ברפת, כדי לתת שבתות לרפתנים.

פרק מיוחד בהתפתחות וגידול הרפת ביגור יש ליחס לחברנו דב קטוביץ ז"ל (שגספה בתאונת עבודה ברפת). הוא האיש אשר במשך שנים כה רבות עבד ברפת במסירות ובהתמסרות ולא במעט בזכותו הגיעה הרפת למצבה היום כאחת הגדולות והטובות בארץ.

י. קרן-צבי

בעלייה מתמדת

היקף הייצור והרכבו, נצילות המזון ותשומת העבודה בשנים תשי"ט—תשכ"ג

השנה	גודל העדר (ממוצע)			התפוקה הפיטית			ס"ה י' ראש מבוגר	
	חולבות / גידול / עגלים	ס"ה י' ראש מבוגר	חלב ל' '000	בשר טונות	ס"ה חלב סטנ. ('000 ל' 2)	מזון מרוכז	מזון גס	ס"ה
תשי"ט	246	413	1275	90	2175	964	796	1760
תש"ך	249	433	1406	105	2456	1173	865	2038
תשכ"א	248	425	1350	117	2524	1142	819	1961
תשכ"ב	254	428	1405	115.5	2560	1303	711	2014
תשכ"ג	262	442	1426	121	2635	1180	854	2034

(1) לצורך הישוב מספר ראשים מבוגרים — מחולק מספר העגלות ל-2 ומספר העגלים ל-3.
 (2) 1 ק"ג בשר = 10 ליטר חלב סטנדרד.

השנה	ס"ה ימי עבודה	תנובה ממוצעת לפרה ליטר	נצילות המזון ליטר ח"ס ל' '000 יח"מ	חלב סטנדרד ל"ע	י"ע לפרה	י"ע לראש מבוגר	% מזון מרוכז
תשי"ט	4019	5369	1230	540	15.9	9.7	55
תש"ך	4158	5860	1200	590	15.0	9.6	57
תשכ"א	4114	5670	1287	610	14.9	9.7	58
תשכ"ב	3770	5740	1271	680	14.8	8.8	65
תשכ"ג	3760	5650	1325	700	14.3	8.5	58

מאז העברנו את הרפת אל מקומה הנוכחי לפני כ-10 שנים, אנו עדים לעלייה מתמדת בייצור, בפריון-העבודה ובנצילות-המזון. אין בידינו רישום מפורט על 5 השנים הראשונות במכון-החליבה ונוכל על כן להשוות את התוצאות רק מהשנים תשי"ט—תשכ"ג. מספר הראשים המבוגרים (ראה הערה למעלה), עלה בשנים אלו מ-431 ל-442 (7%) ואילו הייצור גדל ב-21%!

היחס בין המחיר שקיבלנו עבור תוצרת הרפת לעומת המחיר שאנו חייבים לשלם עבור גורמי התשומה השונים (מזון, עבודה, חמרים ושרותים וכו') הורע משנה לשנה. בכדי שנוכל לשמור על רווחיות הענף דרושה עלייה מתמדת בפריון-העבודה ומה שחשוב יותר ברפת — עלייה בפריון-הייצור.

אם נתבונן בטבלה, נראה, שמספר י"ע לפרה הולך וקטן ויחד עם זה הולכת וגדלה כמות החלב סטנדרד ל"ע. למעשה, מאז תשט"ו, הוכפלה כמות החלב סטנדרד ל"ע (מ-350 ל-700!). כמו כן הולכת ומשתפרת נצילות-המזון וההפרש בין תשי"ט (1230) לתשכ"ג (1325) הוא של 8% בערך. ז"א, שבתשכ"ג היתה תוספת הייצור לכל 1000 יח"מ — גדולה ב-8% לעומת תשי"ט. אם נזכיר, שההוצאה למזון מהווה כ-65%—60 מכלל ההוצאות ברפת, נוכל להבין את חשיבותה הרבה של עליית נצילות-המזון.

בין הגורמים החשובים, שהביאו לעלייה בפריון העבודה והייצור ב-5 השנים האזורונות,

נמנה את שיפור הרכב המזון המוגש לפרות (תפריט מאוזן יותר). תנאי החזקה טובים יותר (בעיקר לעגלים), סלקציה מתמדת להוצאת פרות שתנובתן נמוכה וכו'. בכדי שנוכל להמשיך ולהתקדם גם בעתיד, מחובתנו לשקוד על ניצול הידע המתפתח הן במספוא והן ברפת לשם קבלת יבולים גבוהים ובאיכות טובה שינוצלו בצורה יעילה. יש הכרה לשפר את תנאי ההחזקה של העדר מכיוון שזהו, כנראה, הגורם (בהא הידיעה) המגביל היום את עליית תנובת החלב ותפוקת הבשר. שילוב של מזון זול, המנוצל בצורה רציונלית, בתנאים של הקפדה על בריאות העדר ומעקב מתמיד אחר תמורות השוק — יאפשרו להגיע ליעילות פיסיית וכלכלית כאחת.

דוד קציר

חיבה לפרות

כבר בהכשרה עבדתי ברפת, נמשכתי לעבודה זו מתוך חיבה לפרות; בתחילה הכניסו אותי רק לעזרה. היתה או תקופה של רומנטיקה. אני זוכר כיצד הלכנו להעיר בבוקר את החברים לעבודה וזה לקח זמן רב עד שהם התעוררו. לא פעם התעופפה נעל על זה שהעיר חבר עצבני, שלא הבין למה מעירים אותו באמצע הלילה כאשר החושך מכסה הכול. העבודה היתה קשה, עבדו שעות רבות שהשתרעו ע"פ כל היום בהפסקות קטנות. כאשר היתה לי הפסקה בשעות הצהריים הלכתי לישון במקלט. כי גרתי בצריף, שם היה חם ומחניק. לא פעם כשלו הרגלים, עבדנו חודשים ללא שבת. היה קשה, אך התקופה זכורה לי לטובה. היתה רוח חברית בין אנשי הצוות שאהבו את העבודה וראו ברכה בעמלם. כדי להמחיש את המצב הקשה אספר מקרה שקרה לי, יום אחד קיבלתי ידיעה מהסוכנות בירושלים שהורי ניצלו בגיטו טרוזינשטט והם נמצאים בחיים. נגשתי לחברה שהיתה בסידור העבודה וביקשתי יום שבת כדי לעלות ירושלימה. היא השיבה לי שאין הדבר ניתן לביצוע. הלכתי למזכירות וגם שם הם השיבו פני ריקם. כך נסעתי רק לאחר שבועיים ואז התברר שהידיעה היתה מוטעית. זה מבליט כמה קשה היה המצב ואיזו מצוקה היתה אז ברפת. הייתי מומחה לפרות קשות וזוכר אני בכמה מכות זיכתה אותי "פראית". הרבה פעמים נקראתי לעזרה לרפתות השונות.

כשהוקם המכון, לאט לאט נתחלקו התחומים. נשארתי עם העגלים שלי. התחלתי ב 5 עגלים וקיבלתי את רפת ג' ומספרם הלך וגדל. העבודה היתה קשה, כי הכל נעשה בידיים. אחרי שפינו את רפת ד' קיבלתי גם אותה. זאת היתה בשבילי התקדמות גדולה. הטרקטור נכנס פנימה והעבודה נעשתה הרבה יותר קלה.

יותר מאוחר הוחלט לבנות סככה לעגלים וזה היה ממש "גן עדן" בשבילם. אמנם גם שם נעשו כמה שגיאות אך אין להשוות למה שהיה קודם. זה ענף מכניס ויש לקוות שהוא עוד יעלה.

את עבודתי ברפת התחלתי בשנת 1940, את הכשרתי קיבלתי בדגיה, ברפתות של איכרים בעלי 25 ראש בקר. השיטות שלהם נחשבו למודרניות ולמדתי שם הרבה. הנקיון שם היה יוצא מהכלל. אנחנו חלבנו בידיים, אך היו כבר אז רפתות שחלבו במכונות ניידות. לעבודה ביגור הכניס אותי מנחם וטרהן. את העבודה בחליבה ידעתי כמוכן מקודם.

הלימוד התיאוריטי נמשך אצלי זמן רב, הואיל ולא ידעתי את השפה העברית. בהתחלה לא היו לפרות שמות וזה חייב הכרה אישית של כל פרה ופרה לפי הסימנים, זה חייב גם התמצאות ונסיון.

כיום אני רואה את התמסרותם של החברים הצעירים לרפת, עובדים ונושאים בעול שנים רבות ומכירים את כל הבעיות. נכון שהם לא רבים ותמיד עומד ענף זה בפני הבעיה של חוסר עובדים, כי תנאי העבודה בו קשים ובלתי רגילים בהשוואה לשאר הענפים.

יוסף לוסטיג

כיצד למדתי לחלוב

אינני זוכרת בדיוק את השנה בה התחלתי לעבוד ברפת, אך נזכרת אני ביום אחד שהזמין אותי וייסמן לשיחה והתחיל לדבר על לבי שהנה זכות גדולה היא בשבילי שהחליטו שאני נכנסת לעבוד ברפת. אמנם חששתי, אבל קיבלתי מרות. כבר ביום הראשון התחיל

קטוביץ' ז"ל ללמד אותי ולהכניסני לסודות הענף. הוא לקח אותי ביד והוביל אותי בין כל הפרות הלוך וחזור. «אחר כך — אמר — אני אעמוד בצד ואת תלכי לבדך בין הפרות». היה זה ברפת א'. ביצעתי תרגיל זה ולאחר מכן נעצרנו ע"י הפרה «פוטפרע» שהיתה

«פרה לימודית». התיישבתי על שרפרף בלי פחד. קטוביץ' הסביר לי כיצד לגשת למלאכת החליבה, היה מגיש לי דלי מים וסמרטוט ולעבודה. לא יום ולא יומיים עברו עד שהגעתי לכך שהוצאתי עבודה של ממש מתחת לידי. הימים היו קשים כי תמיד חסרו כמה אנשים. במשך הזמן התמחיתי ונעשיתי ממש «כוכב» והתחילו להעביר אותי מרפת לרפת. למדתי להכיר את כל הפרות ולהתרגל לחלוב גם את הפרות הקשות והפרובלימטיות.

לא עבדו לפי שעות ולא נחו לא בלילה ולא ביום. היו צריכים לסיים את חליבת כל הפרות בזמן וזה לקח לפעמים לא 8—9 אלא 12—15 שעות.

על היחס לעבודה בימים ההם תעיד העובדה הבאה שכעת תעלה אולי היוך על השפתים, אבל אז לא ראו בה דבר יוצא מגדר הרגיל; כאשר התחנתי עבדתי יום עבודה רגיל, מפני שאי אפשר היה להשיג יום שבת. לאחר מסיבת החתונה החלפתי את הבגדים ובשעה שתיים וחצי בלילה חזרתי לרפת לחליבת בוקר.

אף פעם לא נשארה פרה בלתי חלובה. למרות הקושי הפיזי היתה האווירה טובה והיחסים בין העובדים היו למופת. גם קומוציצים גערכו לפעמים ואפילו קטוביץ' ז"ל נתן אישורו לכך, השתתף גם בקומוציצים אלה ונהנה מהם מאוד.

ב־1944 פתחו את רפת ד' והחליטו שאגני ואלתר נכנסים לעבוד בה. רפת זו נחשבה למשוכללת ביותר, היו בה חלונות וקרונית להוצאת הזבל. ברפת זו היו כ־40 פרות ושנינו בלבד השתלטנו על כל העבודה. כשפרצה מחלה בין הפרות הוסיפו אנשים וזה הקל במידת מה.

אחר־כך נכנסתי לעבוד ברפת המלטה וגם שם העבודה לא היתה קלה.

ב־1946, בימי ה«שבת השחורה», נשארתי מהעובדים הקבועים יחידה בכל הרפת, ישנתי ועבדתי ברפת ולא ידעתי מה נעשה במחנה. היתה התנדבות של החברות שעבדו ברפת בימים עברו ובאו לעזרתנו ילדים מבית הספר וכך ביצענו את החליבה, את העברת החלב לקירור ושאר העבודות.

ב־1947 סיימתי את העבודה ברפת, אך מדי פעם עוד הייתי חוזרת לכמה חודשים לעבוד בה.

כשהוקם המכון דיבר קטוביץ' ז"ל על ליבי שאכנס לעבוד בו, אך ראיתי שכל הקבוצה של הימים ההם התפרקה ולא היתה בי המשיכה לחזור, יתכן שלו היו נשארים חברים, איתם עבדתי שנים, הייתי יכולה להמשיך.

חווה שפירא

הלול

בתחילה

כשהכניסו את הלגהורן הנקי למשקים בארץ, הייתי עוברת ממשק למשק, ואוספת ביצים. בצורה כזאת הייתי מגיעה ל-1000 ביצה בשבוע בשביל הדגרה. לא יכולנו עדיין למכור את האפרוחים, כי זה היה רק לתצרוכת עצמית. ה"שיכון" לאפרוחים היה בלולים מעץ. כמובן שבתנאים כאלה הנפל היה רב.

ב-1934 קנינו את האינקובטור ל-6000 ביצה והחזקנו אותו באחד מבתי המגורים הנקרא מאז "בית האינקובטור". מדי שבוע היינו מכניסים 1500 ביצה, במשך הזמן בנינו בית אימון בשטח הלולים. כמו כן התחלנו בבניין לולי ביטון וזה הקל על עבודתנו. יכולנו להכניס את התרנגולות המבוררות ללולים אלה.

רק ב-1936 בנו את ה"ארמון". זו היתה התקדמות גדולה שאיפשרה התרחבות. התחלנו למכור אפרוחים לאיגוד מגדלי עופות. עד אז הלולים היו על ריפוד של קש. קשה מאוד לתאר את הקושי הרב שהיה כרוך בבניקוי הלולים האלה כל השבוע. הקש לא ספג את הלחות וכעבור יום-יומיים כולו היה רטוב. היינו מוכרחים להחזיק את הפרגיות בבית אימון עד גיל של שלושה חודשים. וכשהעברנו אותן ללולים הן מיד חלו ורבות מהן נפלו. כל התרופות שנתנו לא הועילו, כי לא סילקנו את גורם המחלה — הרטיבות.

הגענו להחלטה שמוכרחים לחסל את ריפוד הקש. באותה התקופה התחילו משקים רבים לבנות לולים על שלבים וגם אנחנו התחלנו להכניס חידוש זה.

עד 1947 היה לנו רק גזע לגהורן, שהגיע במשך הזמן למצב טוב להטלה. הגענו ל-160 ביצה לתרנגולת לשנה (הסטנדרט היה 150).

ב-1947 בנינו את בית האינקובטור בשטח הלולים. קנינו אינקובטור ל-9000 ביצה. כמובן שגם הוא לא סיפק את הצרכים, אבל הגענו בכל זאת למכירה רצינית של אפרוחים וגם מספר גדול של ביצים הוצא למכירה.

התחלנו בהכנסת גזעים כבדים: סוסקס עם תרנגול רד. תוך תקופה קצרה לא היה שוק לגזעים אלה והתחלנו בהכנסת רוק וקורניש — גזעים לבשר, והגענו לריווחיות טובה. לאט לאט העברנו את הלול שלנו מהטלה לבשר. השארנו גם לגהורן עם תרנגול רד לביצים, אך אלה היו במיעוט. המגמה הכללית היתה מעבר ללול בשר.

בשנת 1961 חיסלנו לגמרי את לול ההטלה, כי השוק היה מוצף ביצים ומחירן היה נמוך מאוד. סיבה נוספת לשינוי המגמה בלול היתה: לול הטלה דורש הקפדה רבה על טיפוח ועל "ספר היוחסין". עקב יציאת חברות מהענף ומחוסר תנאים הוונח הדבר וזה השפיע על טיב הסלקציה. עם "ספר היוחסין" היו לנו כבר תרנגולות עם 190 ביצה. חוץ מהטלה טובה היתה גם בקיעה טובה. בתרנגולות הסוסקס והרד הגענו עד 90% בקיעה. בשנת 1961 קנינו אינקובטור נוסף.

בלול שלנו לא היו הרבה מחלות ואלה שהיו מקורן בחוסר ויטמינים (אותם קיבלנו בשנים הראשונות בכמויות קטנות בלבד) ומחוסר ירק ברוב חודשי השנה, שמן דגים וחומרים סינטטיים לא היו אז בשימוש רחב. כיום יש לנו הרבה מאוד ויטמינים שהם

משמשים כתחליף לירק. המחלות הגפוצות אז היו אבועות ודיפטריה. הרופא קומרוב שעבד מטעם אירגון מגדלי העופות הנהיג חיסון יעיל נגד מחלת האבועות וכך נפתרה הבעיה.

הוא שימש בזמנו גם כמורה ללול בבית הספר המחוזי וחיבב בצורת הלימוד שלו את המקצוע של גידול עופות על התלמידים.

דבורה ברגמן

גם בלול „אופנה“

אני רוצה לעשות השוואה בין השיטות והצורה של העבודה בשנים הראשונות לקיום הלול ובין אלה של היום.

העבודה בשנים הראשונות היתה שונה לגמרי. פעמיים ביום היינו גותנים אוכל: בבוקר — תערובת, אחר הצהריים — גרעינים. פעמיים ביום החלפנו את המיים בכל הלולים ו־3 פעמים ביום אספנו את הביצים. עבדנו עם הפסקה עד 4.30. היינו מערבבים גרעינים עם שמן, מקצצים ירק, רוחצים את הכלים מבתי האימון במיים חמים. הבחורות היו מנקות ורוחצות את הלולים והבחורים עבדו בתיקונים. העבודה היתה רבה ומפרכת.

ענף הלול נמצא כל השנים בשינויים מתמידים. תמיד ישנם חידושים ותמורות. בכל

שנה משתנה ה"אופנה". כמו כן משתנות דרישות השוק. היתה תקופה שהיינו מזריקים הורמונים, דבר הכרוך בעבודה מרובה וגם עופות רבים היו נופלים מזה, כי הורמונים אפשר להזריק רק לעוף בריא. אם לא היתה הבחנה מדוייקת והיינו מזריקים לעוף חולה — הוא היה נופל. אחר כך היה כידוע מרד בשוק — לא רצו לקבל עופות מהורמונים והפסקנו בזה. בשנים האחרונות השתנתה צורת העבודה לגמרי. בארץ ישנה עכשיו חלוקה ברורה: לולים מוגדרים להטלה ולולים מיועדים לבשר. אנחנו מכרנו את גזעי ההטלה. עבדנו תחילה עם קורניש, שהוא גזע עדין מאוד וגרם לנו הרבה בעייות עד שהשתלטנו עליו והוא הכניס רווחים די יפים. היתה שנה שלא קנו אצלנו בגלל סיבות שונות: הופיע גזע "ענק" בשוק, והביקוש לקורניש ירד. אופנה היא אופנה לכולם. כל עקרת בית דרשה רק "ענק". הדעה הכללית אצלנו היתה שצריך למכור את הקורניש ולעבור ל"ענק" (היו בתוכנו גם כאלה שהתנגדו לדרך זו). כבר אמרנו שענף הלול נתון כל הזמן בתמורות. והדעה שישתמשו רק ב"ענק" איננה פסוק אחרון. יש כבר עכשיו כאלה שנוטים לחזור לקורניש. אגב, הקורניש שלנו התאקלם טוב, הגיע למשקל גבוה והיה בעל פוריות טובה. לדעתי יש להצטער על מכירת הרוק והקורניש. עדיין איננו יכולים להצביע על הצלחות או כשלונות עם ה"ענק". כי אין לנו נסיון מספיק. יש לחכות זמן מה כדי לבחון את היקלטותו. גזע זה דורש, אגב, הרבה עבודה.

בשנים האחרונות העבודה נהייתה יותר קלה. הוכנסו שיפורים ושיכלולים: מיכלים, עגלות, כפות לחלוקת אוכל, הכול שוכלל. בנינו בית אימון על גאז, והוספנו מפטמה. כל הרווחים הם ברובם מגידול לבשר, היות ומכירת האפרוחים היא קטנה מאוד לעומת השנים שעברו. השנה הריווחיות לא יכולה להיות גדולה, מפני שהוצאנו הרבה מאוד כספים כדי לקנות את הגזע החדש, עד עכשיו היינו מדגירים משלנו. המדגרות עמדו הרבה זמן ריקות וזה כמובן, משפיע על הריווחיות. פנינו לשנים הבאות — כיצד יתאקלם אצלנו ה"ענק", מה תהייה הפוריות, כמות ביצים — אלו שאלות פתוחות, ללא תשובות עדיין. אצלנו הלול הוא כאילו ענף צדדי. הוא לא כל כך מפותח ולא כל כך גדול, לעומת משקים שאצלם הלול הוא אחד הענפים המרכזיים. אפילו אם נצליח לגדול ב-200 טון בשר, גם אז הוא לא יהיה לול גדול, כי אם תואם את המיכסה החקלאית שלנו.

שולמית כספי

הלול מקופח

במשך כל שנות קיומו הלול במשקנו אנו מתלבטים בקשר לגודלו, היקפו ומקומו בין ענפי המשק, אך בכל זאת בנינו והרחבנו אותו במשך השנים. החידושים הגיעו אלינו מאוחר, כך שלא הקמנו מבנים מודרניים, אלא היינו צריכים לשנות ולשכלל את הקיים. שנים רבות לא ידענו על ריפוד עמוק ובנינו על שלבים, במשך הזמן גם הכנסנו אותנו ללולים שלנו. בנינו מפטמות, בית אימון, סככות. בכל זאת נשאר הלול במשקנו ענף קטן ואנו מרגישים בזאת. יש לזכור שענף הלול בארץ אינו קופא על שמריו ונמצא בתהליך מתמיד — מחסל דברים ובמשך השנים גם חוזר אליהם. למשל: — כלים — אותם הכלים לפני שנים היו מונחים על הארץ ועכשיו הם מוגבהים.

פעם חשבנו שניפטר מכל המבנים ה"פרהיסטוריים" ונבנה לולים חדשים ומותאמים, אך ההכנסה הקטנה לא איפשרה השקעות גדולות. הבנייה כעת יקרה מאוד והלול אינו יכול לכסות את ההשקעות. במצב כזה של הלוואות וריבית, קשה לנו לבנות משהו חדש. בשנים האחרונות התאמנו מבנים ישנים, למשל, מבנה של רפת הפכנו ללול-מצודות; רפת אחרת התאמנו לבית-אימון מחומם בגאז. אם נרצה בהרחבה לא יהיה מנוס גם מבנייה חדשה.

יהושע ונגר

לול לגידול בשר

כאשר התחלתי לעבוד בלול לפני ארבע שנים הוא כבר היה בשלבי המעבר ללול בשר, נשארו רק מעט מטילות. המגמה במשקים הקיבוציים בכלל וביגור בפרט היתה כאמור לעבור מלהקות הטלה לגידולי בשר, אם זה לבשר עצמו ואם ללהקות מטילות הנותנות את הביצים שמהן מתפתחים אחר-כך אפרוחים לבשר. לפני ארבע שנים שני שלישי היו להקות רביה לבשר ושליש להקות קלות להטלה.

אחרי שנה, פרט ללהקה קטנה, עבר הלול כולו ללהקות בשר. חלק מהמטילות הכבדות היה להקות טיפוח נקיות, להקות-אם לבשר. הלול שלנו התבסס בתקופה זו על שלוש מגמות: מטילות ללהקות נקיות; אפרוחי בשר; ביצים. דבר זה אינו מקובל בארץ והוא אינו טוב מפני שלעובדים לא ניתן אז להתמחות בענף אחד.

בינתיים הגידול לבשר פשט בארץ, ואם בהתחלה יכולנו לשווק להקות שלא היו בשיא תנאי הטיפוח, הרי שבשנה האחרונה נתקלנו בקשיים, מפני שהיו משקים שהשקיעו יותר מאמצים ונתנו תנאים טובים יותר וכבשו את השוק, בעוד שלעופות שלנו לא נמצא שוק. היו לנו להקות של רוק וקורניש אשר הביצים והאפרוחים שלהם לא היו מטיב מעולה ביותר, החלטנו איפוא על חיסולם ולעבור סופית ללהקות גידולי בשר.

עדיין איננו יודעים כיום אם אנו עומדים ברמת הכנסות. ז.א., בכמה תערובת אנחנו משתמשים כדי לקבל ק"ג בשר. זה דבר קובע וחשוב ביותר בלול, כי רוב ההוצאות כרוכות בו. אנחנו משתדלים להגיע לזה ע"י הכנסת מיכלים שיאפשרו מדידת המזון. נדע אז אם אנחנו משיגים את הדרוש לנו.

ואשר למיכסות ייצור. זה כ-3 שנים ישנן בלול מיכסות ייצור שאי אפשר לעבור עליהן. לעומת זאת אם לא מגיעים אליהן — אפשר להפחית את המכסה. לנו יש מכסות קטנות, כי התחשבו בשנה שלאחר חיסול הלול, בה עדיין לא הגענו למלוא הייצור וגם עברנו בינתיים ללול בשר. במשך שלוש השנים החליפו לנו אחרי מאבק ממושך את רוב מיכסת הביצים לייצור בשר; אם זה לביצי רביה ואם זה לק"ג בשר, אבל יש עוד להשלים את הקצבת המיכסה כי חלק מהייצור שלנו הוא בלי מיכסה ובלי מספוא.

פיריון העבודה אצלנו, בהשוואה למשקים אחרים, אינו מניח את הדעת כי יש לנו הרבה לולים ישנים שאנו משתמשים בהם, מפני שלא כדאי לבנות חדשים וזה מוסיף כמוכר ימי עבודה. יש לנו למעשה שלושה חצרנים בזמן שבלול רגיל מספיק בהחלט חצרן אחד. לעומת זאת מבחינת הספקי עבודה המצב יותר טוב. יום עבודה שלנו הוא 7½ שעות לעומת משקים אחרים המגיעים ליום עבודה של תשע שעות. למרות כל הקשיים, הרי אפשר לסכם, כי הלול זה מקום עבודה, שבהחלט ניתן סיפוק לעובדיו.

חנה פורציה

**היקף הייצור כלול והרענו
ניצולת מוזן ותשומת העבודה בשנים תשמ"ז-תשמ"ג**

השנה	כמות מספוא (טונות)	ביצי סטנדרט לטונה מספוא	אחוז הביצים מס"ה ביצי סטנדרט	ייצור ביצי מאכל (ח"י 000)	ייצור ביצי דגירה (ח"י 000)	ייצור ביצי דגירה מס"ה ביצים	אחוז ביצי דגירה מס"ה ביצים	ייצור בשר (טונות)	ביצי סטנדרט	ס"ה ייצור	י"ע טרוטמקש בענף	ליום עבודה	מספר ביצי סטנדרט
תשט"ז	684	3663	55.5	1136	255	18.3	56	2504	3881	645			
תשי"ז	539	4224	46.3	865	187	17.8	61	2275	3619	638			
תשי"ח	405	4601	37.8	679	24	3.4	58	1862	2633	707			
תשי"ט	915	4502	42.0	1473	198	11.9	116	3983	3809	1050			
תש"ך	966	4750	31.0	1096	335	23.4	158	4591	3886	1180			
תשכ"א	1035	4660	29.5	923	500	35.0	170	4823	3726	1280			
תשכ"ב	1003	4650	33.1	999	546	35.4	156	4662	3484	1340			
תשכ"ג	1008	5170	20.0	502	543	52.0	208	5207	3470	1500			

להלן הסבר קצר של הטבלה:

ביצת סטנדרט: על מנת שנוכל לנתח את הייצור מצדדיו השונים חייבים אנו להביא את סוגי התוצרת השונים (בשר-ביצים) למכנה משותף. המכנה המשותף הזה היא ביצת סטנדרט. החישוב: ביצה — ביצת סטנדרט אחת. 1 ק"ג בשר — 20 ביצי סטנדרט. אם נתח את הטבלה נראה מיד שהדבר המיוחד אותה הוא שינוי הרכב הייצור. במשך השנים הללו עברנו מייצור ביצים לייצור בשר. בתקופה הזאת היתה עלייה מתמדת בשיווק בשר וזאת הודות להגדלת כמות הפטימים ע"י הכנסת הגזעים הכבדים: רוק קורניש וכו' בשנים תשי"ט-תשכ"ג — לעומת הקטנה מתמדת של ייצור ביצי מאכל, שעד שנת תשכ"ב שווקו לבית ולתנובה. בשנת תשכ"ג — הופסק כליל שיווק ביצים לתנובה. הטבלה מראה לנו כמו כן, שאחוז ביצי המאכל מכלל הייצור היה בשנת תשט"ז 55,5% — והוא ירד לפחות ממחציתו בתשכ"ג — 20%. לעומת זאת הוכפלה כמות הבשר המשווקת פי ארבעה — 208 טון בתשכ"ג לעומת 56 טון בתשט"ז. שינוי נוסף הוא — הכפלת כמות ביצי הדגירה, 543 אלף בתשכ"ג שהם 52% מכלל הביצים לעומת 255 אלף בתשט"ז שהם 18,3% מכלל הביצים.

מובן שהגדלת כמות הפטימים מחייבת הגדלת כמות המספוא, דבר המתבטא בטבלה. 1008 טון בתשכ"ג לעומת 684 טון בתשט"ז. שינוי ההרכב של הענף וכן ייעולו והרחבתו נתנו אותותיהם בהגדלה רבה (פי שניים וחצי) של הייצור על אותו מספר של ימי עבודה שהושקעו בענף. 1500 ביצי סטנדרט ליום עבודה בתשכ"ג לעומת 645 ביצי סטנדרט ליום עבודה בתשט"ז או — הגדלת הכמות של ביצי סטנדרט לטונה מספוא (פי 1,5), 5170 ביצי סטנדרט לטונה מספוא בתשכ"ג לעומת 3663 ביצי סטנדרט לטונה מספוא בתשט"ז.

בעצם אפשר היה להניח שעם ההגדלה הרחבה של הייצור צריכה היתה באותו יחס לעלות גם הרווחיות של הענף — אך לא כן הדבר במציאות. ריווחיות הענף לא גדלה משתי סיבות שהן היוצרות למעשה את בעיית הלול: א) עלייה גדולה במחיר המספוא; ב) עלייה קטנה במחיר הבשר בייחס להתייקרות המספוא. גורם נוסף שמשפיע לא במעט על ההכנסה — היא הריבית, המשפיעה על המשק בכללו ועל הלול בתוכו.

י א י ר ע ו ג ן

מעוקצך ומדונשך

(המכוורת ביגור)

מאז ומתמיד אהבתי את הטיפול בדבורים וגם החשבתי אותן מבחינה משקית וכאשר נפל בגורלי לעבור מעין־חרוד ליגור וראיתי בה את הצמחיה הרבה, הרבי־גונית, בייחוד צמחי הדבש — אמרתי לעצמי ולהברי, שכאן יש מקום ואפשרות לפתח מכוורת לתפארת.

בזמנים ההם החקלאות היתה עוד פרימיטיבית ביותר. פליחת הקרקע במהרשות ערביות עזרה להתפשטות עשבי־בר בשדות וביניהם צמחי דבש למיניהם. גם לא כל השדות נזרעו אז והרבה שטחים נרחבים נשארו בור. באביב ובקיץ התכסו שדות אלה במרבד של עשבי־בר הדו־שנתיים; אמיתה־קיצית; גור; חרדל ותלתגים למיניהם, ורבי־שנתיים כגון: כליס־השדה (ינבוט), שיה אברהם ועוד. המרעה בשביל הדבורים היה אז עשיר ורבי־גוני.

לפי המלצתי החליטה הקבוצה להקים מכוורת. אבל לא היה זה כל־כך פשוט להתחיל בענף זה. בארץ טרם היו משקים יהודיים שידעו את מלאכת גידול דבורים ונחילים, וצריך היה לכתת את הרגליים לכפרים הערביים, שעסקו בגידול דבורים, בצורה פרימיטיבית מאוד ולקנות אצלם.

הערבים לא גידלו דבורים בכורות. הם בכלל לא ידעו מה זה כורת, אלא „הכוורות“ שלהם היו עשויות מחימר או מטיט, בתערוכת של קש, בצורת גליל או כד, שאורכו היה 30 עד 35 ס"מ, גלילים אלה היו מונחים אחד על השני — שלושה עד חמישה רבדים. שני קצוות הגליל היו סגורים במכסה עשוי מאותו החימר וצמודים אל הגליל באופן ארעי. במכסה הקידמי היה פתח קטן למעבר הדבורים. בזמן רדיית הדבש היו פותחים את המכסה האחורי, חותכים את החלות עם הדבש ומוציאים אותן חתוכות ואחר כך היו מחברים שוב את המכסה, את הדבש הוציאו מהחלות או ע"י סחיטה בידיים, או ע"י לחיצה בין שני קרשים.

במשפחות הדבורים האלה, בגלל צפיפות, היתה גם ההתנחלות רבה, כי לא ידעו איך לטפל בהן. לדוגמא: בשכונתנו היתה משפחה ערבית, אשר מדורי דורות עסקה בגידול דבורים. יום אחד הוועקתי אליהם, כי נחיל דבורים התיישב על האדמה בחצר והערבי סיפר לי שעשה כבר הכול, כגון: כל מיני לחישות; מריחת הגליל בלימון, למען שהריח ימשוך את הנחיל לתוך הכד ושום דבר לא עזר, והנה פנו אלי בבקשה לבוא לעזרתם. אני פשוט לקחתי את המלכה מתוך הנחיל והכנסתי אותה לתוך הכד ואז כל הדבורים נכנסו אחריה.

כאשר הוחלט באסיפת חברים להתחיל בענף המכוורת הכינונו את הכורות, אותן עשו בנגריה שלנו החברים שידעו את מלאכת הנגרות, כיוון שהזמן היה מוגבל הספקנו לעשות רק 43 כורות, ואז יצאנו בעגלה, כמה חברים בשעות בין השמשות, לקנות נחילים. הגענו לכפר ערבי בלילה, פנינו למוכתר הכפר ואמרנו שרצונו לקנות נחילים. לערבים היה מובן הדבר שיהודים קונים נחילים, אבל מוזר היה להם כאשר הבטחנו לשלם על כל כד תוספת של 5 גרוש למען יאפשרו לנו לבחור את הכדים. בעד כד דבורים שילמנו אז 50 גרוש והתוספת של 5 גרוש קסמה להם, אבל הם לא הבינו איך נדע לבחור בכד הרצוי לנו. כיוון שאי אפשר היה לפתוח את הכד ולראות מה נעשה בתוכו, יכולנו רק לקבוע את גודל והוזק המשפחה ע"י דפיקה בכד. אם אחרי דפיקה כזאת הרעש בכד היה גדול — סימן שזאת משפחה חזקה, ולהיפך. כך בחרנו את הכדים.

הרצון והצורך היה לקנות נחילים חזקים למען שנספיק לפתחם עד הפריחה ולקבל מהם רדייה טובה ולכן בחרנו רק בכדים מאוכלסים. עם גמר הקנייה עמדה השאלה איך

להעביר את הכדים הביתה, כי אי אפשר היה להוביל כדי חימר עם דבורים בעגלה, לכן שילמנו עוד 10 גרוש לכל כד, בכדי שהערבים יעבירו אותם מהכפר ליגור. עם האיר הבוקר יצאה שיירה של נשי הכפר — 43 במספר — וכל אחת מהן נושאת כד דבורים על הראש וככה העבירו את הכדים ליגור. התחלנו אז בעבודה קדחתנית בהעברת הדבורים מהכדים אל הכוורות ולא היתה זאת עבודה קלה בשבילנו וגם לא בשביל הדבורים, כי עליהם היה עוד לבנות את כל חלות הדונג. שאלת מועמדים לענף לא עמדה אז, כי לא חיפשו מועמדים לענף, אלא המועמדים חיפשו את הענפים. עוד באותה השנה רדינו דבש בשפע — 35 פחים. כמו כן הספקנו להתחיל באותה השנה בגידול עצמי של נחילים ומלכות, והיסוד היה גם הידע שהספקנו לרכוש וגם התנאים שהטבע בירך אותנו. סידרנו תיכף כרטיסיה לכל משפחה, בכדי לדעת את סגולותיה: אם היא אוגרת טובה, אם היא בונה יפה את החלות, הבריאות שלה וכו'. ככה ידענו מאיזו כוורת עלינו לגדל מלכות. מכל 43 הנחילים שקנינו בחרנו רק שתי משפחות שמהן גידלנו וטיפחנו את יתר המשפחות. שתי המשפחות נתנו עוד באותה השנה, כל אחת מהן, יכול של 6 פחים דבש והיוו את היסוד הרציני של המכוורת במשך השנים הבאות.

באותם הימים הטרידה אותנו בעייה חדשה — מכירת הדבש. האוכלוסיה היהודית לא צרכה אז דבש. הצרכנים העיקריים היו הערבים והדרוזים, לכן נמכר היבול בקושי. אני נזכרת כאשר יצאנו למכור את הדבש לחיפה בחנויות הערביות והערבים ראו את הדבש הנקי — בלי דבורים מתות ובלי פירווי חלות דונג — לא האמינו שזה דבש דבורים והחשידונו שאנו רוצים לרמותם ולמכור להם דבש מזויף שאינו אלא תמיסת סוכר. ואומנם לא יכולנו למכור את הדבש ולא היתה לנו ברירה, אלא להוסיף חופן דבורים מתות ופירווי חלות דונג שאספנו מהרדייה ואז הערבים קנו אותו בתור דבש אמיתי, כי רק לדבש כזה הם היו רגילים.

כאשר הגענו ל-180 כוורות יצאנו לראשונה לגדידה לפרדסי רחובות — לקבוצת שילר. זאת היתה השנה התשיעית של המכוורת. בסביבת יגור דולדלה הצמחיה, כי שטחי הבור עובדו גם במשקנו וגם אצל שכנינו והיינו נאלצים למצוא מרעה מתאים. כמו כן היה ברצוננו לנצל את מרעה ההדרים, אשר הדבש ממנו מאוד מקובל בשוק, ואכן היה לנו אז יכול טוב. באותן השנים טרם נלמדו דרכי הגדידה וזמני הגדידה. הלכנו בדרך בה הלכו חברי עיין-חרוד ובית השיטה. אז יצאו עם הכוורות לפרדסים לפני האכילה וכל הטיפול הדרוש להתפתחות המשפחה נעשה במקום המרעה. שיטה זו הכבידה עלינו מאוד, כי נאלצנו לעזוב את הבית ל-5 חודשים, וכאימהות לילדים קטנים הקשה הדבר הזה עוד יותר, אבל לא היתה ברירה כי הענף דרש זאת מאיתנו. בכל זאת אנו יכולים לציין בסיפוק רב את התפתחות המכוורת, שרכשה מעמד נכבד בין ענפי המשק.

המשכנו בדרך של בירור (סלקציה) כמו ביתר ענפי בעלי החיים, אבל כל זה עוד לא סיפק אותנו. בארץ, בין מגדלי הדבורים, הגענו למסקנה כי לשם קידום הענף צריכים להחליף את הגזע המקומי בדבורה מגזע איטלקי וזה מכמה טעמים: (א) הדבורה המקומית רגזנית מאוד ורבים האנשים אשר לא עמדו בפני רוגז הדבורים, הן העובדים והן השכנים, אשר בסביבתם עמדה המכוורת; (ב) תנובת דבש נמוכה. לא כן הדבורים מהגזע האיטלקי. להן יש תכונות חשובות יותר מן הגזע המקומי הן בתנובת הדבש היותר גבוהה, והעיקר חשוב השקט של הדבורה האיטלקית בהשוואה למקומית, תפוקת דונג שלה יותר גדולה וייצר התנחלות חלש יותר. החלטנו על כן להחליף את הגזע ועשינו את העבודה הרבה הזאת. אמנם זה ארך שנים עד שהחלפנו את כל המלכות במכוורת שלנו, אבל עמלנו לא היה לשוא. חל מפנה רציני

במכוורת. הגדלנו את מספר הכוורות עד 650 משפחה. זה היה מספר לא מבוטל ודרש מאיתנו, העובדים הקבועים, מאמץ שלא יכולנו לעמוד בו ודרשנו מהמוסדות תוספת כוח אדם צעיר, אולם כאן נתגלה מקום התורפה. כאשר לענף כה חיוני לא ניתן כוח האדם הדרוש, הרי במקום להגדיל את המכוורת נאלצנו למכור את מחציתה.

בכאב רב אני מציינת, כי לא נמצאו בנים ובנות אשר יסכימו לראות את המכוורת כענף שלהם. הרי בענף הזה תלויים לא במעט יתר ענפי החקלאות, כי הדבורים תופסות מקום ראשון ברשימת מעבירי אבקה, הן בעלות רדיוס-פעולה גדול ונחנות במיטב האפשרויות והסגולות הדרושות להפרות צמחים. הישבו ומצאו כי שמונים אחוז בממוצע מהביקורים בפרחי עץ-האגס וכ"י נעשים ע"י הדבורים ורק עשרים אחוז ע"י יתר בעלי הכנף. יתר על כן: כל פרח מבוקר ע"י הדבורה לא פעם אחת בלבד, אלא מספר פעמים בדרגות שונות של התפתחות הפרח ובשעות השונות של היום. אלה הם דברים ידועים היטב לחקלאים, אבל כנראה שהכרה זו טרם חדרה לשיכבה הצעירה, אשר צריכה להחליף אותנו, וחבל. זאת אני אומרת לאחר סיכום של ארבעים שנות עבודה ואני מקווה שהבנים יכירו סוף סוף בחשיבות הענף הזה וחיוניותו וימצאו בו את מקומם.

ח מ ד ה

צ א ן

נכנסתי לעבוד בענף הצאן בסוף שנת 1948. הייתי עוד תלמיד ביה"ס, בכיתות המשך, עבדתי שנתיים עד שגויסתי לצה"ל.

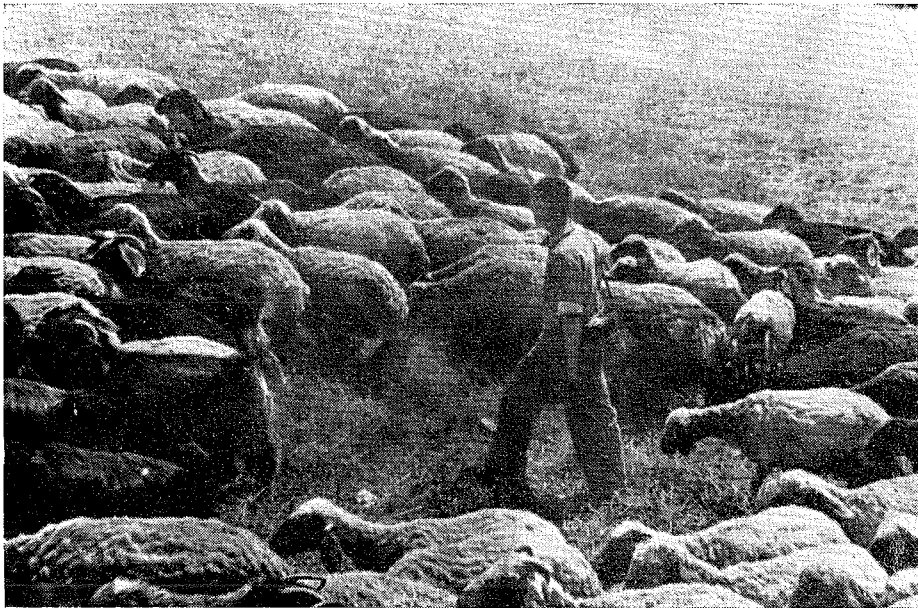
בדיר היתה הזנחה רבה, האבוסים היו תלויים על חבלים ולא פעם נפל אבוס כבד ודרס תחתיו טלה רך או אף כבשה. הגדרות היו מוזנחות, אי אפשר היה להחזיק עדרים בנפרד. סבלנו גם מהחלפה תכופה ותמידית של עובדים. כל עבודה סובלת מחוסר קביעות העובדים בה, אך במיוחד מתבלט הקושי בענפי בעלי החיים. אדם זמני, בלתי-מקצועי, אינו מכיר את הכבשה, טפולו במילא יהיה לקוי, והכבשה מגיבה, אם בהפחתת תנובת החלב ואם בתמותה.

בזמן שירותי בצבא נכנס לעבוד בענף חברנו ליובה גוקובסקי ז"ל. הוא החל להכניס סדר בדיר, איכשהו הגיע לקביעות העובדים והכניס את עבודת הילדים בעונת החליבה. בכלל, ילדי בית הספר היו לנו לעזר רב, וכשאני גזכר כעת בימים ההם נראה לי, שלא היינו יכולים להתגבר על הטיפול בצאן בלי עזרת הילדים. חזרתי מהצבא ומצאתי כבר סדר שורר בדיר.

העבודה בדיר נמשכת בדרך כלל 8 שעות ביום עבודה רגיל, ובעונה — 12 שעות ויותר. אלא דא עקא, שהעונה נמשכת הרבה יותר זמן מאשר כרגיל. עונת החליבה נמשכת מדצמבר עד יולי, היו חולבים פעמיים ביום. בבוקר ובערב. הנורמה היא 100 : 1 (עובד אחד למאה ראשים) בגלל אי קביעותם של העובדים לא הגענו לכך אף פעם. הילדים עסקו בחליבה ובמרעה. בזמן החופש יצאו למרעה כחברים מבוגרים. שעות החליבה 08.30—06.00 בבוקר ו-09.30—7.30 בערב. בקיץ בגלל החום שינינו שעות החליבה, בבוקר היינו חולבים 05.00—03.00 ובצהריים 14.50—12.30. עברנו גם לחליבת לילה 24.00—22.00 ו-14.00—12.00. עונת

הגז מתחילה במאי. הכבשים מסורבלות בצמרן, לכן יש להקל עליהן. הגז נעשה במאורגן ע"י האיזור כולו. כלי העבודה חשמליים.

עדר הצאן קיזמו על מרעה טבעי ושלפים. ביגור היו לנו שלפים, אך חסרו לנו שטחי מרעה. כן דרסנו לא פעם את שדות המזרע והסבנו נזק לפלחה ולמספוא, אך לא היתה ברירה. ההר חסם עלינו, העמק חרוש וזרוע ואנו מוכרחים לרעות. בעונת השלפים "עשינו חיים" נדדנו עם העדר אל השדה, הקמנו מכלאה ושם רעינו בעברנו משטח לשטח. 50% מזון קבלנו מהמרעה. זה מעט מאוד. הצאן יכול להתקיים כשיש לו לפחות 75% מזון מרעה.

ליובה ז"ל עם העדר

אנו הגשנו את יתר 50% מזון גס ומרוכז. חוסר המרעה הטבעי היה בעוכרי הענף וגרם לחיסולו.

היו בדיר 2 עדרים. ס"ה 350—380 ראש. מהם 250 חולבות. כשנכנסתי לעבוד בדיר היתה תנובה של 200 ליטר לשנה לכיבשה. תוך 5 שנים התקדמנו והגענו לתנובה של 320 ליטר לכיבשה לשנה. השגנו זאת ע"י טיפול מתאים, השגחה טובה וברור (סלקציה) בתוך העדר. כל כיבשה עצלה בתנובה דינה ל"תנובה".

הצלחנו ליצור אירת חברות ומסירות בעבודה. נסחפו באוירה זו גם ילדים שהשקיעו הרבה מרץ בענף. היתה עבודת-צוות הדוקה והילדים דאו נזכרים בגאווה בימים ההם. כן, גם להם — "הימים ההם".

נ ח ו ם א ב נ י

מלאכה וחרושת

עבודות חוץ

פלוגת חיפה-ייגור ואחרי כן משק-ייגור המאוחד מילאו תפקיד חלוצי ממדרגה ראשונה, בכיבוש העבודה העברית בחיפה. נקודות התורפה היו בשנות השלושים הנמל והמחצבות, אשר שימשו מקום משיכה וריכוז לעבודה ערבית זולה. לא ערביי הארץ בלבד, אלא גם ערביי חוראן זרמו הנה דרך מעברות הירדן הפרוצות.

צרכיהם של ערבים אלה היו זעומים. בתור מקום-לינה שימשו להם בזמן הראשון מדרכות הרחוב; בתור שיכון יותר "משוכלל" — סוכות מפחים מפורקים. בהמשך הזמן קמה מול מחצבת 4½ שכונה שלמה של צריפונים מפח חלוד.

היתה לנו גם קבוצת-בנין קבלנית — בעיר, שרכשה לעצמה שם טוב בהקמת בנינים שלמים, כולל עבודות הנגרות וריצוף, בריצוף עבדו, בעיקר, חברותינו. כרכו קבוצת הבנין — במו"מ עם בעלי הבתים והבנקים — שימש חברנו ישראל סט ז"ל, שהיה מקובל הן על החברים, הן על האנשים בחוץ, הודות למזגו השקט וישוב-הדעת שלו. בתור רכזה המקצועי של הקבוצה שימש מיכאל שמחוני ז"ל, שהרבה חברים חייבים לו את הכשרתם וידיעתם במקצוע הבנין.

במחצית שנות השלושים חדרנו לבית הרושת "נשר". בעצם חזרנו לעבוד בו, כי גם לפני כן, בזמן הקמתו, עבדו בו חברינו, אולם הפעם היה זה במספר גדול יותר ועם סיכויים לקביעות.

בניית בית החרושת נעשתה בקצב מהיר. עבודות רבות היו נוהגים למסור לפועלים ב"קבלנות", כלומר, תשלום לפי ההספק — דבר שאיפשר להגיע לשכר יותר גבוה ואילו למפעל — לקצב יותר מזורז במילוי העבודה. חברינו, שהיו רגילים לעבודת צוות, הופיעו לא פעם כדוברים ומארגנים של קבוצות כאלה, אשר בהן היו מעורבים פועלים בודדים וחברי קיבוץ, ברם, זה לא הפריע לחשוף אותנו כראשונים לפיטורים עם גמר בנין בית-החרושת, כאשר חלה ירידה תלולה במספר הפועלים הדרושים.

תהליך דומה עבר גם על החברות שעבדו בעיר, בבית הרושת "שמן". היינו נאלצים בזמן פיטורין להאבק קשות על כל מקום עבודה. ניתן להגיד, כי הסדינעורים של כיבוש העבודה לא עמד לנו בשמירת עמדותינו בעבודה בעיר. יתכן, כי היינו עומדים בזה ביתר הצלחה, לולא העובדה שגם במשק חלו, בינתיים, תמורות. גילוי המים ואיחוד המשק עם הפלוגה נתנו דחיפה להתפתחות הענפים החקלאיים. החברים שהיו משתחררים מעבודה בעיר, נבלעו בענפי המשק. ואשר לחברות — הרי על כל אחת מהן, עם גידול מספר הילדים במשק — היה גטוש ממש קרב בין מוסדות הילדים. חלק מן החברות עוד נאחו זמן מה בעבודה בעיר הודות למפעלים העצמיים של המשק, שהתמקמו בבית החלוצות. היו אלה — המכבסה המיכנית, בעלת היקף לא קטן, אשר כיבסה לבנים בשביל אוניות, בתי-מלון ואנשים פרטיים; ו"גיזה" — בית-אריגה לשטיחים ווילונות, מפעל שיצאו לו מוניטין בארץ.

עם הפסקת העליה וצמצום כוח האדם שעמד לרשותנו, נאלצנו לחסל את מפעל האריגה, את המכבסה מסרנו לקיבוץ צעיר שטרם פיתח את משקו והיה זקוק למקום תעסוקה בשביל החברות. זכור לי כי בשם פלוגת "שדות ים", שירשה מאתנו את המכבסה, הופיעה אצלנו חנה סגש ז"ל.

*

עבודות חוץ — משקלן היה ניכר במאזנו הכספי של המשק, לדוגמא תשמש שנת-מאזן אחת, שהסתכמה ברווח מעבודות חוץ בסכום של 3000 לא"י — סכום הגון בזמנים ההם ובהיקף המשק אז — מול הפסד של 1000 לא"י בענפים חקלאיים, שטרם הספיקו להתבסס. מקומנו בעיר ובמיוחד בעבודות כיבוש — יצרו למשק הערכה בציבור הפועלים החיפאי. היינו מיוצגים במוסדות הנבחרים של מועצת הפועלים העירונית ובמקביל לכך פעילים גם במפלגה. אחרי הפילוג שחל במפא"י, גרמו חשבונות מפלגתיים צרים להפסקת זיקת הקיבוצים למועצות הפועלים העירוניות, אף על פי שחבריהם עדיין עבדו בסקטור העירוני בין כפועלים שכירים, בין כעובדים במפעלים עצמיים כדוגמת הבודדים, שגם הם עבדו לא רק כשכירים, אלא גם כחברי קואופרטיבים.

היו אלה שנים של עליה גדולה. מצב זה חייב את המשק לחפש מקורות עבודה נוספים. בשנת 1937 קם מפעל "מקורות", אשר שם לו למטרה להעביר קוי מים מאזורים שלנו, בהם התגלו מים רבים, לאזורים שחונים, כמו נהלל ועפולה. יותר מאוחר הוארכו הקוים גם לחיפה, שהתקשרה עם "מקורות" על קבלת מים מבארות שבסביבתנו. משקי הסביבה תפסו את מקומם בעבודת "מקורות". פועלי העיר לא קפצו גם הפעם על ה"מציאה" הזאת של הפירת אדמה בחדשי הקיץ החמים, כאשר האדמה קשה כאבן. נבחרנו גם לועד הפועלים שהתארגן בעקבות העבודה ב"מקורות" ואשר הקיף פועלים בודדים וקיבוציים מכפר-חסידיים ועד נהלל. זה איפשר לנו לשמור על עמדתנו וגם למלא תפקיד חשוב בארגון פועלי הסביבה.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נחפזו האנגלים להרחיב את רשת הכבישים. איירונים איטלקיים החלו לפקוד את שמי ארצנו ואף הטילו את פצצותיהם בתל-אביב, וגרמו לקרבנות רבים. היה חשש להפצצת הגשר בכביש עכו וחשוב היה ליצור דרך אלטרנטיבית, שתקשור את מרכז הארץ עם הצפון. אז הופיעה על הפרק סלילת כביש כפר-חסידיים — כפר-אתא.

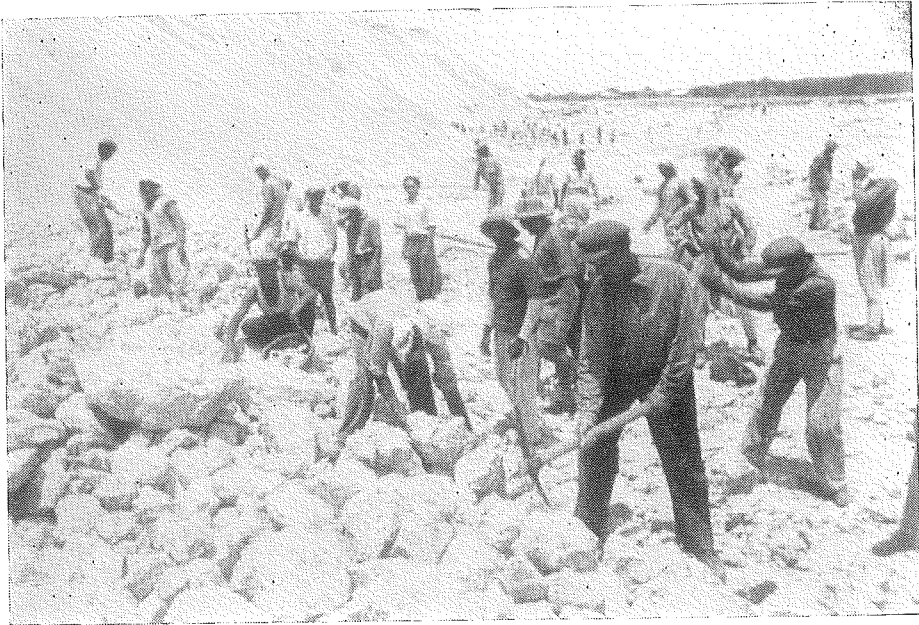
עם התקרבות צבא רומל לגבולות הארץ היה הכרח למהר, ככל האפשר, בסלילת הכביש. שכנענו את המחלקה לעבודות ציבוריות למסור את העבודה לפועלי הסביבה, בנימוק כי המשקים יעמידו לרשות עבודה זו את ציודם וזה יחיש את מהלך העבודה. ואמנם, השתמשנו במחרשת-דיסקוס של המשק, שעשתה חריש בצדי הכביש ועל ידי כך קימצנו בהפירת האדמה הדרושה להרמת גובה הכביש. בסיכום ניתן להגיד, כי היתה זו תקופה עשירת-אירועים, שהכשירה אנשים לעבודה פיתחה כוחות ארגון, הוסיפה הכנסות למשק והעלתה כוחות אדם לבנינו. בתקופה הזאת פעלנו רבות לכיבוש העבודה העברית.

אליעזר פולושקו

המחצבה

מחצבת „ארבע וחצי“ פותחה ע"י חברה משותפת לסולל-בונה ולערבי, בשם קרמן, אשר היתה אחר כך ל„אבדוסיד“. היתה זו שותפות, אשר הלקוח הראשי שלה, הנמל, חייב אותה, בהתאם למדיניות ממשלת המנדט, לספק עבודה לשני העמים היושבים בארץ לפי היחס המספרי שלהם. פלוגת יגור החלה לעבוד בה מתחילת פיתוחה. היתה זו עבודה אשר ענתה לצורכי הפלוגה, אם מטעמי כלכלה — עבודה קבועה ומשתלמת יפה — ואם מטעמי זיקה למקור ייצור ראשוני — המשך רוח קלוטובה הסלעית.

כבשנו לעצמנו מקום חשוב במפעל, עבדנו באחריות והיינו בעמדות מפתח. המגרסות בדינו, ואף ההר קורס לרעם פיצונו. לא איכזבנו. לעיתים עבדנו 12—14 שעות ביום והמשלוחים יצאו בשלמותם, לא היו עיכובים.

משהתרחבה הבניה בארץ, עם העליה החמישית הגדולה, סיפקה מחצבה זו את רוב החצץ לבניה. ההיקף גדל והדרישה לעובדים גדלה. יגור נשאה באחריות. 40—50 עובדים יצאו מדי יום לעבודת המחצבה. קדחנו בסלע, סתמנו בדינמיט ופוצצנו. אנו היינו החוצבים בהר וגורסים החצץ. העבודות הפשוטות יותר — ביקוע הסלעים והובלת ה„דבש“ למגרסות, היו בידי הערבים. משפרצו מאורעות תרצ"ו והשביתה הערבית הקיפה גם את המחצבה, השתלטנו אנו על העבודות האלו והמחצבה לא שבתה. בימים הקשים ביותר, בהתקפות

אש רובים, רעשו פטישי האויר, הרעימו ה"וורדות", הלמו הקורנסים, "טרטרו" המגרסות והקרונות והמשאיות יצאו עמוסות לדרך, מתנשפות וחורקות.

בראשית ימיה של המחצבה נפצע בה פצעי מוות אחד מטובי החברים של המשק, שלמה גלובמן ז"ל, אשר נחלץ לעזרת הפלוגה בימיה הראשונים. בזמן פיצוץ, כאשר העובדים היו במחסה, פרץ שבר אבן את הצריף, בו חסו העובדים, ופגע בבטנו. חשיבותה של העבודה במחצבה היה לא רק במישור הכלכלי. מקום עבודה זה קלט עשרות חברים מהעליה החדשה וכאן הם למדו לעבוד. העבודה היתה קשה ומפרכת, אך נסכה גם רוח של גאווה.

עם פרוץ מלחמת העולם שונה המצב. עשרות מחברי המשק גויסו לפלמ"ח ולצבא הבריטי, גם המשק החקלאי שהתרחב תבע עובדים נוספים, וכך הוחלט לצמצם זמנית את עבודתנו במחצבה. המשכנו בה בגרעין של כ-15 איש ליום, במגמה לחזור אליה במלוא הכוח בבוא הזמן. אולם לא נסתייע הדבר ועם קום מדינת ישראל עזבנו את המחצבה כליל.

רפאל ישרון

הפטיש שנזנח

מונה עתה הפטיש ומעלה חלודה, הידית שבורה וכל כולו כאילו מיותר. אך לא כך היה בזמן המדינה בדרך, כאשר תשתית הכבישים שנשללו או היתה אבן-סולינג.

יש והנוסע בכביש חיפה-יגור יפנה את ראשו לעבר מחצבה ענקית, בעלת ציוד מודרני, יסתכל רגע ויחזור להרהוריו או לשיחתו עם השכן לנסיעה. לא כן אותם חברים שמחצבה זו היתה לפני שנים תחנתם הראשונה, מקום עבודתם הראשון ביגור, במיוחד לאותם החברים שהגיעו מקיבוץ ההכשרה של חוצבי אבנים ע"ש יוסף טרומפלדור בקלוסובה. רבות עברנו מאז אותם הימים, חדורי אמונה רבה ורצון ברזל לחדור לכל מקומות עבודה. ימים אלה הם כקרן אור בחיי. ואמנם חדרנו במשך הזמן לכל סוגי העבודה במחצבה.

באחד הימים הבחנתי שענף החציבה בפטיש נמצא כולו בידי ערבים, ולפועל היהודי אין שם דריסת רגל. עבודה זו היא אמנם קשה מאוד, אבל, משתלמת יותר. אמרתי לעצמי שאין שום סיבה שלא אחדור לענף זה. ואכן בזמן ההפסקות של ארוחת-בוקר וצהריים נסיתי את כוחי בחציבה. עשיתי זאת כמובן בהסתר לבל תשורני עיין. הנפתי את הפטיש פעם פעמיים וגוש האבן אינו מתפורר. את חרפתי אני מגלה ברבים: יותר מדפיקות לב לא השגתי, וזאת לדעת: להניף פטיש, אשר משקלו שמונה ק"ג, לא היה קל ביותר. הערבים לא היו כמובן מעוניינים להדריך אותנו.

החלטתי באיזה שהוא אופן ללמוד עבודה זו ויהי מה, אם לא בדרך רגילה הרי אשתמש קצת בערמה. השגתי סיגריות מצריות טובות ובהפסקת הצהריים כיבדתי בהן פועל ערבי צעיר. הוא קיבל את הסיגריות תוך תמיהה על אדיבותי ורוחב לבי. כמובן שבהזדמנות זו נכנסתי איתו לשיחת הכרה ראשונה: מה נשמע, מה שלומך ומה שמך וכו' וכו'. למחרת חזרתי עם שתי קופסאות סיגריות מצריות. "הבה נתערב — אמרתי לו, כאילו דרך אגב — שאתה לא תפורר את האבן הזאת. אם תצליח, הסיגריות הן שלך". הערבי שמח מאוד להצעת. קודם כל רצה להוכיח לי את מומחיותו בחציבת אבנים וגם הסיגריות קסמו לו ביותר.

בעירנות רבה עקבתי אחר כל תנועה שלו, איך הוא מחזיק את הפטיש, צורת הנפתו והורדתו, חיפוש אחרי "גיד" ובאותו מקום לרכו את המכות ואחר כך במרחקים קצובים של עשרה ס"מ, אחת שתיים, שלושה. עמדתי מוקסם משליטתו בפטיש וממכותיו המדוייקות והתכליתיות. התחלתי באימונים עקשניים ועמד לי כושר גופי. לאט לאט נכנסתי לטור המקצוע ואחרי זמן מה נהייתי הוצב ממש. הכמות שהספקתי במשך יום עבודתי הניחה את דעת הממונים והתחלתי לעבוד כמנפץ אבנים יחידי בין הערבים. חלק מהם קיבל אותי בסבר פנים יפות והיו גם כאלה שחקרו שיניים, אבל לא היתה להם ברירה והשלימו עם העובדה הזאת. כעת אחרי שלושים שנה בערך יש ואני נתקל בפטיש הכבד שנונח, וכאלו ידיד וותיק פגשתי.

יעקב אלוני

העבודה בבית החרושת „נשר“

בשנת 1933, עם הקמת הכבשן הראשון, נכנסנו כפועלים קבועים לבית החרושת „נשר“. מיום העברת פלוגת חיפה ליגור — כשהעבודה השכירה מחוץ למשק, התחילה בהיקף גדול ותפסה מקום נכבד בטבלת סדור העבודה — היו עינינו נטויות בכמיהה מערבה לכבשני נשר, פולטי העשן התמידיים, ברצון כביר לחדור לשם כפועלים קבועים במפעל. היינו עסוקים עד אז בנשר בעבודות „הקלאיות“ גרידא: בעגלונות, בנטיעת החורשה ועיבודיה. היו אלה עבודות זמניות, — עובד אחד או שניים — וכל זה „מחוץ“ לבית החרושת, ומובן שלא הסתפקנו בזאת. עבודת החציבה היתה בידי קבלן ערבי נוגש, שהעסיק מאות פועלים ערביים משכם וגנין בשכר ירוד מאד. „הפיכה“ נועזת ע"י קבלנות של פועלים עבריים במקום זה, היתה עוד בגדר חלום.

ההנהלה הטכנית הגרמנית או — הסכימה להעסיק אותנו רק בעבודות זמניות, בעיקר בבהמות עבודה. בעל המפעל התנגד בכלל להעסיק בבית החרושת שלו את הקיבוצניקים „הקומוניסטים“, ולמוסדות הפועלים במקום לא היו הוראות „מגבוה“ בענין זה, והתור לבית החרושת היה בידי מועצת פועלי חיפה ומרכז העבודה, ולא ברשותם. וככה נמשך משא-ומתן זה, ללא תוצאות מעשיות, כשנתיים בערך.

ברם, לא ויתרנו והמשכנו לטפל בענין במרץ ועקשנות, ואחרי ישיבה באחד מהדרי מועצת פועלי חיפה „בדרג גבוה“: — מזכיר הועד הפועל של ההסתדרות, מזכיר מרכז העבודה, מזכיר מועצת פועלי חיפה, בא כוח הקבוץ והח' בת-שבע ז"ל, שהיתה אז מזכירת המשק, — הוחלט שלחברי הקיבוצים ישנה זכות לעבודה קבועה במפעלי חרושת, ונכנסנו לתור „נשר“, ל"שמך", לטחנות הגדולות — המפעלים הגדולים אז בחיפה, שרוב פועלי העיר נמשך ושאף להגיע אליהם.

כניסתנו ל"נשר" היתה אינדוידואלית, לא כחברי קבוץ שאפשר להחליפם מפעם לפעם. החשבון במשרד, הזכויות והחובות היו פרטיות בהחלט. בעל המפעל לא הסכים לתנאים אחרים ומובן שבחירת האנשים על ידנו לעבודה היתה קפדנית מאד: כושר ורצון עבודה, נטיה ליהסים הוגנים עם צבור הפועלים במקום הגדול והמגוון, ואימון שהחבר לא יעזוב את המשק, כי אין אפשרות להחליפו באחר. היתה מחשבה שהחבר קושר את גורלו למפעל

„נשר“ לכל ימי חייו וגם זה היה נימוק שהקשה על בחירת האנשים. הרשימה נקבעה ע"י המזכירות ואושרה באסיפה כללית — פרוצדורה הנהוגה כעת בבחירת מוסדות וועדות חשובות.

זכורני איך שבת־שבע ז"ל הסתכלה בי בעיניים מביעות חמלה: „הייתי רוצה שתסע לאיזה בית־הבראה לפני כניסתך ל"נשר". הייתי או "ירוד" קצת — ומובן שלבית־הבראה לא נסעתי, זה היה או דבר נדיר מאד ונשלחו להבראה רק אחרי ניתוחים או מחלות קשות. נכנסתי לעבוד בין הראשונים — הראשון.

הדרישות לתוספת פועלים תכפו מפעם לפעם, ואחרי זמן קצר הגענו ל־30 חברים, עובדים במפעל. שכר העבודה היה גבוה, יחסית, בהשוואה למקומות עבודה אחרים וכפי שצויין או באחד מדו"חות הכספיים השנתיים: עובד "נשר" מרויח כדי קיום שתי משפחות במקום. חדרנו כמעט לכל המחלקות: הבנין, החצר, בית האריזה ומחלקת הייצור ותפסנו שם מקומות חשובים. מקובל היה לחשוב או שהעבודה ב"נשר" היא קלה, „מתבטלים“ הרבה, ו"חיים בנוחיות", אבל המציאות היתה אחרת: שמונה שעות עבודה באבק, בגזים של פחם ודלק, ותוך זה לספק חומר למכונות הגדולות הצועקות: הב — הב — זה מעייף מאד את העובדים, מטמטם את מוחם שמתמלא כאילו עשן וגז, ולא פעם קנאנו בעובדי השדה, החקלאים, שנמצאים באויר צח ומרענן, ונוסף לזה הם אינם תלויים בזולתם כמונו.

נכנסתי לעבוד במחלקת הייצור — הכבשנים — עבודת משמרות: שבוע־יום, שבוע־ערב ושבוע־לילה. והשבתות — שתיים עבודה של 12 שעות ואחת־חפשית. אי־אפשר להפסיק ולקרה את הכבשנים והתנאים קשים ולא נוחים, בעיקר, לחבר־קיבוץ שמנותק בערבים מהחברים, מהבית והמשפחה. „אלמנט פסיבי“, חי חיי צבור רק אחת לשלשה שבועות, מין „אורח נוטה ללון“. היו לנו, לפועלי המשמרות — למחלקה זו הצטרפו עוד כמה מחברי המשק — קשיים נוספים בענין התחבורה. האוטו האחרון בין חיפה וכפר־חסידיים — קרית עמל וטבעון טרם נבנו — היה מגיע בשעה שמונה בערב, בכדי לחזור בעשר מהעבודה או לצאת למשמרת לילה, היינו זקוקים לתחבורה מהמשק. נהגי המשאיות, שהיו עייפים אחרי יום עבודה, לא ברצון נענו לזה והיינו מתוחים ומודאגים, מתרוצצים מאחד לשני, ולפעמים היינו צריכים גם להעזר במוכיר עד שסודר הדבר.

בפרוץ "מאורעות" בארץ — וזה קרה מפעם לפעם — והוכרז עוצר בדרכים אחרי שעה 6, היינו צריכים "לבלות" ארבע שעות עד התחלת העבודה. אחרי משמרת ערב היינו לנים אצל מישהו מידידינו וחוזרים הביתה רק בבוקר.

עבדנו כולנו — אנשי המשמרות וגם הפועלים היומיים — הרבה שעות נוספות, לא ויתרנו על זה אף פעם, וזכורות לנו תגובות פועלים בודדים: "מה הקיבוצניקים האלו להוטים כל כך לעבוד בשבתות ושעות נוספות, מה הם מקבלים תמורת זה בקיבוץ?" ותשובתנו היתה: עוד משפחה אחת, עוד חבר לעבודות כיבוש או להגדלת המשק ופיתוח ענפיו.

היינו פעילים גם במוסדות המקומיים: במועצת הפועלים, ועדת בקורת ועוד. נוצרו יחסים חבריים טובים בינינו ובין יתר הצבור. היתה לנו גם זמן מה אשליה של „שליחות“, שימצאו כאלו אשר ימשכו אלינו וילכו בעקבותינו.

עם גמר עבודות הבנין פוטרו רבים וביניהם גם חלק מחברינו לפי הנוסחה המקובלת: „אחרון לכניסה — ראשון ליציאה“ והמשק גם לא לחם בתוקף רב על זכויותיו, משום הפסקת העליה והצורך בעובדים בבית, בענפי החקלאות, שהתפתחו וגדלו בינתיים, ומובן שלהם זכות קדימה לכול.

במשך הזמן עבר המפעל לידי סולל-בונה. תנאי העבודה השתפרו בהרבה: יותר ימי חופשה, בית-הבראה כל שנה, במקום עבודת השבתות ימי מנוחה באמצע השבוע, תנאים נורמליים וטובים כתגמול לשנים קודמות-קשות. עם פרוץ המלחמה וגיוס חברים לצבא הבריטי ולבריגדה הוציאו שוב חברים מ"גשר", והמתח והעניין אצל הנשארים פחת. עם קבלת עבודה "תנובה" — מפעל קבלני עצמאי, בעל סכויים רבים — שוב דללו כוחותינו ב"גשר", מגמת המשק היתה ליצירת מפעלים עצמאיים וצמצום בעבודה שכירה מחוץ למקום. בשנת 1956 עם הפיטורים האחרונים מטעמי ייעול ב"גשר", פוטרו עוד כמה מתכרינו. לאט לאט, מסיבות שונות, נשארו רק 6 עובדים קבועים — פינה קטנה במפעל הגדול הזה.

ק. סיני

גיזה" - מפעל לאריגת-יד

בשנת 1932 נפתח בבית החלוצות בחיפה קורס ללימוד אריגת-יד. את הקורס הזה יזמה — בשיתוף עם מועצת הפועלות — אשה אמריקאית שהגיעה ארצה באותה שנה, הגברת ברדינה, אשר עשתה רבות בכדי לפתח תעשיית-בית בארץ. היא גם הביאה איתה את הנולים. בקורס שנמשך 4 חודשים השתתפו שמונה בחורות, מהן 5 עירוניות, חברה אחת ממשמר-זבולון ושתי חבירות מיגור. עם סיום הקורס התפזרו הבחורות הבודדות והתגבש גרעין שהורכב מתברות שני המשקים שהיוה את היסוד להקמת בית-האריגה בבית החלוצות. המנהלת והמייסדת בפועל היתה גוסטה שטרומף, אז מנהלת בית החלוצות.

המפעל התחיל להתפתח בקיץ 1934. עבדו בו כ־15 בחורות והתחלנו להוציא את תוצרתנו לשוק. באותו זמן הגיעה עלייה גדולה מגרמניה, שהיתה רגילה לטוג זה של סחורה והיא שהיותה את הצרכן העיקרי לתוצרתנו. נפתחו מספר חנויות בתל-אביב ובחיפה, שקנו מאיתנו את התוצרת ושיווקו אותה. כבר בשנים הראשונות התבססנו בשוק וסחורתנו היתה מקובלת על הקונים. סוגי התוצרת שייצרנו: מרבדים לספות ולרצפה, כריות, מפות, בדים לשמלות.

ההזמנה הגדולה הראשונה, שהיא גם פירסמה את מפעלנו היתה אריגת המסך הגדול בשביל „ארמון" בחיפה. קיבלנו על עצמנו ביצוע עבודה זו, שהעסיקה אותנו שבועות מספר. כמובן שהזמנו גם לפתיחה החגיגית של האולם.

באנו בקשרים עם אדריכלים שונים שהזמינו אצלנו עבודות לפי תוכנית. במשך תקופה ארוכה (עד שהמפעל עבר ליגור) הודרכנו ע"י מדריכות מקצועיות, שקיבלו את הכשרתן עוד בחו"ל (גרמניה, אמריקה). מדריכות אלו תיכננו את הדוגמאות ונתנו לנו את ההכשרה היסודית הן מבחינה אמנותית והן מבחינה מקצועית. במשך הזמן הגענו גם אנחנו לייצור דוגמאות.

בית המלאכה התחיל מחדר אחד ועם התרחבותו „כבשנו" שני חדרים נוספים. עבודות בולטות שביצענו היו: הריפור והווילונות לבית רוטנברג על הכרמל; לבית וויצמן שברחובות ארגנו את המרבדים על הרצפה לפי ציור מיוחד של אדריכל; סיפקנו את הווילונות לבניין בנק לאומי בחיפה ועוד מוסדות ומפעלים רבים נהנו מתוצרתנו.

במשך הזמן עזבו אותנו השותפים מקבוצת השומר הצעיר, שהיו להם כ־40% במפעל. לאחר שעברו להתישבות בכפר-מסריק לא היה ביכולתם להכניס אנשים נוספים למפעל וגם הכביד עליהם המרחק מיישובם לחיפה ואילצם לפרק את השותפות. אנחנו נשארו בעלי המפעל. מראשית הקמת המפעל קיימנו יחסים הדוקים עם מולר, בעל ביח"ר „אתא", שהתעניין מאוד במפעלנו וסייע בידנו בהשגת הומרי גלם בארץ ובחו"ל. הוא סיפק לנו תקופה מסוימת את חוטי השתי שהיו מסוג משובח.

השיטות ואמצעי העבודה היו פרימיטיביים ביותר ולכן גם ההספק היה קטן מאוד — מרבד וחצי לאיש ליום עבודה. במשך הזמן למדנו את המקצוע. הכנסנו שיכלולים ויעילות והגענו להספק של 4 מרבדים ביום עבודה לאיש. כל העבודות נעשו ביד. עם הזמן, כאשר סוג העבודה הזה פשט בארץ התחלנו לבצע את סלילת החוטים במכונה, כמובן שזה העלה את ההספק. נכנסו חברות וחברים נוספים

לעבודה במפעל. העבודה המיכנית לא היתה קשה ללימוד, אך מבחינה פיזית העבודה ליד הנול כלל לא היתה קלה.

מוצר גוסף שהיינו מייצרים היה בד לשמלות-קיץ מחוטי אתא. זאת עשינו בתקופת מלחמת העולם השנייה, כאשר היה קשה מאוד להשיג בדים. היה זה אחד המוצרים המוצלחים ביותר שלנו בתקופה ההיא. את הבדים האלה היינו מוכרים לסלון בחיפה, שבו היתה מבוצעת מלאכת התפירה ומשם גם שווקה התוצרת המוגמרת. מוצר זה „הלך” בשוק בהצלחה מספר שנים.

עוד בזמן המנדט הבריטי התחיל „המשביר” בעיבוד צמר כבשים וסיפק לנו כמות גדולה של חומר גלם זה. רכישת חומרי גלם היתה תלויה או בקבלת רשיונות מיוחדים מטעם משרד המסחר והתעשייה. רק לאחר מלחמת השיחרור נפתח השוק החופשי לקניית חומרי גלם.

בתחילה היינו עושים את חוטי השתי בבית. היתה זו עבודה רבה ומורכבת. עם העליה בייצור התחלנו לקנות שתי מוכן מבתי מלאכה מיכניים בעיר. אורך השתי הקנוי הגיע לכמה מאות מטרים בעוד שזה אשר יוצר אצלנו היה מוגבל לאורך של מאה מטרים. המיכסה היתה 5 מרבדים לאיש וזו בוצעה במהירות תוך עבודה מאומצת. בשעה ורבע בממוצע היה מוכן מרבד אחד.

כשהועבר המפעל למשק הוא שוכן בבנייני בית ספר טיץ. אחרי הקמת „לגיון” עברנו לבניין המתפרה (ע"י המכבסה) ולבסוף נשאר אדם אחד שעבד בחדר בצריף. עוד היום אפשר למצוא פה ושם חלקים בודדים מנולי האריגה.

המפעל חוסל בשנת 1952, כי לא היה באפשרותו של המשק להכניס כוחות חדשים והרבה מהעובדים הקבועים יצאו או הוצאו לתפקידים במשק. העובדים התנגדו לחיסול המפעל ובצדק. אין ספק, שלו המשיך המפעל להתקיים היה משמש מקום עבודה חשוב ונותן סיפוק להרבה מבנותינו הצעירות, שלא מצאו עדיין מקום עבודה קבוע. כי זו הייתה עבודה יוצרת ורבת-עניין.

אחרי חיסול המפעל היינו מבקרים מדי פעם בהנויות שהיו מוכרות את תוצרתנו. בעלי החנויות התפלאו מאוד על חיסול המפעל שסחרתו היתה כל כך מבוקשת ושהכניס יום עבודה יפה לחבריה. הם לא הבינו את הסיבה שהעלינו בפניהם — חוסר כוח-אדם. בעיר היה אז חוסר עבודה וביגור מחסלים מפעלים בגלל חוסר ידיים עובדות.

האווירה בין העובדים במפעל היתה חברתית ולבבית. משטר העבודה היה קפדני. היתה ביקורת עצמית, הואיל וההספק נראה מיד לעין וזה גם דירבן את העובדות להעלות את התפוקה.

עוד היום צופות אנו בגעועים אל התקופה ההיא של העבודה ב„גיוח”, שהייתה מלאת עניין וסיפוק לכל עובדיה.

חזה לב, רות עשת

קשר - חבר - אג"ד

פלוגת חיפה—יגור עבדה בחיפה ובסביבתה: בנמל, במחצבות, בבנין ובמקומות אחרים. גם במשק היתה קבוצת בנין שעבדה בעיר. יום יום היינו צריכים להגיע לעבודה. נסענו ברכבת, אך היא לא התאימה לנו. הנהלת הרכבת הסכימה אמנם לקבוע תחנה ביגור ואף להקציב בשבילנו רכבות מיוחדות בהתחלת יום העבודה ובסיומו, אבל בעיית התחבורה לא נפתרו. מהתחנה המזרחית הצטרכנו לשרך דרכנו ברגל לכל מקומות העבודה וביניהם מרוחקים מאוד. הכרח היה לכן למצוא פיתרון אחר. התחלנו לנסוע במכונית שלנו, שנועדה בחציה להובלת משא ובחציה להובלת גוסעים. אך גם מכונית זו לא סיפקה את כל הצרכים ולמרות מסירותם של הנהגים ונכונותם לעבוד במאמץ יתר, לא תמיד הספיקו החברים להגיע לעבודה בזמן.

באותם הימים היה גם קשר לחיפה באוטומובילים של נהגים בודדים. הם היו מסייעים את הפועלים והתושבים מנשר לחיפה וחזרה. מספר הקו שלהם היה 8. הם לא היו מאוגדים

וסיכסוכים מתמידים היו ביניהם, אך בדבר אחד היו מאוחדים — המחיר. הם דרשו 1.5 גרוש בעד נסיעה מחיפה לנשר — מחיר די גבוה בתנאים דאז. ה"אוטובוסים" שלהם לא היו נוחים ופתוחים תמיד לגשם ורוח. נהגים אלה התחילו לעבוד גם בקו יגור, קבעו מחירים גבוהים ואף סדרי התחבורה היו משובשים. אז החליטה הפלוגה לקנות אוטובוס ולהסיע את חברי הפלוגה לחיפה.

כך נולד ה"ריאו", אוטובוס סגור של 12 מקומות ישיבה ואני נקבעתי כנהגו הקבוע. גם מספרנו היה קו"8. בתחילה חשבו הבודדים שלא נחזיק מעמד הרבה זמן, אך משראו שעברה שנה ועוד שנה באה ובינתיים הוספנו עוד אוטובוס "ווייט" גדול עם 25 מקומות ישיבה, החלו להצר צעדינו. המאבק היה קשה והתנהל בעיקרו בתוך כותלי ההסתדרות כשליצינו מועצת פועלי נשר. הבודדים לא הסתפקו בכך והחלו בלחץ פיסני. סגרו לנו את הכניסה והציאה לתחנה, איימו עלינו במעשי אלימות ואף הוציאו זממם לפועל בלחצם אותי פעם בין 2 אוטובוסים. כאן פקעה סבלנותם של חברי הפלוגה ולאחר תגובה חריפה מצידנו נפסק הלחץ הפיסי והמאבק נמשך בתוך ההסתדרות, אשר פסקה לאחד את שני הגורמים וכך נוצר הקואופרטיב "קשר" (השם הוצע ע"י חברנו ש. קנטור שקיבל פרס — שנת נסיעות חופשיות בקו"8). מאז התגלגלנו גילגולים רבים עד שהגענו לקואופרטיב הגדול "אגד".

ב־1933 נסעתי עם פועלי ביח"ר נשר לחיפה (היתה זו שנת העלייה של יהודי גרמניה, והערבים נאבקו עם השילטון על סגירת העלייה). הגעתי עד לביח"ר לסיגריות קרמן ברחוב נצרת. מתוך חצר בית החרושת יצא המון ערבי וסגר לי את הדרך. הם פקדו עלי לחזור, כי הערבים הכריזו שביתה כללית. "אין לנו שום דבר נגדכם ולא נפגע בכם" — אמרו לי. "יש לנו ענין עם השילטון הבריטי בלבד".

כשחזרתי הביתה הטילו עלי לעלות לנוה-שאנן ולהוריד משם את המבריאים שלנו חזרה הביתה.

בתקופת המאורעות 1936—1939 התנכלו הערבים קשות לתחבורה. נקודות התורפה היו ואדי רושמיה, חליסה וכל הדרך ממסעף הקריות עד שכונת נשר. מזרחה מיגור היו קרית-חרושת אלרואי ויקנעם. גם אלה היו נקודות תורפה שלנו. יום יום הותקפנו במטחי יריות מכוונות היטב. היו גם אבידות, אך את הקשר לא הפסקנו. היה פעם דיון על קטע התחבורה יגור—יקנעם, אם כדאי להסתכן בו או שמא מוטב לוותר עליו. התנדבתי לעבוד בקו זה ובלבד שלא ייסגר. אכן כמעט ושילמתי בחיי עבור העזתי זאת. באחד הימים הייתי מטרה להתקפה מרוכזת של כנופיה ערבית בנקודה לא הרחק מג'למי. הצילו אותי היישובים הקרובים אותם שירתנו. הם הילצו אותי בדיוק כשהחלה הסתערות הכנופיה על האוטו שלי. מספר פגזי מרגמה "2 ותנועה נועזת של אנשי ההגנה הבריחה את התוקפים ואנכי ניצלתי והמשכתי בדרכי.

בימי המאבק נתקלנו לא פעם באיבה גלויה מצד הבריטים. החיפושים נערכו בגסות ובכוונה להעליב ולהשפיל. באחד הימים נסענו דרך המפרץ, עלו לאוטובוס 4 בחורים. לא ידעתי מי הם ולא שאלתי. ליד גשר הקישון היה מחסום ביקורת. האנגלים עצרו את האוטובוס וציוו על כולם לרדת. מתחת לספסל האחורי נמצאו שלושה רימוני-יד. החיילים פנו קודם אלי. אמרתי להם שאינני יודע למי הם שייכים, אני מוביל נוסעים ולא פצצות ואינני אחראי לאף נוסע ולא בודק. החיילים החליטו להעלות שוב את הנוסעים מתוך כוונה שכל אחד יתיישב על מקומו הקודם ואז הם יזהו את בעל הרימונים. אך אף נוסע לא התיישב בספסל האחורי. הם ציוו עלי להישאר ואת הנוסעים שוב הורידו מהאוטובוס. בינתיים הודנב

תור ארוך של מכוניות והקצין האחראי, מתוך לחץ התור הגדול, החל צועק עלי למה אני עומד ומעכב את כל התנועה "זוז כבר מכאן" צעק אלי. רמזתי לאנשים והם עלו על האוטובוס ואני זזתי לפני שהתברר לו במה העניין. זכותנו היתה להיות בקואופרטיב "קשר" ב-12%. לאחר מכן כשהתאחדנו עם המפרץ ירדה זכותנו ל-5% ואילו ב"אגד" זכותנו שני אחוזים.

אריה שוחט

תנובה - חקלאות על גלגלים

"תנובה" — שרות חלוקת התוצרת של תנובה בחנויות חיפה נוסדה בימי מלחמת העולם השנייה. מטרתה היתה להשאיר את רווח התיווך בידי היצרן וכן לדאוג לחלוקה שווה בכל שדרות האוכלוסיה. נוסף לזה היה צורך באמצעים מיוחדים להחזרת התוצרת העברית לשוק ולעמוד בשער בפני פריצת השוק ע"י תוצרת זולה.

כיום משבאים אנו לסקור את מפעל חלוקת תוצרת תנובה, במשך למעלה מעשרים שנה יש לזכור, כי היה עלינו להקיף את כל איזור הצפון: חיפה, הקריית, טבעון ועד זכרון חדרה הגענו. ההתחלה היתה צנועה. איגוד של שלושה משקים — יגור, רמת-יוחנן ובית-אורן. אנחנו התחלנו ב"איגוד" בשלוש מכוניות מיושנות ו-6 חברים. ההתחלה לא היתה קלה. היינו אנשי שדה, מחצבה וכו', ואת מלאכת התיווך לא ידענו. הוטל על כל אחד מאיתנו להיות נהג, סבל, גזבר ובא-כוח תנובה בעיר גם יחד, ונוסף לזה להחזיק סכומי כסף שלא היינו רגילים להם.

"תנובה", הספק העיקרי של תוצרת המשק החקלאי העברי, עוד לא היתה מפותחת כל צורכה. אפשרויות ההספקה שלה לא השיגו את דרישת השוק. עבדנו אז על אספקה מעורבת: תוצרת חלב, שימורים וביצים, וכל הפדיון של יום אחד הסתכם ב-18—20 לא"י (בערך שכר חודשי של פועל) ומזה קיבלנו קומיסיון.

החל משנת 45—1946 גבר הייצור של תוצרת חלב במשקים וכתוצאה מזה חלה התפתחות רבה בתנובה והתרחב מפעל חלוקת התוצרת. בבת אחת הגדלנו מספר המכוניות ל-12. עברנו לספציפיקציה של חלוקת תוצרת והפרדנו בין הסוגים השונים.

בשנת 1946 חל מפנה בהתפתחות הענף. שיחרורם של חברים רבים מהצבא הזרימה לענף כוחות חשובים לפיתוחו. החיילים המשוחררים, שבחלקם למדו נהגות בהיותם בצבא נכנסו לענף מלאי מרץ ורצון להקיף את כל החלוקה בחיפה ובסביבה. הכפלנו את מספר המכוניות ל-25, ועבדנו 50 חברים. העבודה היתה קשה ומייגעת. ההשכמה היתה בשעות הקטנות של הלילה, וחזרנו הביתה עם דימדומי ערב, לאחר מכן היינו עוד צריכים להכין את חשבון המכירה, ספירת הכסף ומסירתו למשרד.

עם פרוץ מלחמת השיחרור, הועמדנו במבחן חמור. שיבוש דרכי התחבורה עקב התקפות מרוכזות של הערבים — השלטון המנדטורי טרם עזב את הטביבה — גרם לנו קשיים רבים. עבדנו במכוניות מיושנות תוך סיכון החיים והרכוש. מכונית כזו עלולה היתה להתעקש ולהתחיל "להשתנק" דוקא בהימצאה בתוך אלומת האש של הכנופיות. צצו ספקות אם להמשיך בעבודה במצב כזה והחלטנו להמשיך בכל התנאים. לא אחת הגענו לחיפה ואנו

היהודים בכביש, בעיר ומחוצה לה. לא נזכרו את חיפה. החנויות קיבלו את התוצרת והיישוב לא רעב. על כן גם שימשו לא פעם מטרה להתקפה מרוכזת של הערבים, ומעשי-גניסים הוא שהצלחנו להיפטר בנוקים קלי-ערך בלבד. אכן זכינו להערכה ממוסדות הקהילה היהודית בחיפה ומשקנו אנו.

עם גמר מלחמת הקוממיות, החלה להסתמן ירידה בענף. המשק העברי התפתח, הוא היה צריך לענות לדרישות המדינה בשטח ייצור המזון והחרושת. לכסות את הפער שנוצר ע"י יציאת הערבים מן הארץ, והמשק דרש את עובדיו. החלה "משוכה" מענפי העזר אל המשק החקלאי וגם הענף שלנו נפגע. נאבקנו קשות עם מוסדות המשק על זכותו של הענף להתפתחות נוספת. חיפה גדלה והתרחבה בצערי ענק, ובאמצעים הקיימים לא הספקנו להשיג גידול מהיר זה. המשקים שהיו חברים באיגוד יצאו מהעבודה עם גמר מלחמת העולם השנייה ואנו נשארו לבד.

ארבע שנים נמשך המאבק הקשה על פיתוחו של המפעל בכוחות עצמיים עד שבשנת 1952 הוחלט להכניס לענף עבודה שכירה. לנו, עובדי הענף, היה אז ברור שזהו תחילת הסוף של מפעל זה. בעיית העבודה והאירגון נפתרו ע"י הענף עצמו ובמקרים רבים לא לפי עקרונות הקיבוץ. החלה גשירה. בתחילה בעובדים חברי המשק, אשר המשק קלט אותם ללא קושי, ואחר כך צומצם גם מספר המכונות. מ-25 מכונות ירדנו ל-18 והוספנו לרדת, וכיום אנו עובדים ב-12 אזורים בלבד ואף אלה עומדים בסימן חיסול.

שורה

„לגין” - הנפעל ובעייתו

את רעיון התעשייה לקיבוץ הביאו כמה גורמים גם יחד: הצורך באיזון כוחות העבודה וההכנסות; פתרון לחברים מוגבלים בעבודתם, אם מפאת הגיל או מצב בריאותם; ניצול אפשרויות כלכליות שנוצרו עם הגדלת היישוב ובייחוד לאחר הקמת המדינה, ואחרון — תקווה שהנוצר ימצא כאן שטח נרחב לפעולה והתמחות. היום, אחרי עשרים וחמש שנה, עלינו לציין שהעניינים התפתחו בחלקם אחרת. מבלי שהיתה לנו שליטה מלאה על הגורמים. הסתבר שקשה מאוד לתכנן תעשייה ולהגבילה מראש במספר העובדים, כי מלחמת הקיום של בית החרושת תוך התחרות עם מפעלים אחרים, אינה מרשה לפגור והוא חייב להתקדם ללא הרף. הגבלה בפיתוח מפעל ניתנת לביצוע במידה מסויימת רק במקרה של הסכם עם יתר המפעלים באותו ענף על סטנדרטיזציה. ז.א. כל מפעל מייצר רק כמות מוגבלת של סוגים — דבר שהיה מביא גם לחסכון בהשקעות בציוד. אבל לפי המצב בענף התעשייה שלנו דבר זה אינו ניתן. התפתחות המפעל הביאה אותנו מ-2 עובדים בשנת 1939 ל-135 עובדים בשנת 1962/1963 וממחזור של — 156 לא"י ב-1939 ל-5 מיליון ל"י בשנת 1962/63.

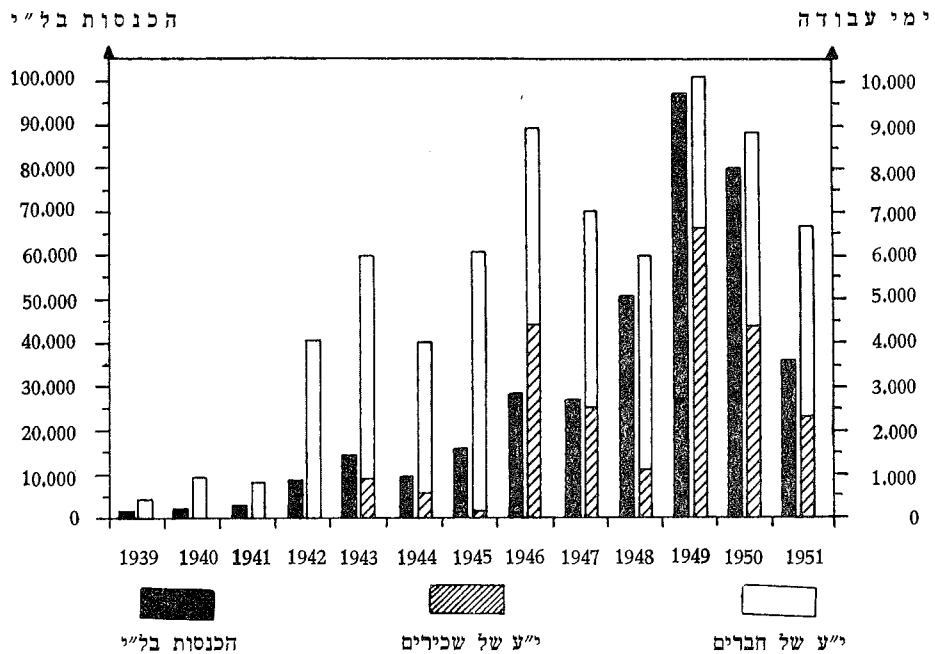
הואיל ולמשק לא היו מספיק עובדים היה צורך לקבל אותם מהחוץ. הפירצה התרחבה מאוד עם קבלת עובדים שכירים נוספים קודם ע"י קשר עם פלוגת „מכורה” מכפר חסידים ואחר כך ע"י קבלת פועלים מהסביבה, בעיקר בעלי מקצוע. היום מעסיק המפעל כ-60 שכירים, שמהם 27 הם מקצועיים.

התברר גם כי אין לבנות מפעל רק על חברים בעלי כושר עבודה מוגבל ויש צורך בפרופורציה נאותה בין מוגבלים ומכוננים לבין גילים יותר צעירים. בייחוד נתקשנו בהכשרת בנים לתפקידים המרובים שמפעל מודרני זקוק להם והסיבות הן רבות ושונות. אין לשכוח שמספר חברי המשק בכלל לא גדל בשנים האחרונות והמשימות המוטלות על התנועה

שלנו הן רבות, אולם מפעל כמו "לגין" חייב להתפתח ולהתקדם וזקוק לעירוידם רציני. האפשרות הזו של הכנסת כוחות עבודה מבחוץ וההשלמה איתה טומנת בחובה סכנות גדולות ו"פוטרת" אותנו מן המאמץ להקדיש יותר תשומת לב למפעל זה. גם התקווה שזירמי העלייה יבואו אלינו ויקלו על מצוקת העובדים נתבדתה, כמו כן לא הצלחנו להשפיע שלפחות חלק מהשכירים יראה את עתידו בקיבוץ.

★

בית החרושת לפחים וקופסאות פח "לגין" — תחילתו בפתיחת בית שהוקמה בשנת 1939 במשק ביוזמתו של חבר אחד, פחח-מומחה, שלמד את המקצוע עוד בחוץ לארץ. הוא גם פעל — ומוסדות המשק נתנו את ידם לכך — להרחבת הפחחיה, להכנסת המכבש הראשון ומבלטים מספר ולבצע כמה הזמנות צנועות עבור תנובה ובתי חרושת לצבעים בסביבה הקרובה. — כזאת היתה ההתחלה. אך תקופת מלחמת העולם השנייה, חניית צבאות בנות הברית באיזורנו ועקב כך התפתחות תעשיית השימורים — הביאה דרישה גדלה והולכת של אריזות ומפעלנו החל לגדול. נרכש ציוד, בעיקר בתוך הארץ ומקצתו בחו"ל, והתחלנו בייצור מספר סוגים רב יותר, אם כי כל הייצור התנהל בציוד חצי-אוטומטי ומיושן. בשנים הראשונות לאחר הקמת המדינה שרר מחסור חריף במטבע זר והועמדנו בפני קשיים גדולים ביבוא פח מחו"ל — חומר הגלם העיקרי שלנו — נקבעה לנו מכסת יבוא. עקב זה ייצורנו היה מוגבל — המחירים נקבעו בשיתוף עם המפקח על המחירים. ההתפתחות של המפעל בשנות 1939—1951 התבטאה במספרים כדלקמן:

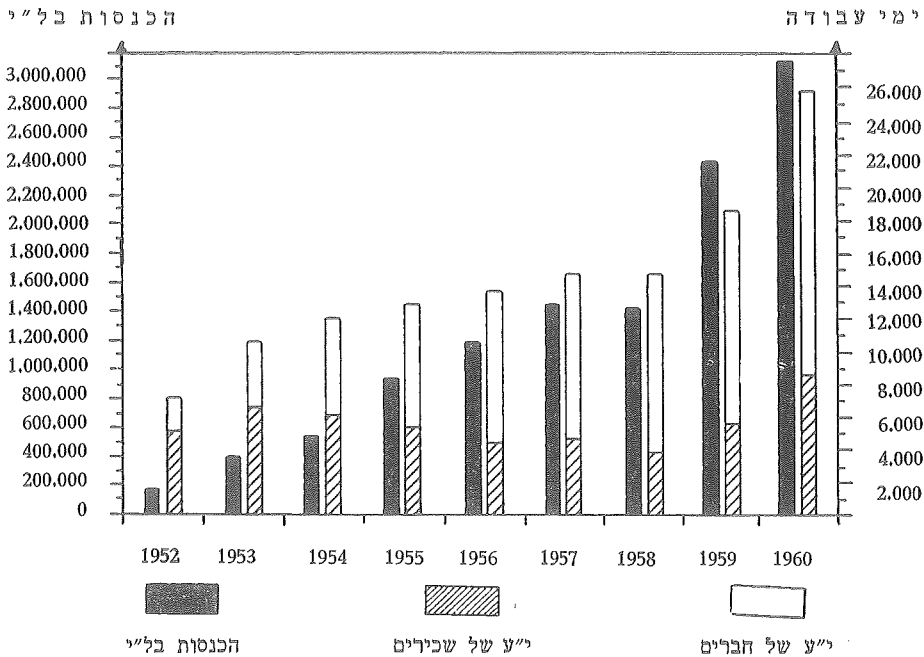

בשנת 1950 התגלתה אפשרות לעבור לפסים של ייצור יותר יעיל ע"י רכישת ציוד אוטומטי. קיבלנו הלוואה במטבע זר לזמן ארוך בתנאים נוחים והוחלט על רכישת קו אוטומטי לייצור הקופסה הסטנדרטית לשימורים א"2 (600 גרם), אולם התברר שסכום זה אינו מספיק

לרכישת קו חדש ולאחר התייעצויות רבות סוכם על רכישת קו משומש, שהחל בייצור בשנת 1952/1951 ונמצא עד היום בעבודה. ההספק שלו: כ-200 קופסה לדקה. נכנסו ל"מועדון" של מפעלים בעלי ציוד אוטומטי. אולם חיש מהר למדנו שקו אוטומטי אחד אינו מבטיח לנו עמדה עצמאית ויכולת לעמוד בהתחרות עם המפעל הגדול בארץ, שהיו לו ארבעה קווים. הסכמנו לכן להתום על הסכם עם בעלי המפעל הנ"ל, שהגביל אותנו אומנם במיכסת ייצור, אולם נתן לנו שהות להתבסס בשוק וללמוד את הבעיית. ידענו כמו כן שהסכם כזה — מסיבות רבות — לא יוכל להתקיים לזמן בלתי מוגבל. החלטנו על כן להרחיב את המפעל ולהתכונן לתקופה של עמידה עצמאית ותוך התחרות. לשם כך היה צורך לרכוש עוד שני קווים אוטומטיים ומחלקה להדפסת פת, על-מנת לכסות לפחות בחלקן את הדרישות העיקריות של השוק. תוכנית זו בוצעה בשנות 1957/58 ובביצועה השקענו כמיליון לירות. יש לציין כי קיבלנו עזרה רבה ממשרד המסחר והתעשייה וגם מהבנקים בצורת מלווים לזמן ארוך על חלקה הגדול של ההשקעה הנ"ל.

המשכנו עוד תקופה מסויימת במסגרת ההסכם עם החברה הנ"ל, אולם בשנת 1960 התפרקה השותפות. שנים אלה של ההסכם היו שנים של חשיבות מרובה להתפתחות המפעל, בהן היינו לגורם רציני בתעשיית אריזת-הפח בארץ.

והרי התקופה במספרים:

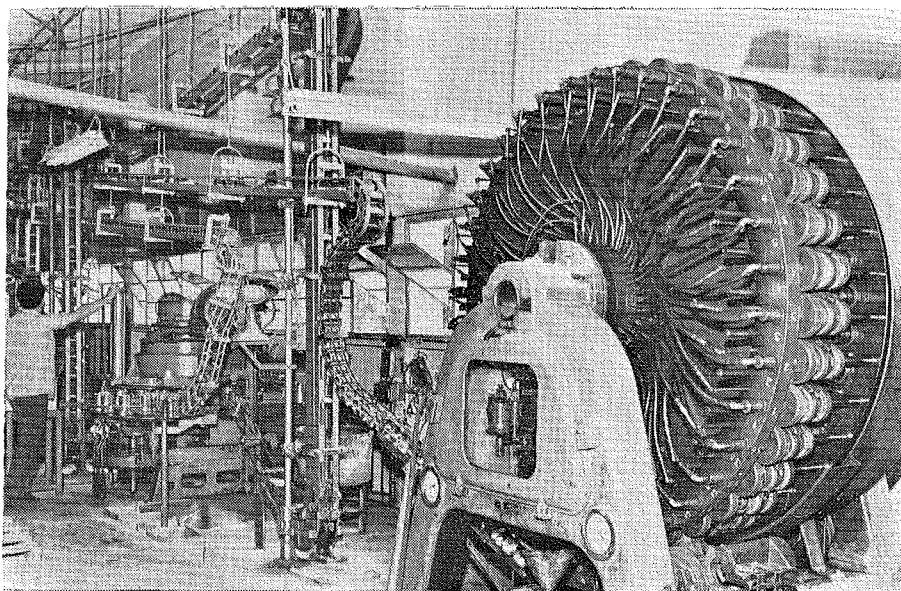
עוד זמן רב לפני הפירוק ובייחוד אחרי הפירוק חיפשנו אפשרות להשגת ידע טכני, הואיל ועמידה בהתחרות מול המפעל השני, שלו היה שותף עם ידע עצום, חייב גם אותנו להשיג ידע דומה, אחרת נשקפה סכנה מוחשית להמשך קיומם מפעלנו בכלל, כי תעשיית אריזת-הפח עוברת שינויים מהפכניים בכל הנוגע לחומר הגלם היסודי — הפח, שיטות הייצור וכמו כן בשימוש בלכות-מגן.

קיימת שאיפה מוצדקת להשוות את רמת האריזה בארץ לזו של ארצות אירופה ואמריקה. יש דרישה לאריזות חדשות שפיתוחן דורש השקעות גדולות במעבדות ובנסיונות, לכן היה לנו ברור שהמשך קיימנו תלוי בהתקשרות עם חברה גדולה. הואיל ובענף אריזות הפח שולטות בעצם שתי חברות-ענק: "אמריקן-קן" ו"קונטיננטל" והאחרונה כבר היתה מיוצגת בארץ, היה זה טבעי לפנות לראשונה. לא כאן המקום לפרט את הקשיים, עליהם היינו צריכים להתגבר, על מנת להגיע לחתימת ההסכם (המו"מ נמשך כשנתיים בהפסקות).

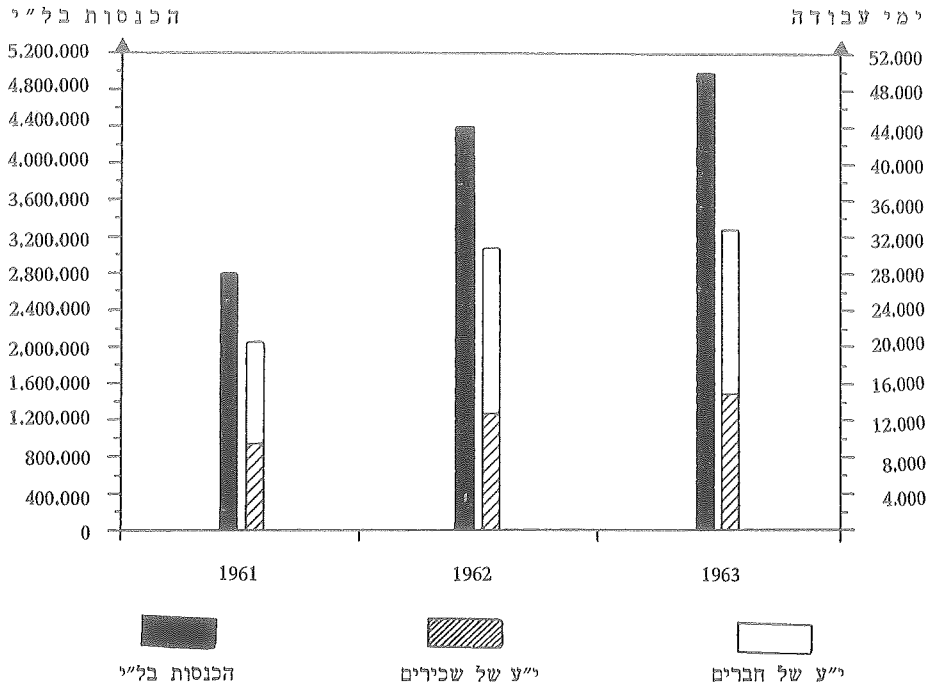
יש לדעת ש"אמריקן-קן" היא חברה גדולה לא רק למוצרי פח, אלא גם לאלומיניום, פלסטיק, זכוכית קרטון ונייר. חברה זו לא הסכימה לתת לנו רק ידע תמורת תשלום, אלא התנתה את ההתקשרות בשותפות ממש של 33% לפחות.

ההסכם על השותפות נכנס לתוקפו ב-1.4.63. השקעת "אמריקן-קן" לשם רכישת שלישי המפעל תהייה בציוד ובידע בסיסי. הציוד שהחברה תספק לנו, צריך לתרום להעלאתנו לדרגה של מפעל דומה באמריקה ומומחה משם ידריכנו כאן בתקופה של שנתיים. כמובן שמהתאריך הנ"ל הפכה "לגין" רשמית לחברה עצמאית והחלה תקופה חדשה — "בין-לאומית" של מפעלנו.

לחתימת ההסכם קדמו אסיפות רבות במשך והיו היסוסים לא מעטים, אולם לבסוף, לעומת חוסר כל סיכוי להשיג ידע ממקור אחר הוחלט להיכנס לשותפות הנ"ל לאחר שקודם לכן ניתנה הסכמתה של מזכירות הקיבוץ שהקימה לשם כך וועדה מיוחדת.

והרי התקופה בין פירוק החברה המשותפת ועד להפעלת ההסכם עם „אמריקן-קן“.

מוקדם עדיין לסכם סיכום ראשון את התרומה של החברה האמריקאית בקידום המפעל מבחינה טכנית, אולם יש לציין שהשותפות החדשה הביאה איתה בעייות חדשות, לעתים די מסובכות, הנובעות בעיקר מהשוני היסודי של שני השותפים, אם כי ידענו מראש ששותפות זו תחייב אותנו לשינויים גדולים באירגון וניהול המפעל.

על התעשייה בארץ עוברת עכשיו תקופה קשה. המעבר מן התקופה של הגנה אדמיניסטרטיבית לחשיפה בפני יבוא מתחרה, העמידה את התעשייה הזאת במצב של „להיות או לחדול“. אירגון נאות וייעול יחד עם שימוש בחומרים חדשים הם הנשק העיקרי במלחמת הקיום של ענף האריות, ואין כן הבדל מהותי אם המפעל הוא בתל-אביב או ביגור. אותם חוקים כלכליים חלים על הכול. בצורת החיים שלנו, כאשר מדובר על תעשייה, יש יתרונות בהשוואה למפעלים לא קיבוציים, אבל יש גם חסרונות (ולא כאן המקום לעמוד עליהם).

בעייה ספציפית שלנו היא בעיית העבודה השכירה הדורשת פתרון. בבעייה זו מתלבטת כל ההתיישבות והקואופרציה, אולם אי-הבהירות בשטח זה מקשה על תיכנון מפעלנו לעתיד. חלק נכבד של חברי יגור מצא את מקום עבודתו ב„לגין“ והביא את המפעל עד הלום. בית החרושת „לגין“ הפך להיות למפעל השני בגודלו בארץ, עם חוג לקוחות הנאמן לנו, שקשר את גורלו בגורלנו במידה רבה. תפסנו עורק חיוני מאוד בחיים הכלכליים של ארצנו, שלו עתיד גדול בארץ.

ובסוף ברצוני להזכיר את חברנו יונה קלמנטינובסקי ז"ל, אשר תרם רבות לפיתוח המפעל וקידומו.

דוב רפפורט

המרפאה מראשיתה

לקראת עלייתי לארץ הכשרתי את עצמי כאחות — מקצוע שהיה קרוב ללבי. תנאי העלייה גם הם חיבבו למשלח-יד, אולם עקב רצוני להידיבק בעבודה חקלאית ולתת חלקי לבניין המשק בעמל כפיים — משאת-נפש שפעמה אז בלבבות רבים בתנועה החלוצית, פניתי בראשית דרכי ביגור, בסוף שנת 1925, לעבודה בענפי גן ירק, נטיעות ומשתלה, דבר שנתן לי סיפוק וקורת-רוח. היה בזה גם מן הרתיעה מקבלת תפקיד אחראי של אחות בגיל צעיר, נוכח מצב הבריאות הקשה במשק באותן שנים ראשונות. הקדחת עודנה בתוקפה, שליטה במקום ובסביבה — מחמת ביצות ומיים עומדים באיזור הקישון, החברים קדחו ימים על ימים, כשהם נתקפים לסירוגין בצמרמורת וחום. פקודת היום: כל אחד ואחד חייב לקבל מגת חנין — תרופה לנגוע בקדחת ואמצעי-מנע לאלה שטרם נוגעו בה.

מצב הבריאות במשק היה אז ירוד ביותר. המים הדלוחים שהובאו בחביות מן הבאר של הכפר הערבי יגור, לצורכי ענפי החי ולצרכיו של האדם — הספיקו בצמצום לרחיצת הגוף. נוסף על כך, הסילוק הלקוי של האשפה, תעלות בייוב פתוחות וזבובים למכביר — כל אלה הגבירו את התחלואה.

הואיל והעזרה הרפואית עדיין היתה מצומצמת, התגברתי על חששותי ונעניתי לבקשתם של החברים, להתמסר לחבישת פצעים, לטיפול בחולים והכנסת אוכל לחדריהם וכן להילוות לרופא בביקוריו — תחילה בתום יום-העבודה ולאחר מכן, כאשר גדלו הצרכים, בהקדשת שעותיים בלבד למטרה זו מיום עבודתי במשק, נוהג זה היה קיים שנים מספר. לרשותי אז — ארון קטן, תלוי על הקיר באחד מחדרי החברות, בו נמצאו כמה אגדים, מקצת יוד, ווזלין ושמן כווייה.

ביום גשום אחד, כשאני עושה בתוך קבוצת חברים בהוצאת חלוקי-אבנים מן הנחל (הואדי), במיזונם לגודליהם ובניפוץ חלקם לחצץ בפטישי-יד — עבודה מן המנין בימי חורף, בכדי להעסיק את החברים כשלא ניתן לצאת לשדה — הופיעו שלושה אנשים, מכובדים למראה, מלווים ע"י חברנו ג.פ. למראה סימן ידו שכוון אלי קמתי מערימת החצץ וניגשתי אליהם, מבלי דעת מי הם האנשים הללו, מה מעשיהם ומה רצונם. עברית לא ידעתי ולא הבנתי, איפוא, את שיחתם.

ג.פ. הסביר לי, כי חפצם לראות את ה"פפירן" (ניירות) שלי, כלומר: הדיפלומה של בית-ספר לאחיות, אותו סיימתי ברוסיה. לאחר שהאורחים נתנו עינם בתעודתי רמז לי ג.פ. שאני יכולה לחזור לעבודתי. אחר כך נודע לי, כי אותם המבקרים היו אנשי מרכז קופת-חולים: ד"ר י. מאיר וד"ר גליקר ז"ל ויב"ל ר. בוניק, מנהל המחוז, וכי באותו המעמד "הוכרתני" כאחות, ועבודתי הרפואית, בשיעור של שעותיים ביום, אושרה אז מטעם קופ"ח.

*

עם הצעדים הראשונים הורגש הצורך בפינה קבועה לקבלת חולים — מרפאה, כביכול, היה במשק מחסן לצינורות ולכלי-עבודה של הקרן הקיימת, צריף ששיטחו היה 2x4 מטר, כאשר המחסן התרוקן והצריף עבר לרשות המשק, התקינו לו חלונות ועשו בו מחיצה — חלקו להנהלת-חשבונות וחלקו למרפאה בועיר אנפיין. ריהוטה הראשון של "המרפאה" היה אותו ארון-רפואות קטן שהועבר לכאן ונתלה על הקיר; שולחן, אשר משפחת עולים נדיבה זיכתנו בו; ספה, מעשה לוחות, מחוברים זה אל זה, ושני פחי נפט מרוקנים לשיבה. לאספקת מיים הותקן פח וברז בו וכן קערה נתונה על תלת-רגליים מתחתיו. במקום המתנה לקבלת-רפוי שימשו לשיבה — הסלעים אשר ליד חדר-המרפאה, שלא היה בו להכיל מן הבאים

הנוקקים לטיפול, אלא כדי אחד בלבד, ואף כי קבלת החברים במרפאה, שעתה נועדה במאוחר, ככלות עבודת היום, בתום הבאת ארוחת-ערב לחולים — עם זאת שררה תמיד בין הממתינים אווירה עליונה וחברית, כשהם משיחים ומזמרים להנאתם ולהנאת חבריהם החובשת. משנגמר הטיפול היה עוד צורך לכבס את התחבושות המשומשות וגם להכין את החדר לקראת יום המחר, לקול יללת-תנים ההולכת וקרבה — תופעת-לילה שהטילה פחד על נערה, אשר זה מקרוב הגיעה ארצה, במחיצתו של צריף זעיר זה שהינו כשנתיים ימים.

*

הקשיים בעבודתי לא בוששו לבוא. המעבר מספסל הלימודים אל ארץ חדשה, ענייה, אל תנאים אחרים ומיוחדים, אל אורח חיי-קיבוץ, חיי מחסור ודוחק — חייבו הסתגלות מהירה, דריכות ללימוד, לרכישת נסיון, ולמרבה הקושי — תנאי ביקוריו של הרופא הראשון ביגור ד"ר פינקנזון, הוא היה בא מנשר לבקר את יגור פעמיים בשבוע, ואם גם אין המרחק מכאן לכאן גדול ביותר, הרי דרכו אלינו נמשכה די זמן — בנוסעו בעגלת חביות המיים, או כשהוא רכוב על חמור. ואפילו היה נקרא למקרים דחופים בלילה — לא ניתן להחיש את בואו. השגת רפואה, גם היא היתה כרוכה בימים ההם בקושי מיוחד. לפי החוק הממשלתי, אשר קופת-חולים היתה כפופה לו, הוטל איסור על החזקת רפואות ביישוב כפרי, אלא אם כן היתה בו מרפאה מסודרת. מכאן, שכל תרופה, שנקבעה על ידי הרופא וזיבה אותי לנסוע לקופת-חולים בעגלה המובילה חלב מחליבת-לילה העירה — אפשרות יחידה של תחבורה לחיפה במשך היום. במקרים שהעגלון, מאין לו סידורים בעיר, חזר הביתה יותר מוקדם — מן ההכרח היה לחזור ברגל מחיפה ליגור, כשהרפואה בידי, מלאת דאגה למצבם של החולים. צעד ניכר בשיפור תנאי העבודה של המרפאה בא עם העברתה לאחד מצריפי המגורים. ואף כי גם כאן זכתה המרפאה למחצית החדר בלבד — הרי עמד הפעם לרשותה שטח של 2×3 מטר. אולם עיקר טעמו של השיפור היה בזה ששוב לא נאלצו החברים, בהמתנים לטיפול או לרופא, לעמוד בחוץ גם בגשם. אומנם המרפסת היתה פתוחה, הרי בכל זאת היה גג מעל ראשם! גם בתוך המרפאה חלה התקדמות-מה: הוכנס שולחן מרוצף, דרגשים שניים ווילון מבד ערבי. לעתים קיבלנו גם עזרה כלשהי מקופת-חולים. ככה עברו עלינו עוד שנתיים. לאחר בקשות ודרישות, דיונים ו"מלחמות" להרחבת המרפאה ושיכלולה — ניתן לנו חדר נוסף, בתנאים חדשים אלה הוקצה חצי-חדר לבית מרקחת והחדר "הגדול" הסמוך — מחציתו נקבעה לרופא, לשעת בואו אלינו לביקור ומחציתו — לחובשת, ופרגוד מבדיל ביניהם. רק אז הכירה קופת-חולים במוסדנו כמרפאה כפרית והתחלנו לקבל מידה ציוד צנוע, לפי התקן הנהוג, בהתאם למספר הנפשות במקום.

*

עם הקמתו של בית-התינוקות הראשון באחד הצריפים, עלתה בעיית הילדים. בעיקר סבלו התינוקות, חרף כל השתדלויותינו, ממחלות המעיים. בראש וראשונה הטרידה הדיזנטריה והסיבוכים המתלווים אליה, אשר נחשבה בימים ההם למחלה קטלנית בגיל הינקות. התרופות החדישות למלחמה במחלה זו טרם נודעו אז — ולא פעם נאבקו הרופאים קשות בבת-יחולים על חיי הילד, ויש שמאמציהם היו לשוא. המחלה פקדה את בית התינוקות שלנו בשנתו הראשונה והפילה קרבנות מספר, כאשר גדלו התינוקות ועברו לפעוטונים ולגנים — סבלו מסיבות בלתי ברורות, מעליית-חום. במיוחד שמרנו את הילדים בפני הקדחת, ויש לציין כי לא נפגעו ממנה.

כעבור זמן ניבנו בתים מיוחדים לילדים, ניתנה הכשרה למטפלות וגם הרופאים נתנו

מכוחם להטבת מצב הבריאות במוסדות הילדים. אם הצלחנו להגיע להישגים ניכרים בטיפול בילדים באותה תקופה של חיפושי דרך — הרי חלקן של המטפלות לא היה מועט, הודות למסירותן ודאגתן לילד, תוך כדי קשר ואימון הדדי ביניהן ובין עובדי המרפאה.

לא קל היה מצבם של החברים שהותקפו קשה בקדחת. בחדר של צריף עמדו ארבע או חמש מיטות ומזרני-קש עליהם. שרר שם חום בקייץ וקור בחורף; חוסר אפשרות להחלפת לבנים סדירה ועל הכל — תזונה ירודה. התפריט הרגיל — דג מלוח, זיתים, צנון וקיטניות. ואילו תפוחי-אדמה, פרי, לחם-לבן — כמעט לא היו בנמצא. גבינה הובאה לחולה מן המצרכים שהיו שמורים לילדים. דייסה בשבילו — ביקשנו בבית-התינוקות, מאחר שהמטבח הגדול לא היה מוכן לפנות לכך פרימוס מן הבישול הכללי.

על כל התנאים הקשים כיסתה המסירות לחולה מצד המטפלים. גם הרופאים: ד"ר פינקנוץ, אחריו ד"ר צייטלין ולאחר מכן ד"ר פ. לבובה, גילו דאגה רבה לחברים החולים והיחסים בין הרופא והחולה היו בנויים על הערכה הדדית ומגע חברתי קרוב. קרה לא פעם שהרופא הוזעק בעגלה בלילה, מחדת-יתר של החברים למצבו של החולה לעתים גם ללא הצדקה רפואית.

*

בינתיים גדל היישוב והתרחב ושוב לא הספיקו השעות המעטות שהופרשו מיום-העבודה במשק לטיפול בחולים ולהחזקת המרפאה. נוסף על העבודה הרפואית בבית היה גם צורך לבקר לפרקים ביישובים הסמוכים. על גבעת חרתיה, שער-העמקים כיום, התיישבה חבורה די גדולה של חסידי הרבי מקו'נ'ניץ, אשר בפולין, שהותקפו בקדחת ללא הפסק. פרט לביקור רופא אחת לשבוע היתה הנקודה משוללת כל עזרה רפואית. הייתי נוסעת, איפוא, אליהם מזמן לזמן, וכן היה צורך בהגשת עזרה לכפר-חסידיים, שעה שהרופא היה יוצא לחופשה. במרוצת השנים חלה התקדמות רבה בשטח התברואה בסביבה. הביצות יובשו ופחתה הקדחת. תנאי השיכון והכלכלה הוטבו אף הם.

באמצע שנות השלושים הגיעה למשק משפחת רופאים, חברינו מרים ושרגא עוגן. לאחר עבודתם בענפי המשק נכנסו לעבודה רפואית והשתלבו בתוכה. זאת הפעם זכינו שחברים מתוך שורותינו ממלאים תפקיד רופא. כל אחד בתחומו קידם את מצב הדברים.

עם תנופת הגידול של החברה במקום שוב לא היה בכוחה של המרפאה הדחוקה בחדר ובמחצית-החדר, לספק את הצרכים הרבים בשטח הרפואי. בשנת 1935 הוקם למענה צריף מארך, מצופה פח ובו ששה חדרים: 4 מהם למרפאה — חדר-רופא, בית מרקחת, חדר אחיות וחדר חשמל. כמו כן חדר למרפאת שיניים וחדר למעבדת שיניים. מעתה סיפקה קופת-חולים ציוד רפואי במידה הדרושה, ציידה במכשירים את חדר החשמל, וכן תרמה מצידה לשיכלול שטחים אחרים בעבודת המרפאה, ופחת הצורך בנסיעות לקופ"ח בחיפה.

בפרק-זמן זה יש לציין את הקמת "חמיי-יגור", מכון ריפוי בתרכיז מי-מעיינות של חמי-טבריה. בחדריו: אמבטיות למרחץ, מיטות לטיפול וכן תא לחימום "בוץ" (פנגו). המכון נועד להקל על הנזקק לריפוי זה, לפרוק מעליו טרדות למיניהן, אשר הנסיעה לחמי-טבריה כרוכה בהן, מה גם שבנסיבות הדברים לא תמיד ניתן היה לקיימה ברציפות. ולא זו בלבד. המכון איפשר לספק ריפוי גם לאותם החברים אשר מחלת הפרקים אצלם היתה עוד בראשיתה. עם גידול היישוב, על חבריו וילדיו, הסתעפו דרכי הטיפול בחולה: במרפאה שלנו, בבתי-חולים, במוסדות רפואיים, בבתי-החלמה וכו'. גם וועדת הבריאות היתה לנו לעזר רב מבחינה ציבורית-חברתית.

*

פרק מיוחד בעבודתנו הרפואית היוו המאורעות בארץ בימי שלטון המנדט. אומנם גם בימי שלום היינו דרוכים תמיד במצב של כוונות, כשאנו צפויים מפעם לפעם לגניבות, שוד והתנפלויות. זכור לי מקרה אחד של התקפה על אנשי כפר-חסידיים, בנוסעם בשעות הערב בעגלה מחיפה לביתם. במרחק-מה מן הכפר הערבי יג'ור, הכנסתי את הפצועים שהובאו אלינו לאחד החדרים בצריף הסמוך לכביש, הגשתי להם עזרה ראשונה בשומרי עליהם כל אותו הלילה — מאין רופא במקום ומחוסר אפשרות להעבירם לבית-חולים עקב המצב הבטחוני בכבישים.

בבוא ימי המאורעות של שנת 1929 התחלנו לאמן חברים וחברות בעזרה ראשונה. הניע לכך בעיקר פיזור החברים במקומות-עבודה מרוחקים, כאשר אין לדעת מראש מתי ואיפה עלול לקרות משהו. היינו אז, בשטח העזרה הראשונה, עדיין בראשית הדרך; ידיעות מועטות בטיפול בפצוע, ציוד מועט לצורך העברתו במצב נוח לבית-חולים וכו'. על אף זאת השתדלנו לעשות ככל האפשר, במעט הנתון בידינו.

משפרצו מאורעות 1936 היינו מאורגנים במידה המניחה את הדעת. דאגנו במיוחד שבכל עמדת הגנה ימצא אחד היודע פרק בעזרה ראשונה. נוסף לידיעות שהוקנו לחבירות ולחברים, הודות לקורס הדרכה שעברתי ב"מגן דוד אדום", הובאו מדריכים מן החוץ להרצאות ולעבודה מעשית, וכן נשלחו חברים מתוכנו להשתלמות בקורסים שנערכו מחוץ לבית. כאחראיות למוסדות הילדים התאמנו בעזרה ראשונה גם מטפלות. בדרך זו הוקמו במשק צוותים של מגישי עזרה ראשונה.

בשנות מלחמת העולם השנייה נקבעו תחנות מספר לאסוף אליהן את העלולים להיפגע במקרה של הפצצה, ואילו בשעת-הפוגה יועבר הפצוע למקלט הראשי, והיא המקלחת בקומת-קרקע של בניין המזכירות לשעבר.

על אף הטרדות של ימי-חירום אלה לא הוזנחו ענייני בריאות שונים שתבעו את סיפוקם. התעורר הצורך שהורגש זה מכבר: לרכז את החולים בחדרים המיועדים להם במיוחד, לשם כך סודרו שלושה חדרי-חולים ומטבח. סידור זה איפשר טיפול רפואי יעיל יותר, תפריט מותאם למצבו של החולה והגשת האוכל בצורה נאה — דברים שהקלו על הרגשתו. נוסף לכך קביעותן ומסירותן של החברות העובדות בחדרי החולים תרמו רבות בשטח זה. אולם עקב צימצום המקום לא עלה בידינו לפתור במלואה את שאלת אישפוז החברים החולים. עדיין נמשכת ההתרוצצות בהבאת אוכל לחולים בחדרי מגוריהם וגם התנאים בחדרי החולים הקיימים אינם מניחים את הדעת.

בשנות מלחמת העולם השנייה ניבנה בית מיוחד לבידוד הילד בשעת מחלתו — הישג רציני בקידום בריאות הילדים.

בימי מלחמת השיחרור הוגדלה והוגברה הרשת של עזרה ראשונה בעמדות ההגנה, כאשר אנשי הצוות הרפואי מאורגנים לעמידת הכן בתוכן. הוסדר: כל מקרה חמור, כי יתרחש בעמדות, יימסר על ידי רצים-מקשרים למקלט הרפואי המרכזי, באותו הבית פונו חדרים מתושביהם וציודו במיטות, למען אשפוז את אלה העלולים להיפצע, לאחר הטיפול הראשון בהם.

מאחר שהנסיעה לחיפה נצטמצמה אז בדרך כפר-אתא בלבד, ואף זאת רק על ידי משוריינים, ומחשש לניתוק הקשר בינינו ובין העיר לחלוטין — הוכנו מבעוד מועד מיכלי חמצן ונעשו כל הסידורים לעירויים תוך-ורידיים, לביצוע ניתוח דחוף ולקבלת לידה בכוחות רפואיים במקום, ככל שיהיה הכרח בדבר.

*

כך עלינו משלב אל שלב. צריך הפח צר היה מהכיל את המרפאה, על כל מחלקותיה, שעה שיגור כבר מנתה אלף נפש. בשלה אז ההכרה בצורך לבנות מרפאה ראוייה לשמה. הודות למוסדותינו ולקופת-חולים שנענו בחיוב לכך — הוקם בניין המרפאה. היה זה מאורע חשוב במשק וחגוכת הבניין החדש נחוגה ברוב עם.

עם שיכלול העבודה וההקלה שחלה בעבודתנו במרפאה החדשה ניתנה אפשרות להתמסר יותר לשאלות בריאות יסודיות. למדנו להעריך את חשיבותם של תנאי-תברואה נאותים ושמירתם; לעקוב אחרי סימניהן ודרכי העברתן של מחלות נפוצות שונות ולנקוט נגדן אמצעי זהירות ומנע. כמו כן מוקדשת כיום תשומת לב במידת יכולתנו להבראה ונופש של החברים, לבעיית שיקום של חולים כרוניים, להתאמת תנאי-עבודה לחברים המזדקנים. כן הכשרנו חבירות כדי לקדם ולפתח את המקצועות הבאים: תזונה, תרבות הגוף, התעמלות רפואית, לידה ללא כאבים ועוד.

במרפאה החדשה היתה הרווחה גם לחברינו העובדים במרפאת השיניים ובמעבדה. ניתנה להם עתה האפשרות למלא את תפקידם האחראי כראוי, להתמחות, לשכלל ולדאוג לבריאות השיניים של המוני החברים והילדים.

תמורות הזמן העלו צרכים שונים אשר לא ידענום ולא שיערנום קודם לכן: טיפול בכפות רגליים וכן שמירת עור-הפנים של החבירה, כצעירה כקשישה. בעזרתה של חבירה, שנשלחה ללמוד את המקצוע, נפתח מכון משובלל לעידון העור, לשביעת רצונן של החברות כולן.

הפעולה הזאת על כל סעיפיה, הייבה ומחייבת גם עתה שיתוף פעולה הדוק עם קופת-חולים ומשרד הבריאות. הרבה מזמננו ומרצנו מושקע כיום בקשרים עם מוסדות אלה, שבהם תלויה במידה רבה רמת הטיפול בחברינו.

כאחד ההישגים הרציניים בשטח זה יש לציין את חדרי-החולים החדשים אשר הקמתם הולכת ונגמרת.

*

צוות החובשות גדל. עוד בימי פלוגת קלוסובה שהשתכנה ביגור הצטרפה מתוכה אחות לעבודה במרפאה. שנים רבות לאחר מכן הגיעה אלינו עם זרם העלייה, אחרי קום המדינה, אחות שהצטרפה אף היא לצוות הרפואי במקום. כמו כן שובצו בצוות כמה בנות צעירות. אולם עם כל זה איננו יכולים להסתפק בקיים וגבר הצורך בתוספת כוחות צעירים לעבודתנו הרפואית. הוחלט איפוא לשלוח בנות מומן לזמן להשתלמות במקצוע של אחות. הקורס להכשרת אחיות, שהוקם על ידי התנועה הקיבוצית, בעזרתה של קופת חולים, עוזר לנו רבות בפעולתנו זו.

כמו בכל שטחי החיים כן בשטח הנדון — אין הדברים קבועים ועומדים. יום יום מעלה המציאות החייה בעיית וצרכים חדשים. גם היידע ההולך ומתקדם מחייב אותנו למאמץ מחשבתי רב ולימוד מתמיד בכדי למלא בנאמנות וביעילות את המשימות המוטלות עלינו.

אכן רבות עדיין המשאלות אשר לא באו על סיפוקן. יש עוד הרבה לתקן ולשפר. אולם אם נסקור את הדרך שעברנו למן גישושינו בימים הראשונים ועד הישגינו עתה, הרי לפנינו מערכת מאמצים, רצון ומסירות מצד חבר העובדים והחברה כולה: לשכלל את העזרה הרפואית צעד צעד ולהעלותה משלב לשלב — לקידום הבריאות של החבר והילד.

ב ת י ה ק נ ט ו ר ר ו ב י ן